

Belijdenissen

Augustinus

Een bloemlezing door Bernard Bruning OSA

Boek I

Kindertijd

Lof en aanroeping

1,1. **Groot zijt Gij, Heer, en ten zeerste lovenswaardig! Groot is uw macht en uw wijsheid heeft geen getal.** (Ps. 47,1; 95,4; 144,3) En loven wil u een mens, een deel van uw schepping, ja een mens, die zijn sterfelijkheid met zich omdraagt, die met zich omdraagt het bewijs van zijn zonde en het bewijs, dat gij **de hovaardigen weerstaat.** (1 Petr. 5,5; Jak. 4,6) En toch wil hij u loven, die mens, een deel van uw schepping. Gij zet hem aan om er vrede in te vinden u te loven, want gij hebt ons gemaakt naar u, en rusteloos blijft ons hart totdat het zijn rust vindt in u. (...)

God is in alle dingen aanwezig

2,2. Maar hoe zal ik nu mijn God aanroepen, mijn God en mijn Heer? Want roep ik Hem aan, dan roep ik Hem toch zeker naar mijzelf, in mijzelf? En wat is er in mij voor plaats, waar mijn God kan komen, de God **die hemel en de aarde gemaakt heeft?** (Gen. 1,1) Ja, is er dan iets in mij, Heer mijn God, dat u kan bevatten? Maar de hemel en de aarde, die gij gemaakt hebt en waarin gij mij gemaakt hebt: bevatten die u dan? Of is het zo, dat - aangezien alles wat is zonder u niet zou zijn - alles wat is u bevat? Maar wat vraag ik dan - ik die toch ook ben - dat gij in mij wilt komen? Ik zou immers niet zijn, als gij niet in mij waart! Want ik ben nog niet in de onderwereld, en zelfs daar zijt gij nog: **Want al daal ik naar de onderwereld, gij zijt er.** (Ps. 138,8) Ik zou dus niet zijn, mijn God, totaal niet zijn, als gij niet in mij waart. Of kan ik beter zeggen: ik zou niet zijn, als ik niet was in u, **uit wie alles, door wie alles, in wie alles is?** (Rom. 11,36) Ook dan nog, Heer, ook dan nog: waarheen roep ik u, omdat ik toch in u ben? Of waarvandaan zoudt gij in mij moeten komen? Want waar zou ik buiten hemel en aarde kunnen wijken, om het mogelijk te maken, dat daaruit mijn God in mij kwam, Degene die gezegd heeft: **Hemel en aarde vervul ik?** (Jer. 23,24)

God is mysterie

3,4. Wat zijt gij dan, vraag ik, mijn God? Ja, wat anders dan God de Heer? **Want wie is de Heer behalve de Heer? Of wie God behalve onze God?** (Ps. 17,32) Gij hoogste, voortreffelijkste, machtigste, almachtigste, barmhartigste en rechtvaardigste, de meest verborgene en de meest aanwezige, schoonste en sterkste, vast en ongrijpbaar,

onveranderlijk en alles veranderend, nooit nieuw, nooit oud, alles vernieuwend en **de hovaardigen oud makend zonder dat zij het weten** (Job 9,5), steeds handelend, steeds rustend, vergarend en niet ontberend, dragend en vervullend en beschermend, scheppend en voedend en voltooiend; gij zijt inhalig terwijl u niets ontbreekt, gij hebt lief en lijdt geen heftige gloed, gij zijt naijverig en blijft onbekommerd, gij hebt spijt en voelt geen leed, gij wordt vertoornd en blijft rustig, gij wijzigt uw werken en wijzigt niet uw plan, gij neemt weer bezit van wat gij vindt en gij zijt het nooit kwijtgeraakt; nooit lijdt gij gebrek en gij vindt vreugde in gewin, nooit zijt gij hebzuchtig en gij rekent rente; meer dan het verschuldigde wordt aan u betaald om u tot schuldenaar te maken: en wie heeft ook maar iets, dat niet van u is? Gij betaalt schulden en zijt van niemand schuldenaar, scheldt schulden kwijt en lijdt geen verlies.

En wat hebben we nu nog gezegd, mijn God, mijn leven, mijn heilige heerlijkheid? Of wat wordt ooit door iemand gezegd, wanneer hij over u iets zegt? En toch: wee degenen die over u zwijgen, want met al hun praten zijn zij stom!

God is het heil van de ziel

5,5. Wie zal mij geven dat ik in u mijn rust mag vinden? Wie zal mij geven dat gij in mijn hart komt en het dronken maakt, zodat ik mijn kwaad vergeet en mijn ene goed omhels, u? Wat zijt gij voor mij? Erbarm u, dat ik woorden mag vinden. Wat ben ikzelf voor u, dat gij beveelt door mij bemind te worden en, als ik dat niet doe, vertoornd op mij wordt en mij dreigt met nameloos ongeluk? Is mijn ongeluk dan gering, wanneer ik u alleen maar niet bemin? Laat mij er niet aan denken! Bij uw barmhartigheden, Heer mijn God, zeg mij, wat gij voor mij zijt. Zeg tot mijn ziel: **Ik ben uw heil**. (Ps. 34,3) Zeg het zo, dat ik het hoor. Zie, de oren van mijn ziel zijn naar u toegewend, Heer; open ze en zeg tot mijn ziel: **Ik ben uw heil**. Ik zal die stemklank nalopen en ik zal u grijpen. Verberg mij niet uw aangezicht! Zal ik ervan sterven? Ik wil sterven, als ik het maar mag zien!

5,6. Eng is het huis van mijn ziel: laat het door u verruimd worden, dat gij er kunt komen. Bouwvallig is het: herstel het. Het heeft dingen die uw ogen kunnen kwetsen; ik beken het en ik weet het. Maar zie wie zal het schoonmaken of tot wie anders dan u zal ik roepen: **Van mijn verborgen zonden zuiver mij, Heer, en spaar uw dienaar voor die van vreemden? Ik geloof: daarom spreek ik ook** (Ps. 18,13) Gij weet het, Heer. Heb ik voor u niet, **tegen mijzelf, mijn misslagen** (Ps. 31,5) uitgesproken, mijn God, **en hebt gij mij de boosheid van mijn hart niet vergeven?** Een **rechtsstrijd begin ik niet met u** (Job 9,3), die de waarheid zijt, en ik wil mijzelf niet misleiden, want ik vrees, dat mijn boosheid zichzelf zou beliegen. Ik begin dus geen rechtsstrijd met u, want **als gij op ongerechtigheden acht gaat slaan, Heer, Heer, wie zal er dan bestaan?** (Ps. 129,3)

Gaven van God voor klein kind

6,7. Maar sta mij toch toe dat ik spreek, ten overstaan van uw barmhartigheid, ik aarde en as. Sta mij toch toe te spreken, want het is immers uw barmhartigheid die ik toespreek, niet een mens die mij uitlacht. Ook gij lacht mij misschien wel uit, maar gij zult u toch naar mij toewenden en u over mij erbarmen.

Wat is het dan, dat wat ik zeggen wil, Heer? Wat anders dan dat ik niet weet, waarvandaan ik hier ben gekomen, in dit sterfelijk leven, bedoel ik. Of is het levend sterven? Ik weet het niet. En de vertroosting van uw barmhartigheden wachten mij op. Zoals ik heb vernomen van de ouders van mijn vlees, de man uit wie en de vrouw in wie gij mij vorm hebt gegeven in de tijd - want ikzelf heb er geen herinnering aan - werd ik er dan verwelkomd door de vertroosting van de melk der mensen; mijn moeder of mijn voedsters vulden echter niet zelf haar borsten, maar gij gaf mij door die vrouwen het voedsel van de zuigelingentijd, krachtens uw instelling en de rijkdommen, die gij tot op de bodem van de zijnde dingen gespreid hebt. Gij waart het ook die mij gaf niet meer te willen dan gij gaf en die de vrouwen die mij voedden gaf, dat zij mij wilden geven wat zij van u kregen; want door een genegenheid die haar plaats had in uw bestel wilden zij mij geven wat zij door uw toedoen in overvloed hadden; want het deed haar goed, dat ik werd goedgegaan door haar - neen, niet door haarzelf, maar door bemiddeling van haar; alle goede dingen immers komen van u, God, en van mijn God komt mij alle heil.

Dat heb ik naderhand bemerkt, toen gij mij zijt gaan toeroepen door de dingen die gij mij toedeelt, innerlijk en uiterlijk. Want toentertijd kon ik alleen maar zuigen, mij overgeven aan wat mij prettig aandeed en schreien om wat mijn lichaam hinderde, verder niets.

6,8. Later ben ik ook gaan lachen, eerst in mijn slaap en daarna wakend. Dat is mij namelijk over mezelf verteld en ik heb het ook geloofd, omdat wij het zo zien gebeuren bij andere wiegenkinderen; want van mezelf herinner ik mij die dingen niet.

En zie, geleidelijk aan merkte ik waar ik was, en ik wilde mijn wensen laten blijken aan hen door wie ik ze vervuld wilde zien, en ik kon dat niet, omdat die wensen binnen in mij zaten, terwijl die mensen zich buiten bevonden en met geen enkel van hun zintuigen in mijn ziel konden binnenkomen. Zodoende probeerde ik met spartelen en schreeuwen: dit waren de tekens die leken op mijn wensen, de weinige tekens die ik geven kon, zo goed en zo kwaad als ze waren: want er echt op lijken deden ze niet. En wanneer ik dan mijn zin niet kreeg - of omdat ze mij niet begrepen of omdat ze vreesden dat het schadelijk zou zijn - werd ik bitter boos op die vrije mensen die mij niet slaafs dienden, en ik zette het hun betaald door te huilen.

Bij de kleine kinderen die ik heb kunnen bekijken heb ik waargenomen dat ze zo zijn: dat ik zelf ook zo geweest ben, hebben mij die kinderen, zonder het te weten, duidelijker bijgebracht dan mijn vroegere verzorgers met al hun weten.

Waar begint het leven?

6,9. En zie, mijn zuigelingentijd is lang geleden gestorven, en ik leef. Gij echter, Heer, die niet alleen altijd leeft, maar in wie ook niets sterft, omdat voor het eerste begin der eeuwen en voor alles wat maar 'voor' genoemd kan worden gij zijt en God zijt en de Heer zijt van alle dingen die gij hebt geschapen - en bij u staan vast de oorzaken van alle onbestendige dingen, en blijven onveranderlijk de oorsprongen van alle veranderlijke dingen, en leven de eeuwige ideeën van alle niet-ideële en tijdelijke dingen - zeg mij, die mij smekend tot u keer, o Heer, zeg in erbarmen tot mij, uw arme, zeg mij of mijn eerste kindertijd al een vervolg was op een reeds gestorven levenstijd. Op die levenstijd misschien, die ik in de schoot mijn van moeder heb doorgebracht? Daar is mij namelijk niet alleen het een en ander van verteld: ik heb zelf ook vrouwen zwanger gezien. Maar daar nog voor, mijn heerlijkheid, mijn God, wat is er toen geweest? Wat ik toen ergens of iemand? Ik heb geen mens die mij dat vertellen kan: mijn vader noch mijn moeder zijn daartoe in staat geweest, noch de ervaring met anderen, noch mijn eigen herinnering. Of lacht gij mij uit, omdat ik zulke vragen stel, en beveelt gij mij u te prijzen om wat ik weet en u dat te belijden?

6,10. Tot u gaat dan mijn belijdenis, Heer van hemel en aarde, en ik zeg u lof om mijn eerste begin en mijn eerste kindertijd, waar ik geen herinnering aan heb; maar gij hebt de mens gegeven zijn eigen wedervaren uit dat van anderen op te maken, en op de getuigenissen van zelfs vrouwspersonen vele dingen over zichzelf te geloven. Want ik was toen, en ik leefde ook, en op het laatst van mijn zuigelingentijd zocht ik al naar tekens om er mijn gevoelens mee aan anderen bekend te maken. Waar komt een dergelijk levend wezen anders vandaan dan van u, o Heer? Of is er iemand zo bedreven, dat hij zichzelf kan maken? Of ontspringt er ook maar ergens anders één ader, waardoor het zijn en het leven in ons binnenstromen, buiten die daad, waardoor gij ons scheidt, Heer, voor wie zijn en leven geen verschillende dingen zijn, aangezien allerhoogst zijn en allerhoogst leven hetzelfde is? Want gij zijt de allerhoogste en gij verandert niet, en de dag van vandaag speelt zich niet in u af, en speelt zich toch in u af, omdat in u ook al deze vergankelijke dingen zijn; zij zouden immers geen wegen hebben om voorbij te gaan, als gij ze niet omvat hield; en aangezien *uw jaren niet ten einde gaan* (Ps. 79,13; 101,28), zijn uw jaren de dag van vandaag; en hoeveel dagen van ons en van onze vaders zijn er al voorbijgegaan door uw dag van vandaag en hebben daar hun maten van ontvangen en hebben hoe dan ook bestaan! En er zullen er nog meer voorbijgaan en maten ontvangen en hoe dan ook bestaan; gij echter zijt dezelfde en alles wat morgen of na morgen zijn zal, alles wat gisteren en voor gisteren geweest is, gij zult het vandaag maken, gij hebt het vandaag gemaakt. Kan ik het helpen, wanneer iemand dit niet begrijpen zou? Laat ook hij zich verblijden, ook al zegt hij: *Wat moet dat betekenen?* (Ex. 16,15) Laat hij zich toch maar verblijden en liever niet-vindend u vinden dan vindend u niet-vinden.

Zonden van de eerste kindertijd

7,11. Verhoor mij, God! Wee de zonden van de mensen! Zo spreekt een mens en gij erbarmt u over hem, omdat gij hem gemaakt hebt en de zonde in hem niet gemaakt hebt.

Wie brengt mij de zonde van mijn eerste kindertijd te binnen? Want *ten overstaan van u is niemand zuiver van zonde, zelfs geen wiegenkind dat één dag op de aarde leeft* (Job 14,4.5). Wat brengt ze mij te binnen? Wie anders dan het eerste het beste kind dat nu die leeftijd heeft en bij wie ik zie wat ik mij van mezelf niet herinner! Wat was toen dus mijn zonde? Was het soms, dat ik begerig schreide naar de moederborst? Want gesteld dat ik dat nu deed, met evenveel begerigheid - niet naar de moederborst natuurlijk maar naar het voedsel dat bij mijn jaren past - dan werd ik vast uitgelachen en terechtgewezen en verdiende ik dat ten volle.

Toentertijd deed ik dus dingen, waarom ik terechtgewezen diende te worden, maar omdat ik geen terechtwijzing kon begrijpen, verzetten zowel gebruik als redelijkheid er zich tegen, dat ik die kreeg. Met het opgroeien wieden wij namelijk die dingen uit en werpen we ze weg: iemand die bij het schoonmaken van het een of ander bewust goede dingen wegwerpt, heb ik nog nooit meegemaakt.

Of waren ze zelfs maar voor een bepaalde tijd goed, die dingen die ik toen deed: met huilen iets proberen te krijgen, al zou het ook tot mijn schade gegeven worden; bitter boos worden op vrije, oudere mensen, omdat die niet onderdanig zijn; degenen door wie het kind verwekt is en tal van andere, wijzere mensen, wanneer die het niet op zijn wenken willen bedienen, met slaan en schoppen zoveel mogelijk kwaad proberen te doen, omdat er geen gevolg wordt gegeven aan bevelen waarvan het volbrengen onheil zou stichten?

Zo zien wij, dat de zwakheid van de ledematen van de wiegenkinderen onschadelijk en onschuldig is, de ziel van de kinderen niet. Ik heb zelf eens een baby gezien en meegemaakt die jaloers was: hij praatte nog niet en toch bekeek hij het kind dat samen met hem gezoogd werd, met een verbitterde blik uit een bleek gezicht. Wie heeft dat wel niet eens meegemaakt? Moeders en voedsters zeggen dat ze die dingen met ik weet niet wat voor middelen bezweren. Onschuld is het toch ook bepaald niet om, terwijl de bron van de melk rijk is, ja overvoedig stroomt, een lotgenoot die volmaakt hulpbehoevend is en alleen nog maar met dat voedsel in leven kan blijven, niet te dulden! Maar deze dingen worden met een vriendelijk gezicht aanvaard, niet omdat ze niet erg of niet zo erg zijn, maar omdat ze met het ouder worden wel zullen verdwijnen. Een bewijs daarvoor is wel, dat wij diezelfde dingen niet meer rustig weten te aanvaarden, wanneer ze bij een ouder iemand worden opgemerkt.

7,12. Gij, Heer mijn God, die het leven hebt gegeven aan het wiegenkind en ook het lichaam, waarvan wij zien hoe gij het met zintuigen hebt toegerust, uit ledematen hebt aaneengevoegd, met een schone gestalte hebt gesierd en hoe gij, tot behoud van zijn volledigheid en gaafheid, het al de strevingen van een levend wezen hebt

ingestort - gij beveelt mij dus vanwege deze dingen u te loven en **u te belijden en te psalmodiëren voor uw naam, o allerhoogste** (Ps. 91,2), omdat gij de almachtige en goede God zijt, ook al had gij alleen maar die dingen gemaakt, dingen die niemand anders kan maken dan gij, ene, van wie alle maat komt, allerschoonste, die aan alles vorm en schoonheid geeft en die met uw wet alles ordent.

Deze levenstijd nu, Heer, waarin ik me niet herinner geleefd te hebben, waarover ik mij op het getuigenis van anderen heb verlaten en die ik door de aanblik van andere kleine kinderen ben gaan vermoeden zelf doorleefd te hebben - al is dat vermoeden ook zeer geloofwaardig - deze levenstijd reken ik maar ongaarne tot mijn leven, dat ik hier in deze wereld leef. Voor wat de duisternis van mijn vergeten betreft is hij namelijk gelijk aan die tijd die ik in de schoot van mijn moeder doorleefd heb. En als ik dan **in ongerechtigheid ben ontvangen en mijn moeder mij in zonden gevoed heeft in haar schoot** (Ps. 50,7), waar - bid ik u, mijn God - waar, Heer, waar of wanneer ben ik, uw **dienaar** (Ps. 115,16), dan vrij van schuld geweest?

Maar goed, ik laat die tijd rusten. Wat heb ik trouwens nog te maken met een tijd waar ik geen sporen meer van kan vatten?

Het leren van de taal

8,13. Ben ik niet van mijn zuigelingentijd, op weg naar hier, in mijn kinderjaren gekomen? Of zijn die kinderjaren veeleer in mij gekomen en hebben ze mijn zuigelingentijd opgevolgd? En die laatste is ook niet weggegaan: waar is hij immers heengegaan? En toch was hij er niet meer. Ik was namelijk geen baby meer (*infans*), geen kind dat niet kon praten (*farer*), maar ik was al een jongetje (*puer*) dat praatte (*loquens*). Ik herinner me dat, en hoe ik had leren praten ben ik later gewaargeworden. De oudere mensen gaven er mij geen les in door de woorden volgens een bepaalde leergang voor te houden - zoals ze me kort daarna de letters leerden - maar ik deed het zelf met de geest die gij mij hebt gegeven, mijn God. Wanneer ik met allerlei zuchten en geluiden en met allerlei bewegingen van mijn ledematen de gevoelens van mijn hart wilde uiten, teneinde mijn wil te zien opgevolgd, en ik niet bij machte was alles wat ik wilde en aan wie ik wilde te beduiden, greep ik het steeds weer met mijn geheugen vast, wanneer zij een of ander ding een naam gaven en bij het noemen van die naam hun lichaam ergens heen bewogen: dan zag ik en onthield ik, dat dat ding door hen genoemd werd met die naam die ze lieten horen wanneer ze dat ding wilden aanduiden; en dat ze dat wilden bleek uit het bewegen van hun lichaam: dat bewegen is om zo te zeggen de aangeboren woordenschat van alle volkeren, een woordenschat van gelaatsuitdrukking, oogopslag, beweging van de andere ledematen en stemklank, die de aandoening van de ziel laten blijken, wanneer ze bepaalde dingen begeert of bezit of afwijst of verfoeit. Zo hoorde ik voortdurend woorden, die in verschillende volzinnen op de voor hen passende plaatsen gebruikt werden, en allengs maakte ik

daaruit op, van welke dingen zij de tekens waren. Vervolgens richtte ik mijn mond af op die tekens en weldra was ik zo ver, dat ik er mijn eigen wensen mee uitte. Op die manier kreeg ik met hen in wier midden ik leefde de tekens gemeen om wensen tot uiting te brengen en voer ik verder het stormachtig water op van de menselijke levensgemeenschap, afhankelijk van het gezag van mijn ouders en van de wil en de wenk der oudere mensen.

De eerste school en de christelijke initiatie

9,14. Vervolgens werd ik op de school gedaan om lezen en schrijven te leren, dingen waarvan, ik, arm kind, het nut niet begreep. Niettemin kreeg ik klappen, iedere keer dat ik traag in het leren was. De grote mensen vonden dat namelijk goed en nuttig, en vele anderen, die voor ons dit aardse leven hadden doorgemaakt, hadden wegen vol ellende aangelegd, waarover wij gedwongen werden ons voort te bewegen, met steeds groter last en verdriet voor de kinderen van Adam.

God, mijn God, wat een ellende heb ik daar beleefd en wat ben ik er bedrogen! Want aan dat jongetje dat ik was werd als de juiste levenswijze voorgehouden, dat ik gehoorzaamde aan hen die mij aanspoorden om in deze wereld een grote rol te spelen en om uit te blinken in de praatvaardigheden waardoor men gediend wordt om eer bij de mensen in te leggen en bedrieglijke rijkdom te verwerven.

Wij kwamen echter ook in aanraking, Heer, met mensen die tot u baden. Van hen leerden wij - terwijl we ons naar ons kunnen een indruk van u vormden - dat gij een groot en machtig iemand waart, in staat ons te verhoren en te hulp te komen, zelfs zonder dat gij u aan onze zintuigen vertoonde. En inderdaad begon ik als jongetje te bidden tot u, *mijn hulp en toeverlaat* (Ps. 17,3; 93,22), en om u aan te roepen brak ik de banden van mijn tong en ik, kleine mens, ik vroeg u met geen kleine innigheid, dat ik in school geen klappen mocht krijgen. En toen gij mij niet verhoorde - hetgeen mij *geenszins tot onverstand* (21,3) was - werd er door de grote mensen - ja zelfs door mijn eigen ouders, die niet wilden dat mij enig kwaad overkwam - gelachen om de klappen die ik kreeg, voor mij toen een groot, zwaar ongeluk. (...)

9,15. (...) Een gezond oordelend mens kan het toch zeker nooit goedkeuren, dat ik klappen kreeg, omdat ik als jongen met een bal speelde en door dat spel verhinderd werd snel die kennis op te doen, waarmee ik als volwassene een naarder spel zou gaan spelen! En de man zelf van wie ik de klappen kreeg handelde immers niet anders! Als hij door een medeonderwijzer in een of ander discussietje overtroefd was, werd hij nog erger door gal en nijd geplaagd dan ik, wanneer ik bij het balspel voor mijn medespeler moest onderdoen!

De zonden van de scholier

10,16. En niettemin zondigde ik, Heer mijn God, orderaar en schepper van alle gewordenheden, van de zonden echter alleen de ordenaar, Heer mijn God, ik

zondigde door te handelen tegen de voorschriften van mijn ouders en van die leermeesters. In mijn latere leven kon ik namelijk die kennis goed gebruiken die mijn opvoeders mij wilden laten opdoen, wat ook de bedoelingen waren die zij daarbij hadden. Ik was immers ook niet ongehoorzaam, omdat ik aan betere bezigheden de voorkeur gaf, maar uit zucht om te spelen, uit belustheid om in wedstrijden hoogmoedige overwinningen te behalen en mijn oren geprikkeld te krijgen door leugenachtige verhalen, mijn oren die nog heftiger zouden gaan jeuken, toen diezelfde nieuwsgierigheid door mijn eigen ogen uit ging fonkelen naar de theatervoorstellingen, de spelen van de grote mensen. (...)

11,17. Met mij was het zo, dat ik als kind reeds gehoord had over het eeuwig leven, ons beloofd door de nederigheid van de Heer onze God, die naar onze hoogmoed is neergedaald; ik werd ook reeds getekend met het teken van zijn kruis en verlevendigd door zijn zout, al sinds ik de schoot van mijn moeder had verlaten, die vurig op u hoopte. (...)

Zo was ik dan al gelovig; mijn moeder was het ook en het hele huisgezin, behalve alleen mijn vader. Tegenover de machtige invloed van mijn moeders vroomheid wist hij echter niet gedaan te krijgen dat ik niet in Christus geloofde, zoals hij ook zelf nog niet gelovig was. Want zij gaf zich veel moeite om te zorgen, mijn God, dat gij mijn vader waart, eerder dan hij, en gij stond haar bij om in dit opzicht de overhand over haar man te hebben, die zij als een betere dienaar diende omdat zij ook daarin u diende, die dat beslist gebiedt. (...)

12,19. In mijn eigenlijke kinderjaren overigens - die minder zorgen voor mij teweegbrachten dan de jaren waarin ik volwassen werd - hield ik niet van de studie en had ik het land dat ik ertoe geprest werd. Ik werd er niettemin toe geprest en daarmee werd mij goed gedaan, maar ik deed niet goed, want zonder dwang zou ik niet geleerd hebben: niemand doet immers goed zonder het goeddoen te willen, al is het ook goed wat hij doet. En ook degenen die mij presten deden geen goed, maar aan mij werd goed gedaan door u, mijn God. Die mensen keken er namelijk niet naar, waarvoor ik datgene wat ze mij dwongen te leren zou gaan gebruiken, behalve dan tot verzadiging van onverzadigbare verlangens naar rijke nood en ontorende roem. Gij echter, voor wie *onze haren geteld zijn* (Mat. 10,30), gij hebt de dwaling van al degenen die mij tot leren aanspoorden weten te gebruiken tot mijn nut, terwijl ge mijn eigen dwaling - dat ik niet wilde leren - benutte om mij de straf toe te dienen die ik bepaald verdiende, zo'n kleine jongen en zo'n grote zondaar! En zo deed gij mij goed met wie geen goed deden en strafte gij mij naar verdienste met mijzelf die zondigde. Want gij hebt geboden - en zo is het ook - dat iedere geest die de orde verlaat zelf zijn eigen straf wordt.

Gebed, dat de letteren ten dienste staan van God

15,24. *Verhoor*, Heer, *mijn gebed* (Ps. 60,2): laat mijn ziel niet moe worden onder uw leertucht en laat mij niet moe worden in het belijden van uw barmhartigheden, waardoor gij mij onttrokken hebt aan al mijn zondige wegen: zo zult gij zoet voor mij worden, boven al de verleidingen die ik naliep, en zo zal ik u met alle kracht beminnen en met hart en ziel uw hand omvatten; en gij zult mij aan alle bekoring ontrukken, tot aan het einde toe. Gij immers, Heer, *zijt mijn koning en mijn God* (Ps.17,30; 5,3; 43,5); aan u moet alles dienstbaar zijn wat ik als jongen aan nuttigs heb geleerd; u moet mijn spreken dienstbaar zijn, mijn schrijven, mijn lezen en mijn rekenen, want terwijl ik ijdele dingen leerde, waart gij bezig mij te onderwijzen en gij hebt mij de zonden vergeven, die ik door mijn behagen in die ijdelheden bedreef. Ik heb daarbij namelijk veel woorden geleerd die nuttig kunnen zijn: deze kunnen overigens ook geleerd worden door dingen die niet ijdel zijn, en dat is voor de jeugd de veilige weg, die zij zou moeten bewandelen.

Verderfelijke opvoeding

16,25. Maar wee over u, gij stroom van de menselijke gewoonte! Wie zal zich tegen u verzetten? Hoe lang zult gij nog weigeren uit te drogen? Hoe lang zult gij de zonen van Eva nog blijven meesleuren naar die grote, huiveringwekkende zee, waar degenen die op het hout zijn geklommen maar amper overheenkomen? Heb ik, in u meegesleurd, niet gelezen over Jupiter, die zowel donderde als overspel pleegde? Het waren twee dingen die hij uiteraard niet gekund zou hebben, maar het werd zo voorgesteld om aan een echte bedrijver van overspel een gezaghebbend voorbeeld ter navolging te geven, waarbij de nagebootste donder als aanmoediging werkte. (...)

16,26. En toch, o helse stroom, worden de kinderen van de mensen in u geworpen, met lesgeld toe, om deze dingen te leren! Het geldt zelfs als een grote gebeurtenis, wanneer zo iets, officieel georganiseerd, op het forum ten beste wordt gegeven voor het aanschijn van de wetten, die dan boven het lesgeld ook nog staatsuitkeringen toekennen. En hij, helse stroom, gij blijft maar tegen uw rotsen slaan en luid verkondigen: 'Dit is de manier om de woorden te leren, dit is de manier om de welsprekendheid te verwerven, die zo hoogmoedig is om onze zaken te bepleiten en onze meningen uiteen te zetten.'

De verstandelijke begaafdheid

17,27. Sta mij toe, Heer, ook over mijn verstandelijke aanleg, uw gave, iets te zeggen, en over de dolzinnigheden waarin die gave door mij verstaan werd. Er werd mij namelijk een taak opgegeven die heel wat onrust in mijn ziel teweegbracht, omdat ik er enerzijds met lof voor beloond kon worden, anderzijds beducht moest zijn voor oneer of slagen. Die taak bestond hierin, dat ik de woorden moest laten horen van Juno, terwijl die woedend en bedroefd was, omdat ze de koning van de Teucriërs niet uit Italië kon weren'. (...)

Waarom gebeurde het mij, mijn God, dat ik met mijn voordracht meer bijval verwierf dan velen die mijn leeftijd- en schoolgenoten waren? Was dat alles dan geen rook en wind? Was er dan werkelijk niets anders waar mijn verstand en mijn tong mee geoefend konden worden? Uw lofprijzingen, Heer, uw lofprijzingen in uw Schriften hadden houvast kunnen geven aan de wijnrank, mijn hart, en dan was het niet mee gerukt in zinloze onbenulligheden als een smadelijke buit voor de gevleugelden. Want er is meer dan één manier om aan de rebelse engelen te offeren!

De mooie taal boven de goede zeden

18,28. Wat wonder dat ik op die manier in de ijdelheden terecht kwam en weg van u, mijn God, naar buiten ging! Als voorbeelden werden mij immers mensen voorgehouden, die beschaamd stonden om de blaam die ze opliepen door bij het vertellen van hun niet onbehoorlijke daden een bastaardwoord of een ongewenste zinsconstructie te gebruiken, terwijl ze groot gingen op de lof die ze verwierven door in zuiver Latijn en in onberispelijk gebouwde volzinnen omstandig en keurig hun wellustigheden te vertellen.

Gij ziet die dingen, Heer, en gij zwijgt, gij die *lankmoedig en zeer barmhartig en waarachtig zijt* (Ps.102,8; 85,15; Jes. 42,14). Maar gij zult toch niet altijd blijven zwijgen? Neen, ook thans ontruikt gij aan die afschuwelijke afgrond reeds de ziel die u zoekt en die dorst naar uw heerlijkheden, en wier hart tot u zegt: *Ik heb uw gelaat gezocht, Heer! Uw gelaat, Heer, zal ik zoeken!* (Ps. 26,8) Want ver van uw gelaat is degene die door duistere gevoelens beheerst wordt. Weggaan van u en terugkeren naar u gebeurt namelijk niet met de voeten of in plaatselijke uitgestrektheden. Uw jongste zoon, van wie wij horen, heeft ook niet naar wagens of paarden of schepen gezocht; hij is ook niet op zichtbare vleugels weggevlagen en heeft niet met kniebewegingen een weg afgelegd om in een verre streek te gaan leven en daar verkwistend te verdoen wat gij hem bij zijn heengaan had gegeven, een lieve vader, omdat gij dat had gegeven, en nog liever voor hem, toen hij berooid terugkwam. Die zoon leefde dus in gevoelens van wellust, want dat betekenen die duistere gevoelens en dat betekent ver van uw gelaat.

18,29. Zie, Heer mijn God - en zie met dat geduld waarmee gij altijd toeziet - hoe de kinderen van de mensen zich met zorg houden aan de regels over letters en lettergrepen, die ze van de vroegere taalgebruikers hebben gekregen, terwijl ze achteloos voorbijzien wat ze van u gekregen hebben, de tijdloze regels over het eeuwig heil; dit gaat zo ver, dat iemand die oude wetten over de klanken kent of onderwijst en dan tegen het schoolse voorschrift in het woord *homo* zonder *h* in de eerste lettergreep uitspreekt, hij bij de mensen een slechtere indruk maakt dan wanneer hij tegen uw voorschriften in een mens, een werkelijke mens haat! Alsof hij van één vijand ooit meer onheil zou kunnen ondervinden dan enkel van die haat waardoor hij tegen zijn vijand geprikkeld wordt! Alsof ooit iemand een ander door

hem achterna te zitten zwaarder kon havenen dan hij zijn eigen hart havent door zijn haat. En de kennis van het taalgebruik zit zeker niet dieper in zijn binnenste dan het daar geschreven bewustzijn, dat hij een ander doet wat hij zelf niet gedaan wil zijn! Hoe verborgen zijt gij, gij die in den hoge woont, in stilzwijgen, gij die alleen de grote God zijt, gij die naar uw nooit vervagende wet de straf der verblinding sprenkelt over de ongeoorloofde begeerten, een verblinding die wij zien, wanneer een mens, belust op de roem van welsprekendheid, ten overstaan van een mens die rechter is en omringd door een menigte van mensen, met een afgrijselijke haat tegen zijn vijand tekeergaat en er zich met de grootste zorg voor hoedt om door een uitspraakfout *inter omnes* te zeggen, terwijl hij er zich niet voor hoedt om door de woede van zijn hart een mens uit de wereld van de mensen te doen verdwijnen.

19,30. Op de drempel van die levenstrant lag ik als jongen, ik ongelukkige, en van zulk zand was het worstelperk waar ik toen oefende en waar ik eerder bang was een taalfout te maken dan dat, wanneer ik er een maakte, mij wachtte voor afgunst op degenen die er geen maakten. Ik zeg dat, en ik belijd u, mijn God, de dingen waarom ik werd geprezen door de mensen, wier goedkeuring toen voor mij een eervol leven betekende. Want ik zag niet de diepe kolk van afschuwelijkheid, waarin *ik terecht was gekomen, ver van uw ogen* (Ps. 30,23). (...)

Dankzegging voor de natuurlijke gaven

20,31. Maar niettemin, Heer, moet aan u, de allerhoogste, de algoede schepper en bestuurder van het heelal, moet aan u, onze *God, dank worden gebracht* (2 Kor. 2,14; 8,16), ook al had gij mij enkel maar een jongen willen laten zijn. Want ik was, ook toen al, en ik had leven en gewaarwording, ik was bezorgd voor mijn ongerepte gaafheid, dat spoor van de onbenaderbare eenheid waaruit ik mijn herkomst had; ik behoevde met een innerlijk zintuig de gaafheid van mijn zintuigen, en reeds in mijn kleine en kleine dingen bestrijkende gedachten had ik vreugde om de waarheid; ik wilde geen fouten maken en mij niet vergissen, ik was sterk van geheugen, ik werd toegerust met het vermogen om te spreken, ik had behagen in vriendschap, ik probeerde pijn en geringschatting en onwetendheid te vermijden.

Wat is er aan zo'n levend wezen dat geen lof en bewondering verdient? Maar al die dingen zijn gaven van mijn God: ik heb ze mijzelf niet gegeven. Het zijn goede dingen en al die goede dingen ben ik. Goed is dus degene die mij gemaakt heeft: Hijzelf is mijn goed en Hem jubel ik toe om al die goede dingen, waardoor ik ook als jongen reeds was. Want mijn zonde lag hierin, dat ik niet in Hem, maar in zijn schepselen, in mijzelf en anderen, mijn genietingen, verheffingen en waarheden zocht en mij aldus in smarten, vernederingen en dwalingen stortte.

Dank aan u, mijn heerlijkheid en mijn eer en mijn vertrouwen, mijn God, dank aan u om uw gaven! Maar behoud die gaven voor mij, want dan zult gij mij behouden en

dan zal vermeerderd en voltooid worden wat gij mij gegeven hebt; en dan zal ikzelf met u zijn, omdat gij mij ook gegeven hebt te zijn.

Boek II

Jaren die groeien

De ongeordende liefde

1,1. Ik wil mij weer te binnen brengen de verfoeilikheden van mijn verleden en de vleselijke verdorvenheden van mijn ziel, niet omdat ik die liefheb, maar omdat ik u lief wil hebben, mijn God. Uit liefde tot uw liefde doe ik dat, ga ik mijn misdadige wegen na in de bitterheid van mijn herdenken, hopen dat gij mij zoet zult gaan smaken, gij zoetheid die niet teleurstelt, zoetheid vol geluk en zekerheid, zoetheid die mij verzamelt uit de verstrooiing waarin ik versplinterd en verscheurd ben, doordat ik mij afwende van u, de ene, en in het vele vervluchtigde. Want er is een tijd geweest dat ik, in de jaren waarin ik volwassen werd, vlamde van verlangen om mij aan de onderwereld te verzadigen, dat ik brutaalweg verwilderde in allerlei duistere liefdes, dat mijn gestalte vervunsde en ik wegrotte voor uw ogen, behagend aan mijzelf en belust om aan de ogen der mensen te behagen.

2,2. En datgene waar ik mijn behagen in vond, wat was het anders dan liefde geven en liefde ontvangen? Het bleef alleen niet bij de verhouding van ziel tot ziel, zover als het stralend pad van de vriendschap gaat, maar uit de modder van de vleselijke begeerlijkheid en uit het hete welwater van de manbaarheid walmden dampen op, die mijn hart omwolkten en verduisterden, zodat het onderscheid tussen de onvertroebeldheid van de liefde en de nevelfloersen van de wellust teloorging. Die twee kolkten door elkaar en sleurden mijn weerloze jeugd langs de steilten van de begeerten omlaag en duwden haar dan onder in een wervelende stroom van verfoeilijke daden. Machtig was uw toorn over mij geworden, en ik wist het niet. Doof was ik geworden door het gerammel van de keten van mijn sterfelijkheid, de straf voor de hoogmoed van mijn ziel; en steeds verder ging ik van u weg, en gij liet mij maar begaan; en ik ging tekeer en stroomde uit en vervloede en verkookte in mijn ontuchtigheden, en gij bleef zwijgen, ach mijn late vreugde, gij bleef zwijgen, toen, en ik ging maar voort, ver van u weg; meer en meer gaf ik mij over aan het onvruchtbare zaaien van leed, hoogmoedig mij vergooiend en mij uitputtend zonder rust te vinden.

2,3. Wie had mij mijn ellende kunnen matigen en de vluchtige schoonheden van de laatste dingen tot nut kunnen keren en voor hun aantrekkelijkheden een eindpunt en een doelwit kunnen vaststellen? Dat had gekund door de branding van mijn jeugd, wanneer die niet te kalmeren was geweest, uit te laten ebben op het strand van het huwelijk, met eerbiediging van haar doel dat de verwekking van kinderen is, gelijk uw wet dat voorschrijft, o Heer, die zelfs aan een nageslacht van onze dood vorm geeft, machtig als gij zijt om door oplegging van uw milde hand de dorens te

verzachten die buiten uw paradijs zijn gesloten. Want uw almacht is niet ver van ons, zelfs wanneer wij ver van u zijn. (...)

2,4. (...) wild spatte ik uit, ik deerniswaardige, en ik volgde de drang van het zwalpen in mij, terwijl ik u verliet. Ik ging al de perken van uw wet te buiten en ik ontkwam niet aan uw slagen: wie van de sterfelijke mensen doet dat trouwens? Want steeds waart gij bij mij, verwoed toeslaand in uw deernis en bittere buien van weerzin sprenkelend over al mijn ongeoorloofde genietingen. Uw oogmerk was, dat ik daardoor zou gaan zoeken naar een genieting zonder weerzin, en dat ik daartoe geen mogelijkheid zou vinden buiten u, o Heer, buiten *u die het leed tot lering maakt* (Ps. 93,20) en die slaat om te helen en ons doodt om te voorkomen dat wij van u afsterven.

Waar was ik en hoe ver was ik verbannen uit de heerlijkheden van uw huis, in dat zestiende jaar van mijn leven naar het vlees, toen de waanzin van de wellust de staf over mij ging zwaaien en ik mij met handen en voeten aan hem overgaf, aan die wellust, waar de menselijke ontaarding vrijdom aan geeft, maar die voor uw wetten ongeoorloofd is! Mijn ouders maakten zich geen zorg om mij in mijn val op te vangen door een huwelijk; hun enige zorg was dat ik zo goed en zo overtuigend mogelijk leerde spreken.

Onderbreking van de studies

3,5. In dat jaar was er overigens wel een onderbreking van mijn studie gekomen; ik was teruggehaald uit Madaura, de naburige stad, waar ik al was gaan verblijven om grammatica en retorica te studeren: intussen werd er namelijk geld bijeengebracht voor een langduriger verblijf in Carthago, waarbij de eerezucht van mijn vader zich meer deed gelden dan de middelen waarover hij, een uiterst bescheiden burger van Thagaste, kon beschikken.

Aan wie doe ik dit verhaal? Neen, niet aan u, mijn God, maar wel ten overstaan van u aan mijn geslacht, het geslacht van de mensen die toevallig dit geschrift van mij onder ogen kunnen krijgen. En waarom doe ik het? Om mijzelf en iedere lezer te laten bedenken, uit welk een diepte er tot u geroepen moet worden. En wat is toch meer nabij dan uw oren, indien het hart u belijdt en er geleefd wordt uit het geloof? (...)

3,6. Maar toen ik in dat zestiende levensjaar vanwege de geldelijke moeilijkheden thuis een tijdlang niets te doen had en, van alle onderwijs vrijgesteld, weer in het huis van mijn ouders kwam wonen, groeiden de dorenstruiken van de zinnelijke lusten mij boven het hoofd en er was geen hand die ze uitrukte. Integendeel, toen mijn vader in de badinrichting had gezien, dat ik manbaar aan het worden was en mijn onrustige groei-jaren was ingegaan, was het net alsof hij daardoor al ging verlangen naar kleinkinderen, en vertelde hij het opgetogen aan mijn moeder,

opgetogen van die dronkenschap waarin deze wereld u, haar Schepper, heeft vergeten en in uw plaats uw schepsel is gaan liefhebben, bedwelmd door de onzichtbare wijn van haar verkeerde, naar het laagste hellende wil.

In het hart van mijn moeder waart gij echter uw tempel al gaan bouwen en waart gij begonnen met uw heilige inwoning; mijn vader daarentegen was pas catechumeen, en dat nog maar sinds kort. Zodoende sidderde mijn moeder van vrome ontsteltenis en angst, en hoewel ik nog niet gedoopt was, vreesde zij toch voor mij dat ik de kronkelwegen zou gaan, waar diegenen wandelen die u *hun rug toekeren en niet hun aangezicht* (Jer. 2,27).

3,7. Wee mij! En waag ik het te zeggen dat gij zijt blijven zwijgen, mijn God, toen ik steeds verder van u wegging? Werkelijk: zijt gij toen tegen mij blijven zwijgen? En van wie anders dan van u waren die woorden, die gij bij monde van mijn moeder, uw gelovige dienaar, steeds weer in mijn oren hebt laten klinken? Maar geen van die woorden daalde zo tot in mijn hart, dat ik ernaar handelde. (...)

Maar ik bleef maar voortrollen, in zo'n verblinding, dat ik in het gezelschap van mijn leeftijdgenoten mij schaamde minder oneerbaar te zijn. Ik hoorde hen namelijk maar prat gaan op hun verfoeilijke daden en zich hoger verheffen naarmate ze schunniger waren. En mijn lust was niet enkel te handelen uit belustheid op de daad, maar ook uit belustheid op lovende woorden. Wat verdient er afkeuring behalve slechtheid? Bij mij was het zo, dat ik slechter werd om aan afkeuring te ontkomen, en als er niets bij de hand was dat ik had misdreven en waardoor ik mij kon meten met dat gespuis, fantaseerde ik maar dat ik iets gedaan had wat ik niet had gedaan: ik was bang verachtelijker te lijken, naarmate ik fatsoenlijker, en voor waardelozener door te gaan, naarmate ik kuiser was.

Diefstal van de peren

4,9. Diefstal is zeker iets dat door uw wet gestraft wordt, Heer, ja al door de wet die in de harten van de mensen geschreven staat en die zelfs door de zonde niet wordt uitgewist: welke dief immers wordt rustig de dupe van een dief? Geen enkele, zelfs niet al is hij zelf rijk en wordt de ander door armoede gedreven! En ik heb een diefstal willen plegen en ik heb hem ook gepleegd, terwijl ik er door geen enkel gebrek toe werd gedreven, behalve dan door tekort aan en weerzin tegen de gerechtigheid en verzadiging met ongerechtigheid. Wat ik stal was namelijk iets dat ik in overvloed bezat, en veel beter; en ik wilde niet genieten van wat ik door de diefstal probeerde te krijgen, maar van de diefstal zelf en van de zonde. (...)

Hier is mijn hart, God, hier is mijn hart, waar gij u over erbarmd hebt in de diepte van de afgrond. Laat mijn hart hier u nu zeggen, wat het daar zocht, dat ik zo maar zonder enig voordeel slecht was, met slechtheid als enige drijfveer voor mijn slechtheid. Afzichtelijk was die slechtheid en ik had haar lief; ik had het lief te gronde te gaan; ik had mijn verval lief, niet datgene waartoe ik verviel, maar mijn verval zelf,

ik misvormde ziel, die wegsprong uit uw vastheid, het verderf in, een ziel die niet door wangedrag iets anders nastreefde, maar die uit was op het wangedrag zelf. (...)

6,12. Wat heb ik, deerniswaardige, toen in jou liefgehad, mijn diefstal, jij nachtelijke misdaad van mijn zestiende levensjaar? Want schoon was je niet: je was een diefstal. Ja, ben je eigenlijk wel iets, dat ik je toe kan spreken? Schoon, dat waren de vruchten die we stalen, want dat waren uw schepselen, o gij schoonste van allen en alles, Schepper van alles, gij goede God, gij God die mijn hoogste goed en mijn waarachtige goed zijt! Schoon waren die vruchten, maar daar was het mijn deerniswaardige ziel niet om begonnen. Ik had namelijk zelf betere, in overvloed: die vruchten daar heb ik alleen maar afgeplukt om te stelen. Want nadat ze afgeplukt waren, smeed ik ze weg; het enige wat ik ervan at was de ongerechtigheid: daar genoot ik van en verheugde ik mij over. Want zelfs wat er van die vruchten mijn mond nog binnenging kreeg daar zijn smakelijkheid van de misdaad. En nu, Heer mijn God, nu stel ik de vraag, wat mij in die diefstal genoeg heeft gedaan. En neen, iets schoons is er helemaal niet aan: en dan bedoel ik niet het soort schoonheid dat aan de rechtvaardigheid en aan de verstandigheid eigen is; ik denk zelfs niet aan de schoonheid in de geest van de mens, in zijn herinnering, zijn zintuigen en zijn vegetatieve leven; evenmin aan wat de sterren hebben, die schoon en fraai zijn, wanneer ze op de hun passende plaats staan, en de aarde en de zee, die vol levende wezens zijn, waar telkens weer een nieuw geslacht wordt geboren en het heengaande opvolgt; ik zie er niet eens die soort gebrekkige en afgeschaduwde schoonheid in van de ondeugden die ons misleiden.

6,13. Want neem ze één voor één: de hoogmoed bootst de hoogheid na, terwijl gij alleen de boven alles hoogverheven God zijt. En de eerezucht: wat zoekt zij anders dan eerbewijzen en roem, terwijl gij alleen boven allen eer verdient en roemrijk zijt in eeuwigheid? De wreedheid van de machthebbers wil vrees teweegbrengen: wie echter dient gevreesd te worden dan God alleen? Wat kan er aan zijn macht ontrukkt of onttrokken worden? Wanneer of waar of waarheen of door wie is dat mogelijk? De tederheden van hen die zich aan de wellust overgeven willen liefde opwekken: er is echter niets tederders dan uw liefde, en geen liefde is heilzamer dan die tot uw waarheid, wier schoonheid en luister alles overtreffen. De nieuwsgierigheid schijnt belust te zijn op het verkrijgen van weten, terwijl toch gij over alles het hoogste weten bezit. Ja, zelfs de onwetendheid en de domheid gaan noch schuil achter de naam 'eenvoud' en 'onschuld': dat komt omdat er niets eenvoudigers te vinden is dan gij. Want wat de slechten schaadt zijn hun eigen werken! De luiheid streeft zogenaamd naar rust: waar echter is onbedreigde rust buiten de Heer? De zondige overdaad wil graag verzadiging en overvloed genoemd worden: gij echter zijt de volheid en de onuitputtelijke rijkdom van de onbederfelijke genieting. De verkwisting verschuilt zich achter de schijn van vrijgevigheid: gij echter zijt de

kwistige uitdeler van alles wat goed is. De hebzucht wil veel bezitten, en gij bezit alles. De afgunst vecht om de hoogste plaats: wat zetelt hoger dan gij? De wrokkende toorn zoekt vergelding: wie vergeldt rechtvaardiger dan gij? De angst huivert voor het ongewone en onvoorziene, dat zich kan keren tegen wat de mens dierbaar is, en hij neemt voorzorgen voor een ongestoord bezit: wat is voor u namelijk ongewoon en wat onvoorzien, of wie haalt van u weg wat gij liefhebt, of waar is onverstoorbare zekerheid dan bij u? De droefgeestigheid kwijnt weg om het verlies van dingen, waarin de begeerte zich vermeide: het is omdat ze zou willen dat haar niets ontnomen kon worden, evenals aan u niets ontnomen kan worden!

6,14. Zo bedrijft de ziel ontucht door zich af te keren van u en door buiten u te zoeken wat ze in zuivere en heldere staat alleen maar kan vinden, wanneer ze terugkeert naar u. Op averechtse wijze wordt gij nagebootst door al degenen die ver van u weggaan en zich tegen u verheffen. Maar zelfs door u zo na te bootsen laten zij zien dat gij de Schepper zijt van alle gewordenheden en dat men daarom nergens algeheel aan u ontkomen kan. Wat heb ik dus liefgehad in die diefstal en waarmee heb ik mijn Heer toen nagebootst, al was het op een zondige en averechtse manier? Was mijn plezier soms, dat ik althans met bedrog tegen de wet inging, omdat ik het met mogendheid niet vermocht? Wilde ik, gevangene die ik was, een verminkte vrijheid nabootsen door ongestraft het ongeoorloofde te doen, omdat ik aldus een duistere gelijkenis met het alvermogen te zien gaf? Daar is hij, die slaaf die zijn meester ontloopt en die de schaduw heeft gevonden! Wat een verrotting! Wat een monsterlijke misvorming van het leven en wat een diepe dood! Was het werkelijk mogelijk, dat ik genoeg vond in wat niet mocht, alleen maar omdat het niet mocht?

9,17. (...) O diep vijandige vriendschap, ondoorgrondelijke verleiding van het mensenhart, belustheid om bij wijze van spel en grappigheid schade aan te richten, drang naar het benadelen van anderen, zonder enig eigen voordeel, zonder enige wraakzucht, alleen maar doordat er gezegd wordt: 'Kom, dat gaan we doen!' en men zich dan schaamt om niet onbeschaamd te zijn!

9,18. Wie ontwart dat vreemd gekronkelde, aller ingewikkeldste kluwen? Het is iets afzichtelijks: ik wil er niet naar kijken, ik wil het niet zien. Gij zijt wat ik zien wil, gij gerechtigheid en onschadelijkheid, schoon en luisterrijk door uw edele stralenglanzen en door onverzadelijke verzadiging. Rust is er bij u, diepe rust, en onverstoorbaar leven. Wie bij u binnentreedt, treedt binnen *in de vreugde van zijn Heer* (Mat. 25,21), en hij zal niet vrezzen, en hij zal het voortreffelijk hebben bij de Voortreffelijke.

Maar ik ben van u gedeserteerd **en ik heb** ver van uw vastheid **rondgedoold** (Ps. 118,176), mijn God, in de jaren dat ik volwassen werd, en ik ben voor mezelf een land van nood geworden.

Boek III

Verblijf in Carthago en manicheïsme

1,1. Ik kwam in Carthago en overal om mij heen rumoerden, als een kokende ketel, de ontorende liefdes. Ik had nog niet lief, en mijn liefde ging uit naar het liefhebben, en er was in mij een dieper liggende behoefte, waardoor ik mijzelf haatte omdat ik er niet genoeg behoefte aan had. Ik zocht wat ik lief kon hebben, verliefde op het liefhebben, en ik verfoeide de veiligheid en de weg zonder valstrikken, omdat ik inwendig een honger had die vreemd was aan de innerlijke spijs, die gij zijt, mijn God: honger naar die spijs had ik niet: ik was zonder verlangen naar de onbederfelijke gerechten; niet omdat ik er verzadigd van was; neen: hoe leger ik werd, des te erger mijn weerzin. En daarom ging het mijn ziel niet goed en bleef zij zich, met zweren bedekt, op de buitenwereld storten, begerig om zich klaaglijk te schurken aan de zintuiglijke dingen. Als die overigens geen ziel hadden gehad, zouden ze zeker geen liefde hebben opgewekt. Liefhebben en liefde ontvangen was mijn vreugde, vooral wanneer ik ook van het lichaam genoot van wie mij liefhad. Zo kwam het, dat ik de bronader van de vriendschap besmeurde met het vuil van de begeerlijkheid en haar stralend wit verduisterde met wat er opwolkte uit de onderwereld van de wellust. En toch, zo walgelijk en eerloos als ik was, ik haakte ernaar een fijnzinnig en beschaafd man te zijn, in een overmaat van onbenulligheid. En in de liefde waardoor ik gevangen wenste te worden kwam ik ook terecht. *Mijn God, mijn barmhartigheid* (Ps. 58,18), met hoeveel gal hebt gij mij die heerlijkheid besprenkeld en hoe goed zijt gij daarin geweest; want ik vond liefde en kwam in de boeien van een heimelijk liefdesgenot en verheugd raakte ik vast in rampzalige verstrikkingen, waardoor ik geranseld werd met gloeiende ijzerroeden van jaloezie, achterdocht, angst, verbittering en ruzie.

2,2. Geestdriftig ging ik op in de theatervoorstellingen, vol beelden van mijn ellende en vol brandstof voor mijn vuur. He moeten wij verklaren dat de mens daar verdriet wil hebben bij het kijken naar smartelijke en tragische voorvallen, waarvan hij toch zelf niet het slachtoffer zou willen zijn? En niettemin wil hij er verdriet door ondergaan, de toeschouwer, en is juist dat verdriet zijn genot. Wat is het anders dan een bevreemdende waanzin? Want men wordt er dieper door geroerd, naarmate men zelf minder onbesmet is door dat soort aandoeningen, ook al wordt er, wanneer men ze zelf ondergaat, veelal van lijden, wanneer men ze met anderen ondergaat, van medelijden gesproken. Maat wat heeft tenslotte dat medelijden te betekenen bij gefantaseerde gebeurtenissen, die op een toneel worden voorgesteld? Tot hulpverlening immers wordt de hoorder niet aangezet! Hij wordt alleen maar uitgenodigd om verdriet te voelen, en hoe meer verdriet hij voelt, des te meer waardeert hij degene die die beelden ten beste geeft. En wordt die door mensen ondergane rampspoed, uit het verre verleden genomen of gefantaseerd, zo gespeeld

dat de toeschouwer geen verdriet voelt, dan gaat hij er verveeld en vol kritiek van weg; wordt hij echter smartelijk aangedaan, dan blijft hij, vol aandacht en genoeg.

2,3. Heeft men dus tranen lief en het verdriet? Het staat toch vast dat iedere mens vreugde zoekt. Of moeten wij aannemen dat weliswaar geen mens graag lijdt, maar dat men toch graag medelijdend is en dat - aangezien er geen medelijden bestaat zonder verdriet - alleen om die reden het verdriet de mens dierbaar is? Ook dit is water dat uit de heerlijke ader van de vriendschap komt! Maar waar gaat het heen? Waar vloeit het naar toe? Waarom schiet het omlaag, de stroom van kokend pek in, de gruwelijke kolken in van de afschuwelijke wellust, waar het in opgaat en overgaat, na door zijn eigen aandrang te zijn losgerukt en neergestort uit de hemelse helderheid?

Moeten wij dus het medelijden verwerpen? Geen sprake van. Moeten wij dus het verdriet liefhebben. Soms. Maar wees op uw hoede voor de onzuiverheid, mijn ziel, en blijf onder de schut van uw beschermer, mijn God, de God van onze vaders, die lovenswaardig is en in eeuwigheid bovenal verheven! Wees op uw hoede voor de onzuiverheid! (...)

3,5. En boven mij wiekte rond, getrouw van ver, uw medelijden. In hoe zware omstandigheden etterde ik weg! Ik joeg ze na in een heiligschennende nieuwsgierigheid, zodat ik u verliet en mij liet leiden naar verraderlijke diepten en naar de bedrieglijke dienstbaarheid aan de demonen, aan wie ik mijn slechte daden offerde. En in al die daden bleef gij mij geselen. Ik heb het zelfs gewaagd bij de viering van uw plechtigheden, binnen de muren van uw kerk, begerig te zijn en mij erop toe te leggen mij de vrucht van de dood te verschaffen; gij hebt mij daarvoor met zware straffen getuchtigd, maar bij mijn schuld vergeleken was het niets, o gij mijn overgrote *barmhartigheid, mijn God, mijn toevlucht* (Ps. 58,18; 143,2) voor de angstwekkende verderfelikheden, waartussen ik met overmoedig geheven nek heb rondgedoold om mij ver van u te verwijderen, verliefd op mijn eigen wegen en niet op de uwe, verliefd op de vrijheid van een voortvluchtige.

Lezing van Hortensius

4,7. Dat was de omgeving waarin ik, toen nog in mijn prille jaren, de boeken van de welsprekendheid bestudeerde, de kunst waarin ik begerig was uit te blinken, met het eierzuchtig en het verwerpelijk oogmerk de menselijke onbenulligheid te plezieren. En in de gangbare volgorde van de studie was ik toen gekomen aan een boek van een zekere Cicero, om zijn taal door vrijwel iedereen bewonderd, om zijn inborst niet zozeer. Maar goed, dat boek van Cicero bevat een aansporing om de filosofie te beoefenen en heet ook *Hortensius*.

Dat boek bracht een ommekeer in mijn gevoelens teweeg; het richtte mijn gebeden op u, Heer, en deed mijn wensen en begeerten veranderen. Waardeloos werd mij

eensklaps alle ijdele hoop en met een ongelooflijke hartegloed ging ik naar de onsterfelijkheid van de wijsheid verlangen.

En daarmee was ik begonnen op te staan om naar u terug te keren: niet immers om mijn tong te spitsen, niet om wat ik scheen te kopen met het door mijn moeder betaalde lesgeld - ik was toen achttien en mijn vader was al twee jaar tevoren overleden - niet dus om mijn tong te spitsen benutte ik dat boek, en niet voor zijn stijl had het mij gewonnen, maar voor zijn inhoud.

4,8. Zoals ik toen in vuur en vlam stond, mijn God, zoals ik in vuur en vlam stond om van het aardse terug te vliegen naar u! En ik wist niet wat gij met mij aan het doen waart. Want *de wijsheid is bij u* (Job 12,13.16) en de liefde tot de wijsheid draagt in het Grieks de naam *philosophia* en daartoe vuurde dat boek mij aan. (...)

De eerste aanraking met de Schrift

5,9. Daarom besloot ik mijn aandacht te gaan wijden aan de Heilige Schrift en eens te zien, wat voor boeken dat waren. En als ik ze bekijk, zie ik iets dat voor de hoogmoedigen niet duidelijk en voor de kinderen niet toegankelijk is, maar dat op een bouwwerk lijkt, waar de ingang laag en de voortgang hoog is en dat behangen is met geheimenissen. En ik was niet iemand die daar kon binnengaan of die mijn nek kon buigen om zo te lopen als dat bouwwerk vroeg. Want zoals ik nu spreek, dacht ik toentertijd niet, toen ik mij met die Schrift bezig ging houden; ik kreeg veeleer de indruk, dat ze niet verdiende vergeleken te worden met de verheven waardigheid van een Tullius. Dat kwam omdat mijn opgeblazenheid afkerig was van haar bescheidenheid en omdat mijn blik niet tot haar binnenste wist door te dringen. Zij was evenwel van dien aard, dat zij met de kleinen meegroeide. Ik echter achtte het beneden mij klein te zijn, en opgezet van eigenwaan vond ik mezelf een groot man.

De Manicheeërs en hun leer

6,10. En zo kwam het dat ik belandde bij hoogmoedig uit het lood geslagen lieden, door en door vleselijk en praatziek, in wier mond de strikken van de duivel waren uitgezet en een vogellijm, die was samengesteld met bijmenging van de letterklanken van uw naam en de naam van de Heer Jezus Christus en van de Paracleet, onze Trooster, de Heilige Geest. Deze namen voerden zij altijd in de mond, maar het kwam niet verder dan klank en tonggedruis: hun hart was leeg aan waarheid. En ze zeiden maar 'waarheid' en nog eens 'waarheid' en bleven mij maar voortdurend over de waarheid praten, en in hen was die waarheid nergens te vinden, maar leugentaal was het wat ze vertelden, niet alleen over u, die waarlijk de waarheid zijt, maar ook over de elementen van deze wereld, uw schepping: zelfs aan de filosofen die daarover waarheid vertelden had ik voorbij moeten gaan uit liefde tot u, mijn allerhoogste en goede Vader, schoonheid van al wat schoon is. (...)

6,11. Gij leven van mijn ziel, waar waart gij dus toen voor mij en hoe ver, hoe verder doolde ik in den vreemde van u weg, ook nog verstoken van de peulen van de varkens, die ik met peulen placht te voeden. (...) Helaas, hoe ging ik trap na trap omlaag naar de diepten van de onderwereld, gekweld als ik werd door de hete gloed van mijn tekort aan waarheid, omdat ik u, mijn God - want aan u belijd ik het, die u over mij hebt erbarmd, ook toen ik het nog niet beleed - omdat ik u niet zocht volgens het inzicht van de geest, waardoor gij mij boven de dieren hebt willen laten uitsteken, maar volgens de zin van het vlees. Gij echter waart meer innerlijk dan mijn diepste innerlijk en hoger dan mijn hoogste hoogte. (...)

7,12. Want dat andere, dat wat werkelijk bestaat, was mij onbekend en schijn-scherpzinnig liet ik mij bewegen om die dwaze misleiders bij te vallen, wanneer ze mij de vraag stelden, waar het kwaad vandaan kwam, en of God door een materiële vorm bepaald werd, en of hij haren en nagels had, en of diegenen als rechtvaardigen dienden te gelden die een groot aantal vrouwen tegelijk hielden en mensen doodden en dierenoffers brachten. En ik, onkundig van de werkelijke toedracht, liet me van streek brengen, en terwijl ik mij van de waarheid verwijderde, meende ik dat ik op haar afging; ik wist namelijk niet dat het kwaad enkel maar een derving van het goede is, gaande tot dat wat helemaal niet-is. En hoe had ik dat ook kunnen zien, ik wiens zien met de ogen niet verder reikte dan het materiële ding, met de geest niet verder reikte dan het fantasiebeeld? Ik wist niet, dat God geest is, geen wezen met ledematen in de lengte en de breedte, ook geen wezen wiens wezen zijn stoffelijke-massa-zijn is, in haar deel kleiner dan in haar geheel en, indien oneindig, kleiner in een of ander door een ruimte omgrensd deel dan in haar oneindigheid; zij is ook niet overal geheel, gelijk een geest, gelijk God dat is. En ook datgene in ons waardoor wij gelijkenis met God hebben en in de Schrift terecht *naar Gods beeld* (Gen. 1,27) geschapen heten, was mij totaal onbekend.

Gebed en droom van Monnica

11,19. En gij hebt van omhoog uw hand uitgestoken en *mijn ziel ontruikt* (Ps. 85,13) aan deze diepe duisternis, omdat mijn moeder, uw gelovige dienaar, tot u schreide voor mij, meer schreide dan moeders die het over de lichamelijke dood van haar kinderen doen - zij zag namelijk mijn dood volgens het geloof en de geest, die zij van u had ontvangen - en gij haar hebt verhoord, Heer. (...)

In die droom zag zij namelijk zichzelf op een soort houten richtlat staan: toen kwam er een stralende, blijde jongeman op haar af, die haar maar toelachte, terwijl zij daar zo bedroefd en diep verdrietig stond. Hij vroeg haar naar de redenen van haar verdriet en haar dagelijkse tranen, een vraag die, zoals dat meer voorkomt, bedoeld was om haar te onderrichten, niet om door haar ingelicht te worden. Toen zij antwoordde dat zij rouwde om mijn ondergang, gebod hij haar geen zorg te hebben en maande hij haar aan eens goed te kijken: en dan zou ze zien, dat waar zij was ook ik was. En toen

ze keek, zag ze mij vlak bij zich staan, op dezelfde richtlat. Wat is hier anders de verklaring van dan dat uw oren acht sloegen op haar hart, o gij goede en almachtige, die voor ieder onzer zo zorgt alsof gij voor hem alleen zorgde en zo voor allen samen als voor ieder afzonderlijk!

Boek IV

Professor in Thagaste en Carthago

Trouw aan de concubine

2,2. Ik gaf lessen in de welsprekendheid tijdens die jaren en terwijl de begeerte over mij zegevierde, verkocht ik zegevierende woordenkraam. Toch was het mij liever - *gij weet het* (Ps. 68,6), Heer - wanneer ik goede leerlingen had - wat de gangbare taal dan 'goed' noemt - en zonder list leerde ik hun listen, niet om die te gebruiken tegen het hoofd van een onschuldige, maar bij gelegenheid toch wel om het hoofd van een schuldige te redden. En gij, God, hebt van verre mijn trouw en eerlijkheid gezien, uitglijdend op de gladde weg en vonkend in een dikke rookwalm, de trouw en de eerlijkheid die ik in dat leraarsambt ten beste gaf aan wie de onwerkelijkheid liefhadden en de leugen zochten, ik, hun soortgenoot.

Tijdens die jaren leefde ik samen met één vrouw: zij was niet met mij verbonden in wat een wettig huwelijk heet, maar als buit opgespoord door mijn zwervende, van wijsheid verstoken hartstocht. Niettemin leefde ik met één vrouw, en ook tegenover haar bewaarde ik eerlijk de trouw in de samenleving. Zij heeft kunnen dienen om mij aan mijn eigen geval te laten ervaren, wat het verschil was tussen de matiging van de huwelijksovereenkomst, aangegaan om kinderen te verwekken, en de band van een wellustige liefde, waar kinderen ook ongewenst geboren worden, al dwingen ze, eenmaal geboren, hun ouders toch wel hen lief te hebben.

De vriend van Augustinus

4,7. In die jaren, toen ik pas begonnen was met in mijn geboortestad onderwijs te geven, had ik een vriend gekregen, die mijn belangstellingen deelde en mij daardoor bijzonder lief was, een vriend van dezelfde leeftijd als ik, ook in de bloei van zijn eerste volwassenheid. Hij was als kind samen met mij opgegroeid en wij hadden samen schoolgegaan en samen gespeeld, maar in die tijd was hij nog niet zo met mij bevriend. Overigens was hij ook in die latere jaren niet zo met mij bevriend, dat men van ware vriendschap kon spreken, want die bestaat alleen maar, als gij het bindmiddel zijt tussen mensen die aan elkaar hangen met de liefde welke in onze harten is uitgestort door de heilige Geest die ons is gegeven. Niettemin was het een heerlijke vriendschap gerijpt in de gloed van gelijksoortige belangstellingen. Ook van het ware geloof, dat mijn jonge vriend nog niet echt hartgrondig aanhing, had ik hem namelijk afgebracht en hem gewonnen voor de bijgelovige en verderfelijke verhalen, die mijn moeder over mij deden jammeren. Samen met mij dwaalde toen die mens in zijn denken, en mijn ziel kon niet meer zonder hem. Maar gij, die uw weglopers op de hielen zit, zijt God van de wraak en tegelijkertijd de bron der erbarmingen, gij die op wonderlijke manieren ons tot u bekeert, gij hebt die mens toen uit dit leven weggenomen, nadat hij nauwelijks een half jaar had geleefd in die vriendschap met mij, die zoet was voor mij boven al het zoet van mijn toenmalig leven.

Dood van de vriend

4,8. Wie somt al uw lofwaardigheden op? Wie somt die op, welke hij alleen, bij zichzelf alleen, ervaren heeft? Wat hebt gij toen gedaan, mijn God, en hoe onnaspeurlijk is de afgrond van uw oordelen! Gekweld door koorts lag mijn vriend lange tijd buiten bewustzijn, badend in doodsweet... enkele dagen later werd hij, terwijl ik er niet bij was, opnieuw door de koorts aangetast en overleed toen.

Verdriet van Augustinus

4,9. Het verdriet hierover hulde mijn hart in duisternis, en waar ik maar keek, was de dood. En mijn vaderstad was mij een kwelling en mijn ouderlijk huis een diepe ellende, en alles wat ik met hem had gedeeld was zonder hem in een ontzettende foltering gekeerd. Aan alle kanten zochten mijn ogen naar hem en ze kregen hem niet. En alle dingen wekten mijn weerzin, omdat ze hem niet hadden en me niet konden zeggen: 'Ja, hij komt!', zoals ze dat bij zijn leven deden, wanneer hij afwezig was. Ik was voor mezelf een grote vraag geworden en ik bleef mijn ziel maar ondervragen, waarom ze bedroefd was en mij zo diep ontstelde. En zij wist mij geen enkel antwoord te geven. En als ik dan zei: 'Hoop op God', dan luisterde mijn ziel daar terecht niet naar, want die dierbare mens die ze verloren had was werkelijker en beter dan het fantasiebeeld waarop zij aangemaand werd te hopen. Eén ding smaakte mij maar zoet: mijn tranen. Die hadden in de vreugden van mijn ziel mijn vriend vervangen.

Over het verdriet

5,10. En nu, Heer, is dat reeds verleden en is door de tijd mijn wonde gelenigd. Is het mogelijk dat ik van u, die de waarheid zijt, verneem - is het mogelijk dat ik het oor van mijn hart bij uw mond breng en dat gij mij dan zegt, waarom voor ongelukkige mensen tranen zo heerlijk zijn? Of hebt gij, al zijt gij overal tegenwoordig, ons ongeluk ver van u weggedaan en blijft gij in uzelf, terwijl wij ons in onze eigen belevenissen wentelen? Maar als wij niet aan uw oren konden schreien, bleef er toch van onze hoop in het gebed niets over! Hoe komt het dan, dat zuchten en schreien en kreunen en klagen, de vruchten die van de bittere levensboom geplukt worden, toch zoete vruchten zijn? Ligt het zoete daarin, dat wij door u hopen aanhoord te worden? Voor gebeden geldt dat wel, omdat die het verlangen inhouden om tot u door te dringen. Maar geldt het ook voor het verdriet om een verloren bezit en voor de rouw waarin ik toen was gedompeld? Want ik had geen hoop meer dat mijn vriend herleven zou en ik trachtte dat met mijn tranen ook niet te verkrijgen: ik had alleen maar verdriet en tranen, en dat was omdat ik ongelukkig was en mijn vreugde kwijt was geraakt; of is het schreien enerzijds iets bitter en doet het anderzijds genoeg door het contrast met onze weerzin tegen dingen, waar wij vroeger van genoten hebben en die wij dan verfoeien?

6,11. Maar wat wil ik met dat gepraat! Het is immers niet de tijd om vragen te stellen, maar om u belijdenis te doen. Ik was ongelukkig, en ongelukkig is iedere ziel in de boeien van de liefde voor vergankelijke dingen: verliest ze die dan wordt ze verscheurd en dan wordt ze het ongeluk gewaar, dat haar ook reeds ongelukkig maakt alvorens ze die dingen verliest. Zo was het toen met mij, en ik schreide bittere tranen en vond mijn rust in bitterheid. Maar met al dat ongeluk hield ik toch meer van het leven, hoe het ook was, dan van die vriend van mij. Want ook al wilde ik dat leven anders maken, ik had het toch niet liever willen verliezen dan die vriend, en ik weet niet eens of ik het wel voor hem had willen verliezen, zoals dat verteld (of misschien gefantaseerd) wordt over Orestes en Pylades, die tezamen voor elkaar wilden sterven, omdat voor hen niet-tezamen-leven erger was dan de dood. Maar in mij was ik weet niet wat voor gevoel opgekomen, dat in sterke tegenstelling stond tot dat andere gevoel: naast een diepe weerzin tegen het leven was er mij ook angst voor de dood. Hoe meer ik die vriend liefhad, des te meer - geloof ik - haatte en vreesde ik de dood, die mij hem afhandig had gemaakt, als een wrede vijand en ik stelde mij voor, dat hij plotseling alle mensen om zou gaan brengen, omdat hij het mijn vriend had kunnen doen.

Dat was helemaal mijn stemming, ik herinner het mij. Hier is mijn hart, o mijn God, zie in mijn binnenste, dat ik het mij herinner, gij mijn hoop, die mij van de onreinheid van dergelijke gevoelens rein maakt door mijn ogen naar u te richten en mijn voeten los te rukken uit de strik. Want met verbazing zag ik, dat de andere stervelingen in leven bleven: met verbazing, omdat die vriend, die ik lief had gehad alsof hij niet kon sterven, gestorven was, en dat ik zelf na zijn sterven in leven bleef, zag ik met nog meer verbazing, omdat ik zijn tweede ik was geweest. Terecht heeft iemand zijn vriend 'de helft van zijn ziel' (Horatius, *Carmina* 1,3,8) genoemd: ik had ook het gevoel dat mijn ziel en zijn ziel één ziel waren geweest in twee lichamen, en daarom was het leven mij een gruwel, omdat ik niet als een halve mens wilde leven; daarom was ik misschien ook bang om te sterven, omdat ik niet wilde dat die vriend, die ik zo diep had liefgehad, geheel zou sterven.

Augustinus gaat naar Carthago

7,12. O verdwazing, die mensen niet op mensenwijs weet lief te hebben! Dwaze mens die geen maat kent, wanneer het menselijke hem overkomt! Zo'n dwaze mens was ik toen. En daarom was ik koortsig, kreunde ik, schreide ik, was ik overstuur, rusteloos en radeloos. Mijn geradbraakte, bloedende ziel moest ik dragen en zij hardde het niet door mij gedragen te worden; en een plek om haar neer te leggen kon ik niet vinden. In heerlijke bossen niet, in spelen en gezangen niet, in oorden vol zoete geuren niet, in welbereide gastmalen niet, in de genietingen van het bed niet, en evenmin in boeken en gedichten wist zij tot rust te komen. Een gruwel waren haar alle dingen, tot het daglicht toe, en alles wat niet was wat hij was geweest, was verwerpelijk en weerzinwekkend, behalve zuchten en tranen, want die alleen gaven een beetje rust.

En zodra mijn ziel zich daarvan los wilde maken, drukte mij weder de zware vracht van het ongeluk.

Tot u, Heer (Ps. 24,1), had ik haar moeten heffen en haar laten helen; ik wist het, maar ik wilde niet en ik kon niet, te meer omdat gij, als ik over u dacht, voor mij niet iets samenhangends en vaststaands waart; want wat ik mij dan dacht, waart gij niet, maar het was een voos fantasiebeeld, en mijn dwaling was mijn God. Probeerde ik daar mijn ziel te ruste te leggen, dan viel zij in het lege en stortte weer terug op mijzelf. En zo was ik voor mijzelf de rampzalige plek gebleven, waar ik niet vertoeven kon en evenmin vandaan kon. Want waarheen had mijn hart kunnen vluchten van mijn hart? Waarheen ik van mijzelf? Waar was ik met mezelf niet achternagelopen. Toen vluchtte ik uit mijn vaderstad, omdat mijn ogen mijn vriend minder zochten waar ze hem niet geregeld hadden gezien. En zo kwam ik uit het stadje Thagaste naar Carthago.

De helende tijd en het verdriet

8,13. De tijden zijn niet zonder werking en hun wenteling gaat niet door onze gewaarwordingen zonder iets uit te richten: wonderlijk zijn de werken die zij in de ziel teweegbrengen. En zo ging het ook bij mij: ze kwamen en gingen voorbij, **van dag op dag** (Ps. 60,9; 95,2), en al komend en al voorbijgaand brachten ze andere verwachtingen en andere herinneringen in mij binnen, en van lieverlee heelden ze mij weer voor die soorten genoegens, die ik vroeger gekend had, en nam mijn smart de wijk voor die genoegens. Maar hoewel er in haar geen andere smarten kwamen, kwamen er toch oorzaken van andere smarten. Waarom immers was die smart om mijn vriend zo gemakkelijk en zo diep in mij binnengedrongen, tenzij omdat ik mijn ziel in het zand had uitgestort door een sterfelijk wezen lief te hebben alsof het niet sterfelijk was? Datgene immers waar ik het meest mijn heul en herleven in vond waren de vertroosting die andere vrienden mij gaven, met wie samen ik liefhad wat ik liefhad in plaats van u: het enorme fabelverhaal en de wijdlopijge leugen, door wier overspelige prikkeling onze geest, jeukend in onze oren, zich bederven liet. Maar dat fabelverhaal zag ik niet sterven, als een van mijn vrienden stierf. In de omgang met die vrienden waren er andere dingen, die mijn geest nog meer grepen: samen praten, samen lachen, elkander vriendelijk ter wille zijn, samen boeken in een mooie taal lezen, samen speels zijn en samen ernstig worden, bij tijd en wijle van mening verschillen zonder haat, alsof iemand het oneens was met zichzelf, en juist door die schaars voorkomende onenigheid fleur geven aan de eensgezindheid van, meestal, aan of van elkaar iets leren, bedrukt naar de afwezige vrienden verlangen, verblijd de aankomende ontvangen: door deze en soortgelijke tekens, uit harten vol liefde en wederliefde naar buiten tredend door mond en tong en ogen en duizend heerlijke gebaren, als met brandbare stoffen de zielen in gloed zetten en van vele maken tot één.

De menselijke vriendschap en haar onstandvastigheid

9,14. Dat is hetgeen wij in de vriendschap liefhebben, en die liefde gaat zo ver, dat een echt menselijk geweten er zich een verwijt van maakt, wanneer men tegenover wederliefde geen liefde heeft getoond of tegenover liefde geen wederliefde, zonder daarvoor van het lichaam van de vriend iets anders te vragen dan blijken van welgezindheid. Daar komt die droefenis bij de dood van een vriend vandaan en die verduistering door verdriet en dat overstromen van het hart, wanneer zijn zoetheid in bitterheid verkeerd is, en dat sterven van de levenden om het verloren leven van de stervenden.

Gelukkig degene die u liefheeft en zijn vriend in u en zijn vijand omwille van u. Want de enige die nooit een dierbaar wezen verliest is de mens, aan wie allen dierbaar zijn in Hem die niet verloren gaat. En wie is dit anders dan onze God, de God *die hemel en aarde geschapen heeft* (Gen. 1,1; 2,1) en ze vervult, omdat Hij ze geschapen heeft door ze te vervullen? U verliest niemand dan degene die u verlaat, en degene die u verlaat, waarheen gaat hij of waarheen vlucht hij, tenzij van u in uw goedgunstigheid naar u in uw toorn? Want waar ontmoet hij niet uw wet in het leed dat hem straft? *En uw wet is de waarheid en de waarheid zijt gij.* (Joh. 14,6)

Alles in verhouding tot God

12,18. Zijn het lichamen die u behagen, prijs God dan om hen en wend uw liefde van hen naar hun maker: anders zoudt gij mishagen door hetgeen u behaagt. Zijn het zielen die u behagen, laat ze dan bemind worden in God, want ook die zielen zijn verantwoordelijk en krijgen pas hun standvastigheid, wanneer ze in Hem bevestigd zijn: anders zouden ze gaan en teloorgaan. Heb ze dus lief in Hem en trek naar Hem toe alle zielen mee die ge mee kunt trekken, en zeg tot hen: Hem moeten wij liefhebben: Hij heeft deze dingen gemaakt en Hij is niet ver! Want Hij heeft ze niet gemaakt en is toen heengegaan, maar ze zijn uit Hem in Hem. En waar is Hij dan? Waar wordt de waarheid geproefd? Binnen in het hart is Hij, maar het hart is van Hem weg gedwaald. *Komt terug naar het hart, gij afvalligen* (Ps. 118,176), en hangt Hem aan die u gemaakt heeft. Staat bij Hem en gij zult staande blijven; vindt uw rust in Hem en gij zult rustig zijn. Waar gaat gij heen, de wegen op vol moeilijkheden? Waar gaat gij heen? Het goede dat gij liefhebt is van Hem afkomstig, maar het is alleen goed en zoet, voor zover het ook naar Hem toegaat. Wordt het echter bitter, dan gebeurt dat terecht, want onrechtmatig hebben wij alles wat van Hem komt lief, wanneer wij Hem verlaten hebben. Waar dient het u toe altijd en altijd maar weer *de lastige, moeizame wegen* (Wijsh. 5,7) te bewandelen? De rust is niet waar gij haar zoekt. Gij moet zoeken wat gij zoekt, maar het is niet daar waar gij het zoekt. Gij zoekt het gelukkige leven *in het land van de dood* (Hes. 9,2). Daar is het niet, want hoe kan er gelukkig leven zijn waar zelfs geen leven is?

16,31. (...) O Heer onze God, laat *onder het schutsel van uw vleugelen* ons hopen en *bescherm* (Ps. 35,8; 16,8; 56,2; 60,5; 62,8) ons en draag ons. Gij zult ons dragen: gij zult de kleinen dragen en *tot aan de grijze haren* (Jes. 46,4) zult gij ons dragen, want wanneer Gij onze kracht zijt, is het kracht, maar wanneer de kwade kracht onze kracht is, is het zwakheid. Bij U leeft altijd door ons goed, en omdat wij ons daarvan hebben afgekeerd, zijn wij verkeerd geworden. Terugkeren willen wij nu, Heer, om niet te gronde te gaan, want bij u leeft ons goed zonder ooit te verminderen, en dat goed zijt Gijzelf. En wij zijn niet bevreesd, dat er geen plaats meer zal zijn waarheen wij terug kunnen gaan, want wij zijn het die van die plaats vervallen zijn geraakt, en al zijn wij afwezig, er komt geen verval aan ons huis, uw eeuwigheid.

Boek V

Stralen in de nacht

1,1. Aanvaard de offerande van mijn belijdenissen uit de hand van mijn tong, die gij gemaakt hebt en hebt aangezet om uw naam te belijden, en maak al mijn beenderen gezond en laat hen zeggen: *Heer, wie is aan u gelijk?* (Ps. 34,10) Degene die u belijdenis doet, hij is het immers niet, van wie gij leert wat er in hem omgaat; want zelfs door het afgesloten hart wordt uw oog niet buitengesloten en uw hand wordt door de hardheid van de mensen niet geweerd, maar gij doorbreekt die, wanneer gij wilt, met erbarmen of bestraffing, en *er is niemand die uw gloed ontschuilten kan* (Ps. 18,7). Maar mijn ziel wil u loven om u lief te hebben, en zij wil uw barmhartigheden aan u belijden om u te loven. Het geheel van uw schepping weet van geen ophouden, het weet van geen zwijgen met uw lof: alle geest looft u met de mond die naar u gekeerd is, de dieren en stoffelijke dingen doen het door de mond van wie ze beschouwen: zo moet onze ziel zich naar u verheffen uit haar traagheid, steunende op de dingen die gij gemaakt hebt, en over hen heen naar u gaande, naar u die ze zo wonderbaarlijk hebt gemaakt. En daar is de verkwikking en waarachtige kracht.

1,2. De ongerechten mogen in hun onrust van u heengaan, van u vluchten: gij ziet hen en zondert hen af als schaduwplekken, en zie: met hen erbij is het geheel van alle dingen mooi, en zijzelf zijn lelijk. En wat hebben ze u voor schade toegebracht? Of waarmee hebben ze uw rijk ontsierd, dat van de hemelen tot aan de laatste schepselen gerecht is en ongerept? Want waar zijn ze heen gevluht, toen ze vluchtten van uw aanschijn? Of waar ontdekt gij hen niet? Neen, ze zijn gevluht om u niet te zien, u die hen ziet, en om in hun verblinding te botsen op u - omdat gij niets loslaat van wat gij geschapen hebt - om met hun ongerechtigheid te botsen op u en naar gerechtigheid gepijnigd te worden: zij onttrekken zich aan uw lankmoedigheid en botsen op uw onverzettelijkheid en vallen op uw hardheid. Blijkbaar weten ze niet dat gij, de door geen plaats omschrevene, overal zijt, en dat gij, gij alleen, altijd aanwezig blijft, zelfs bij hen die ver van u wegraken. Zij moeten dus omkeren en u zoeken, want gij hebt uw schepsel niet losgelaten, zoals zij hun Schepper losgelaten hebben. Zij zijn het die om moeten keren, en dan zijt gij er meteen, in hun hart, in het hart van hen die u belijden en zich in uw armen werpen en schreien aan uw borst na hun moeizame wegen. En gij maakt het hun niet moeilijk: gij wist hun tranen af en zij schreien nog meer en vinden vreugde in hun tranen, omdat gij, Heer, die hen gemaakt hebt, hen weer nieuw maakt en hen vertroost. En daar waar ik toen was, wanneer zocht ik u daar? En gij stond voor mij, maar ik was ook van mezelf weggegaan en ik vond mezelf niet eens: hoeveel te minder u!

Vertrek naar Rome

8,14. Gij zijt dan zo met mij tewerk gegaan, dat het voor mij aantrekkelijk werd naar Rome te verhuizen en dat ik liever daar het onderwijs wilde gaan geven dat ik in Carthago gaf. Hoe ik daartoe gebracht werd, zal ik niet nalaten u te belijden, want ook in die gebeurtenissen moeten uw diepe verborgenheden en uw nooit aflatende barmhartigheid tegenover ons bedacht en geprezen worden.

De reden waarom ik naar Rome wilde was niet, dat mij door de vrienden die mij dit aanraadden grotere verdiensten en een groter aanzien in uitzicht werden gesteld - ofschoon ook die dingen toentertijd mijn geest beïnvloedden - maar de voornaamste, vrijwel enige beweegreden was deze, dat ik maar hoorde, hoe de jongelieden zich daar bij de studie rustiger gedragen en onder een beter geregelde schooltucht staan, zodat ze niet links en rechts brutaal binnendringen in de school van iemand die hun leraar niet is, en er zelfs helemaal niet toegelaten worden, als de leraar het niet goedkeurt. In Carthago daarentegen lijdten de scholieren aan een walgelijke, niets ontziende bandeloosheid: onbeschaamd stormen ze naar binnen en met hun bijna dolzinnige driestheid verstoren ze de orde die een leraar zijn leerlingen heeft opgelegd om hen vorderingen te laten maken. Ze halen tal van onbehoorlijke streken uit met een onthutsende lompheid, die wettelijk strafbaar zou zijn, wanneer de gewoonte ze niet in bescherming nam: die gewoonte doet hun deerniswekkendheid des te duidelijker uitkomen, omdat zij als iets geoorloofds doen wat voor uw eeuwige wet nooit geoorloofd zal zijn, en dan maar denken dat ze het straffeloos doen, terwijl ze juist gestraft worden door de verblindende waarin ze het doen, en van onvergelijkelijk veel erger dingen de dupe zijn dan ze teweegbrengen.

Zodoende zag ik mij gedwongen de gedragingen, die ik als leerling niet tot de mijne had willen maken, nu als leraar van anderen te ondergaan, en daarom wilde ik ergens heen, waar volgens allen die het wisten dergelijke dingen niet plaatsvonden. In werkelijkheid echter waart *gij* het, *mijn hoop en mijn deel in het land van de levenden* (Ps. 141,6), die mij mijn plaats op aarde voor een andere deed verwisselen met het oog op het heil van mijn ziel: *gij* werkte met prikkels in Carthago om mij me daar te laten losrukken en met aantrekkelijkheden in Rome om mij me daarheen te laten aantrekken, en *gij* deed dat door mensen die het dode leven liefhebben - hier haalden ze onzinnige streken uit, ginds deden ze loze beloften - en om mijn schreden in het rechte te brengen bediende *gij* u ongemerkt van hun en van mijn verkeerdheid. Want degenen die mijn rust verstoorden waren blind van een afschuwelijke dolzinnigheid en degenen die mij tot veranderen noodden, hadden slechts smaak voor de aarde: ik echter die hier een werkelijke ellende verfoeide, zocht ginds een onwerkelijk geluk.

Vertrek ondanks Monnica

8,15. Waarom ik evenwel hier wegging en daar heenging, *gij* wist het wel, God, en *gij* liet het niet aan mij blijken en evenmin aan mijn moeder, die heftig jammerde over mijn vertrek en tot aan zee met mij meeging. Toen ze mij echter met geweld vasthield om mij te dwingen ofwel terug te keren ofwel haar met mij mee te laten gaan, heb ik

haar om de tuin geleid en deed ik het voorkomen alsof ik een vriend niet alleen wilde laten tot de wind opstak en hij uitvaren kon. Ja, ik heb mijn moeder belogen - en die moeder! - en ik ben er ongestraft voor gebleven, want ook dat bedrog hebt gij mij vergeven en gij hebt mij, terwijl ik zo vol verfoeilijke onreinheden was, in uw erbarmen behoeft voor de wateren van de zee om mij te brengen tot het water van uw genade, mij daarmee schoon te wassen en de waterstromen van mijn moeders ogen te laten opdrogen, waarmee ze dagelijks, tot u biddende voor mij, de aarde beneden haar gezicht nat maakte. (...)

De oorsprong van het kwaad

10,18. (...) Ik was namelijk nog altijd van mening dat niet wij het zijn die zondigen, maar dat de zonde in ons bedreven wordt door ik weet niet wat voor ander wezen; mijn hoogmoed vond er genoeg in, vrij van schuld te zijn en wanneer ik iets kwaads had gedaan, niet te belijden dat ik het had gedaan en aldus te verkrijgen dat gij mijn ziel gezond maakte, omdat *ze tegen u gezondigd had* (Ps. 40,5); neen, ik vond het aantrekkelijk mijzelf te verontschuldigen en weet ik wat voor ander iets te beschuldigen, iets dat met mij verbonden was zonder dat ik het was. In werkelijkheid was ik het, helemaal, en had mijn onvroomheid mij tegen mezelf verdeeld en was die zonde juist meer ongeneeslijk, doordat ik meende geen zondaar te zijn, en was het een verfoeilijke boosheid dat ik liever u, *almachtige God* (Gen. 17,1), in mij verslagen wilde zien tot mijn onheil dan dat ik mij door u wilde laten verslaan tot mijn heil. (...)

Scepticisme

10,19. De gedachte kwam namelijk ook bij mij op, dat de filosofen die men de academici noemt voorzichtiger en verstandiger waren geweest dan de andere filosofen: zij hebben namelijk de mening gehuldigd, dat men over alles moet twijfelen, en hun oordeel was geweest, dat door de mens geen enkele waarheid gekend kan worden. Ook ik had namelijk de stellige indruk, dat hun stelling beantwoordde aan datgene wat veelal over hen wordt aangenomen: hun eigenlijke bedoeling doorzag ik ook nog niet. (...)

Benoeming van Augustinus in Milaan

13,23. Het gevolg van dit alles was dat, toen er bij de stadsprefect van Rome een verzoek uit Milaan was gekomen om die stad aan een leraar in retorica te helpen - waarbij zelfs vervoer met de staatspostdienst werd toegestaan - ik uit mezelf naar dat ambt heb gedongen. Ik maakte daarbij gebruik van de hulp van hen die dronken waren van de manicheïstische leugenachtigheden, en het was om van hen los te raken dat ik ging, maar dat wisten wij geen van beiden! Ik wist te bereiken dat ik op voorspraak van de toenmalige prefect, Symmachus, een proefrede hield en dat hij mij naar Milaan liet gaan. En daar kwam ik bij Ambrosius, de bisschop, over heel de wereld als voortreffelijk man bekend, uw vrome dienaar, wiens preken toen vol ijver

aan uw volk het vette van uw tarwe boden en de vreugde van uw olie en de nuchtere dronkenschap van uw wijn. Naar hem werd ik door u gebracht, buiten mijn weten, en uw bedoeling was dat ik, met mijn weten, door hem naar u gebracht zou worden. Vaderlijk ontving mij *deze man Gods* (2 Kon. 1,9) en hij verheugde zich over mijn komst in die vreemde stad met de hartelijkheid van een echte bisschop. En ik ging ook van hem houden, aanvankelijk wel niet, omdat hij een leraar van de waarheid was - die verwachtte ik in uw Kerk helemaal niet meer - maar omdat hij een mens was die mij welwillend tegemoet trad. Ook kwam ik vol belangstelling luisteren, als hij voor de gelovigen preekte; ik kwam er niet met de bedoeling waar ik het mee had moeten doen, maar als iemand die een indruk wilde krijgen van zijn welsprekendheid: beantwoordde die aan haar faam of stroomde ze rijker of minder rijk dan ze geprezen werd? En zijn woorden boeiden mij en sleepten mij mee, maar voor wat de inhoud betrof stond ik er onverschillig en met geringschatting bij. (...)

14,24. Want al was het mijn bedoeling niet, te leren wat hij zei, maar alleen te horen hoe hij het zei (...) tegelijk met de woorden die ik waardeerde kwam toch ook de inhoud die mij niet interesseerde in mijn ziel binnen. Helemaal scheiden kon ik ze niet en terwijl ik mijn hart openzette om op te nemen hoe fraai hij sprak, kwam daar meteen mee naar binnen hoe waar het was wat hij sprak. (...)

Boek VI

Op de weg van de waarheid

Aankomst van Monnica in Milaan

1,1. *Mijn hoop sinds mijn jongste dagen* (Ps. 70,5), waar waart gij en waarheen waart gij geweken? Had gij mij dan niet gemaakt en mij niet onderscheiden van de viervoetige dieren en mij niet wijzer gemaakt dan de vogelen van de hemel? En ik wandelde maar door de duisternis en over gladde grond, en ik zocht u buiten mijzelf en ik vond maar niet de *God van mijn hart* (Ps. 72,26); en ik was gekomen *in de diepte van de zee* (Ps. 67,23), en ik had geen vertrouwen en geen hoop meer de waarheid te kunnen vinden.

Reeds was mijn moeder bij mij gekomen, zo dapper door haar vroom geloof; over land en zee was zij mij achterna gekomen, rustig op u vertrouwend in alle gevaren: zo had zij tijdens hachelijke ogenblikken op zee zelfs de matrozen bemoedigd, door wie in de regel de onervaren reizigers over de waterdiepte worden opgebeurd, wanneer ze overstuur raken, en zij had hun een behouden aankomst beloofd, omdat gij dat aan haar in een droomgezicht beloofd had.

En bij haar komst vond ze mij wel in een uiterst gevaarlijke toestand, aangezien ik eraan wanhoopde de waarheid te kunnen achterhalen; toen ik haar overigens mededeelde dat ik, hoewel geen katholiek christen, toch geen manicheeër meer was, deed ze niet alsof ze iets onverwachts te horen kreeg: ze toonde geen uitbundige vreugde, ofschoon ze toch reeds gerustgesteld werd over dat deel van mijn ellende, dat haar over mij deed schreien tot u als over een dode, een dode dan, die weer ten leven gewekt kon worden en die zij op de draagbaar van haar denken aan u voorhield om u tot de zoon van de weduwe te laten zeggen: *Jongeman, ik zeg u: sta op!* (Luk. 7,12), waarop hij dan weer herleven zou en zou gaan praten en gij hem aan zijn moeder zou geven. (...)

De blijde bedelaar

6,9. Ik bleef snakken naar eerbewijzen, naar gewin, naar een huwelijk en gij bleef me uitlachen. Door die begeerten had ik de bitterste moeilijkheden te verduren: dat kwam van uw goedgunstigheid, die groter was, naarmate gij minder toeliet dat iets wat gij niet waart, aangenaam voor mij werd.

Zie mijn hart, Heer, die gewild hebt dat ik mij dit herinnerde en het u beleed. Laat nu mijn ziel u aanhangen, mijn ziel die gij los hebt getrokken uit die taaie vanglijm van de dood! Wat was ze er deerlijk aan toe! En gij bleef maar prikken, op de gevoelige plek van de wonde, om mijn ziel zo ver te krijgen, dat zij alles verliet en zich bekeerde tot u, die boven alles zijt en zonder wie alles niets zou zijn - dat zij zich bekeerde en genezing vond.

Hoe deerlijk was ik eraan toe, en hoe hebt gij gezorgd dat ik mijn deerlijkheid gewaar werd op die dag, toen ik mij erop voorbereidde een lofrede op de keizer te houden:

in die rede zou ik meer leugen dan waarheid spreken en al liegende zou ik me dan de gunst verwerven van hoorders, die wisten dat ik loog! Terwijl mijn hart onder deze zorgen zwoegde en koortsig tekeering van mijn zwerende gedachten, passeerde ik een bepaalde straat in Milaan en viel mijn aandacht daar op een schamele bedelaar die, geloof ik, al wel zijn bekomst had en die nu grapjes maakte en vrolijk was. En ik slaakte een diepe zucht en begon met de vrienden die mij vergezelden een gesprek over het vele verdriet dat onze dwaasheden ons veroorzaakten: met al onze inspanningen, zoals die waar ik me toen mee aftobde, ik die door mijn begeerten de vracht van mijn ongeluk voortsleepte en al voortslepend verzwaarde - met al onze inspanningen, zei ik, beoogden wij immers niets anders dan het bereiken van die zorgeloze vreugde, waarheen die bedelaar ons was voorgegaan en die wij misschien nooit zouden halen. Want wat hij met luttele, bij elkaar gebedelde geldstukjes verkregen had, datzelfde probeerde ik te bereiken langs zulke moeilijke kronkels en omwegen: de vreugde van een tijdelijk geluk. Want echte vreugde was het niet, die vreugde die hij had: ik echter met mijn eierzuchtige bemoeiingen, ik zocht een nog veel meer onechte. En dit was zeker: hij had plezier, ik angst; hij was onbezorgd, ik nerveus. En als iemand mij gevraagd had, wat ik liever was, blij of bang, zou ik geantwoord hebben: 'Blij'. Maar had hij me vervolgens gevraagd, wat voor iemand ik liever was, zo iemand als die bedelaar of zo iemand als ikzelf toen was, dan had ik aan mijzelf, verteerd door zorgen en angsten als ik was, toch de voorkeur gegeven. Een averechtse keuze overigens, die zeker niet juist kan heten. Ik had mij immers niet eens boven die man mogen stellen, omdat ik meer kennis had, want ik vond in die kennis geen vreugde, maar probeerde ermee te behagen aan de mensen, niet om hen te onderwijzen, maar louter om aan hen te behagen. En daarom *waart gij ook bezig mijn beenderen te breken* (Ps. 41,11) met de roede van uw lering.

6,10. Ze mogen dus wel wijken van mijn ziel, degene die tot haar zeggen: 'Het maakt verschil, waar men zijn vreugde in vindt. Die bedelaar vond haar in de dronkenschap, terwijl u de uwe verlangde te vinden in de roem.' En wat voor roem, Heer? Een roem, die geen roem bij u is. Want evenmin als die vreugde de echte vreugde was, was die roem de echte roem, en mijn denken raakte er nog verder door van de wijs. En de bedelaar zou diezelfde nacht zijn dronkenschap wel verduwen, maar ik had met de mijne al geslapen en was ermee opgestaan, en ik zou er nog verder mee blijven slapen en opstaan, denk eens hoeveel dagen! Zeker, het maakt verschil, waarin men zijn vreugde vindt, ik weet het. En de vreugde van het gelovig hopen ligt onvergelijklijk ver verwijderd van leeg gedoe. En toch was er ook toen nog verschil tussen ons beiden: de bedelaar was namelijk de gelukkigste, zonder enige twijfel, niet alleen omdat hij baadde in vrolijkheid, terwijl ik door zorgen verscheurd werd, maar ook omdat hij zijn wijn met goede wensen verdiend had, terwijl ik met liegen een hoogmoedige waan zocht.

In deze zin heb ik toen veel tegen mijn vrienden gezegd. En dikwijls bij zulke gelegenheden hield ik mij bezig met de vraag, hoe ik eraan toe was, en mijn bevinding was dan, dat het slecht met mij stond ; en daar leed ik onder en daardoor maakte ik mijn slechte toestand dubbel zo erg; en als me eens iets van voorspoed toelachte, stond het mij tegen ernaar te grijpen, omdat het bijna nog niet gegrepen alweer wegvloog.

11,20. Terwijl ik zo maar bleef praten, terwijl deze windvlagen om beurten mijn hart naar hier en naar daar bleven drijven, ging de tijd voorbij en bleef ik maar *talmen met mij tot de Heer te bekeren; van dag tot dag* (Eccl. 5,8) stelde ik het uit in u te gaan leven en ik stelde het niet uit alle dagen in mijzelf te sterven. Met al mijn liefde voor het gelukkige leven vreesde ik dat leven op de plaats waar het was, en terwijl ik het ontvluchtte, bleef ik het zoeken. Ik meende namelijk dat ik diep ongelukkig zou zijn, wanneer ik de omarmingen van een vrouw zou moeten missen, en over de medicijn, die uw barmhartigheid biedt om deze kwaal te helen dacht ik niet, omdat ik er geen ondervinding van had en omdat ik geloofde, dat onthouding iets was dat men op eigen krachten tot stand brengt, krachten waarvan ik me niet bewust was; mijn domheid was namelijk zo groot, dat ik niet wist dat niemand, zoals geschreven staat, in onthouding kan leven, indien gij het niet geeft. En gij zoudt het mij zeker gegeven hebben, wanneer ik met innerlijk verzuchten aan uw oren had geklopt en met onwrikbaar geloof mijn zorg op u geworpen had.

Ontwerp van gemeenschapsleven

14,24. Met een groot aantal vrienden hadden wij het plan overwogen en toen ook in gesprekken, waarin onze afschuw van de woelige moeilijkheden van het menselijk bestaan duidelijk uitkwam, reeds vrijwel het besluit genomen om ver van de wereldse drukte een leven van rust te gaan leiden. Deze rust meenden wij te kunnen bereiken door alles wat wij aan bezit konden krijgen bij elkaar te leggen en uit alle vermogen één vermogen te vormen: in een sfeer van oprechte vriendschap zou dan niet meer aan de een dit, aan de ander dat toebehoren, maar zou het ene, door allen bijeengebracht bezit in zijn geheel aan ieder afzonderlijk en alles aan allen toebehoren. Onze indruk was, dat wij in die ene gemeenschap ongeveer met tien mensen konden leven.

Er waren er onder ons die heel rijk waren, vooral Romanianus, onze stadsgenoot, die in die tijd door ernstige moeilijkheden met zijn zakelijke belangen naar het hof was gebracht; hij was van jongs af een zeer goede vriend van mij geweest en hij was degene die vooral op deze onderneming aandrong en wiens aansporingen ook veel indruk maakten, omdat zijn groot vermogen dat van de overigen ver overtrof. Wij waren het erover eens geworden, dat ieder jaar twee van ons als een soort magistraten voor al het nodige moesten zorgen, terwijl de anderen onbelast bleven. Nadat echter de vraag was gerezen, of ook de vrouwen dit goed zouden vinden -

sommigen van ons hadden al vrouwen en wij wilden er een hebben - sprong dat hele plan, dat we zo mooi aan het opzetten waren, in onze handen uiteen en ging in stukken en werd terzijde gelegd. Waarna we weer overgingen tot ons zuchten en kreunen en voortstappen langs de brede, platgetreden wegen van de wereld. Ja, *er waren vele gedachten in ons hart* (Spreuk. 19,21), maar *uw plan blijft tot in eeuwigheid* (Ps. 32,11). En gij, met dat plan voor ogen, gij lachte ons toen uit en bereidde het uwe voor, gij die ons *te rechter tijd te eten zoudt geven* en *uw hand* zoudt openen en onze zielen *met zegening* (Ps. 144,15vv.) vervullen.

Vertrek van de moeder van Adeodatus

15,25. Intussen vermenigvuldigden zich mijn zonden. De vrouw met wie ik samenleefde was van mijn zijde weggerukt, omdat ze als een beletsel gold voor een huwelijk, en op de plek waar mijn hart aan haar had gehangen, was het stukgetrokken en verwond en bleef het maar bloeden. Zij was naar Afrika teruggekeerd en had u beloofd geen andere man meer te kennen. De natuurlijke zoon die ik van haar had was bij mij gebleven.

Maar ik, rampzalige, volgde zelfs die vrouw niet na: omdat ik het uitstel niet kon harden - pas over twee jaar immers zou ik de aangezochte echtgenote krijgen - en omdat ik geen minnaar van het huwelijk, maar een slaaf van de wellust was, zocht ik mij een andere vrouw, en bepaald niet als wettige echtgenote. Aldus moest de ziekte van mijn ziel onverzwakt blijven of zelfs heviger worden, moest die ziekte, geëscorteerd door een ononderbroken gewoonte, als het ware op de been worden gehouden en binnengebracht in het gebeid van mijn wettige vrouw. De wonde, mij toegebracht door de scheiding van die eerste vrouw, genas ook niet eens, maar na heftig gloeien en steken, bleef ze etterend voortduren en bracht ze als het ware een killer, maar des te wanhopiger pijn teweeg.

16,26. Wees geprezen en verheerlijkt, gij bron van barmhartigheden! Ik werd deerniswekkender en gij kwam steeds naderbij. Zij was er al, zij was al bij mij, uw rechterhand, die mij uit de modder los ging trekken en mij schoon ging wassen, en ik wist het niet.

Een ding weerhield mij ervan dieper onder te gaan in de kolk van de vleselijke genietingen: de vrees voor de dood en voor het komend oordeel: bij alle wisselingen in mijn meningen is die vrees nooit uit mijn hart geweken. Ook in de discussies met mijn vrienden Alypius en Nebridius over het hoogste goed en kwaad betoogde ik, dat in mijn denken Epicurus de palm zou gekregen hebben, indien ik niet geloofd had dat het leven van de ziel na de dood voort bestaat en dat ook onze verdiensten blijven voortduren, dingen waar Epicurus niet aan heeft willen geloven.(...)

Wat een kronkelwegen! *Wee over* de vermetele *ziel* (Jes. 3,9) die hoopte het in enig opzicht beter te krijgen, als zij zich van u verwijderde! Zij kan zich wenden en keren, op de rug, op de zijden, op de buik: overal is het hard en gij alleen zijt de rust. En gij

zijt er dan ook en bevrijdt ons van onze deerniswekkende dwaalwegen en zet ons **op uw weg** (Ps. 31,8; 85,11) en troost ons en zegt: '**Lopen nu!** (1 Kor. 9,24) **Ik zal u dragen** en u brengen naar uw doel, en ook daar **zal ik u dragen** (Jes. 46,4)!'

Boek VII

Het licht dat opstaat

Nog altijd op zoek naar de oorsprong van het kwaad

7,11. (...) Ik bleef zoeken naar de oorsprong van het kwaad en ik vond geen uitweg. Gij hebt echter niet toegelaten dat ik op de golven van mijn overdenken ooit afdreef van dat geloof, waardoor ik uw bestaan aannam en de onveranderlijkheid van uw wezen, en geloofde aan uw zorg voor de mensen en aan uw oordeel, en ook geloofde dat gij in Christus, uw Zoon, onze Heer, en in de heilige Schriften, door het gezag van uw katholieke Kerk ter lezing voorgehouden, de weg hebt gebaad, waarlangs de mens zijn heil kan vinden en tot het leven na de dood hier kan geraken. (...)

8,12. *Gij* echter, Heer, *blijft tot in eeuwigheid* (Eccl. 18,1) en *gij zult niet tot in eeuwigheid op ons vertoornd zijn* (Ps. 84,6), want gij hebt met de aarde en de as erbarmen gehad en het heeft u *voor uw aanschijn* (Ps. 18,15) behaagd aan mijn wanstaltigheid weer een gestalte te geven. Met innerlijke prikkels zijt gij mij blijven opjagen om mij ongedurig en onrustig te laten blijven, totdat gij door innerlijk aanschouwen zekerheid voor mij waart geworden. Mijn gezwollenheid minderde door de verborgen inwerking van uw genezende hand, en het gestoord en verduisterd gezicht van mijn denken werd met de dag gezonder door die bijtende oogzalf, die het heilzaam verdriet is.

Terugkeer naar zichzelf en kennis van God

10,16. En door die boeken aangespoord om terug te keren tot mijzelf trad ik mijn diepste binnenste in, door u geleid: ik was daartoe in staat, omdat gij *mijn helper zijt geworden* (Ps. 29,11). Ik trad er binnen en met het oog, hoe zwak ook, van mijn ziel zag ik, boven dat eigen oog van mijn ziel, boven mijn geest, een onveranderlijk licht, niet dit alledaagse, voor alle vlees zichtbare licht, en evenmin een licht dat om zo te zeggen van dezelfde aard, maar dan veel groter was, alsof dit aardse licht veel en veel helderder is gaan stralen en alles met zijn grootte in beslag nam; zo was dat licht niet, maar het was iets anders, iets heel anders dan alle dingen van hier. En 'boven' mijn geest bevond het zich ook niet op de manier van olie die bovenop water drijft en evenmin op de manier waarop de hemel zich boven de aarde bevindt, maar dat licht was hoger, omdat het mij gemaakt had, en ik er beneden, omdat ik door dat licht gemaakt was. Wie de waarheid kent, kent dat licht, en wie dat licht kent, kent de eeuwigheid. De liefde kent het. O eeuwige waarheid en ware liefde en geliefde eeuwigheid: dat zijt gij, mijn God, en tot u verzucht ik dag en nacht!

En zodra ik u leerde kennen, hebt gij mij tot u genomen om mij te laten zien dat er iets was te zien en dat ik nog in staat was het te zien. En met blindheid hebt gij mijn zwakke ogen geslagen door fel op mij te stralen, en ik ben gaan beven van liefde en van ontzetting; en ik ontdekte, dat ik ver van u verwijderd was in een land van ongelijkenis, en het was alsof ik daar uw stem uit den hoge hoorde klinken: 'Ik ben

de spijs van de groten: groei en gij zult mij eten. En gij zult niet mij doen veranderen in u, gelijk het voedsel van uw vlees, maar gij zult in mij veranderen.' En ik heb ingezien dat *gij de mens vanwege zijn ongerechtigheid de les hebt gelezen* en dat gij mijn ziel *hebt doen verschrompelen als een spinnenweb* (Ps. 38,12), en ik heb gezegd: 'Is soms de waarheid niets, omdat ze geen uitgebreidheid heeft, in eindige noch in oneindige ruimten van plaats?' En uit de verte hebt gij geroepen: *Integendeel, ik ben het, ik die ben!* (Ex. 3,14) En ik hoorde dat, zoals met het hart iets gehoord wordt, en er was voor mij geen enkele reden meer tot twijfel: ik had gemakkelijker kunnen twijfelen aan mijn eigen leven dan aan het bestaan van de waarheid, *die uit de geschapen dingen verstaan wordt en gezien.*(Rom. 1,20)

Opstijging en val. Innerlijke waarheid

17,23 En met verbazing bemerkte ik dat mijn liefde reeds u gold, geen fantasiebeeld meer dat ik voor u versleet, en dat ik toch niet vast bleef staan om mijn God te genieten, maar dat ik, naar u toegetrokken door uw schoonheid, weldra weer door mijn eigen gewicht van u werd weggerukt en kreunend neerstortte op de dingen van hier; en dat gewicht was mijn vleeselijke gewoonte. Wat mij echter bijbleef, was een herinnering aan u, en ik had er niet de geringste twijfel over dat er Iemand was met wie ik verbonden moest zijn; ik wist echter tevens, dat ik nog niet geschikt was om met Hem verbonden te zijn, omdat *het bederfelijk lichaam de ziel bezwaart en de aardse woning een belemmering is voor de geest die veel gedachten heeft* (Wijsh. 9,15); ik was er ook zeker van, dat *uw onzichtbaarheden sinds de schepping van de wereld begrepen en gezien worden door middel van de dingen die geschapen zijn, en ook uw eeuwige macht en uw goddelijkheid.* (Rom. 1,20) Toen ik namelijk naging, op welke grond ik de schoonheid van lichamen, hetzij in de hemel, hetzij op aarde, beaamde, en wat mij ten dienste stond, wanneer ik over veranderlijke dingen een oordeel velde en zei: 'Dit dient zo te zijn en dat niet zo' - toen ik dus naging op welk grond ik oordeelde bij het uitspreken van een dergelijk oordeel, had ik boven mijn geest, die veranderlijk is, de onveranderlijke, ware, in eeuwigheid bestaande waarheid gevonden.

En zo ging het toen traspgewijs omhoog: van de lichamen naar de ziel, die door middel van het lichaam gewaarwordt, en vandaar naar dat innerlijk vermogen van de ziel, waaraan de zinnen van het lichaam de dingen van buiten komen melden, zover als ook de dieren kunnen komen, en vandaar weer verder naar het redelijk vermogen, waarvoor ter beoordeling gebracht wordt wat door de zinnen van het lichaam wordt opgenomen; en ook dit vermogen kwam in mij tot de bevinding van zijn veranderlijkheid en richtte zich opwaarts om zichzelf te begrijpen: het voerde mijn denken weg van de gewoonte en onttrok zich aan de elkander tegensprekende zwermen van de fantasiebeelden en poogde aldus te ontdekken, door welk licht het besprenkeld werd, wanneer het zonder een zweem van twijfel riep dat het onveranderlijke als beter beschouwd dient te worden dan het veranderlijke; het poogde te ontdekken, hoe het dat onveranderlijke zelf kende, want zonder het op

een of andere manier te kennen kon het dat onveranderlijke nooit met zekerheid boven het veranderlijke stellen. En toen bereikte het datgene wat is, in een flits van bevend beschouwen. Toen **heb ik uw onzichtbaarheden begrepen en gezien door wat geschapen is.** (Rom. 1,20) Ik was echter niet bij machte er mijn blik op gevestigd te houden: mijn onvermogen werd teruggestoten en ik kwam weer terecht bij de gewone dingen en ik droeg niets met mij mee dan een herinnering vol liefde en heimwee naar wat ik als het ware had geroken maar nog niet vermocht te eten.

De noodzaak van de bemiddelaar Christus

18,24. En ik zocht naar de weg om kracht te krijgen, de kracht die mij in staat zou stellen om u te genieten; en die weg kon ik niet vinden, totdat ik mijn armen zou slaan om hem, die **de middelaar is tussen God en de mensen, de mens Christus Jezus** (1 Tim. 2,5) **die God is, boven alles in eeuwigheid gezegend** (Rom. 7,5), en die roept en zegt: **Ik ben de weg, de waarheid en het leven** (Joh. 14,6), en die het voedsel dat ik niet tot mij kon nemen, met het vlees vermengt, aangezien **het Woord vlees is geworden** (1 Joh.1,14), ten einde uw wijsheid, waardoor gij alles hebt geschapen, melk te laten worden voor onze kinderlijkheid.

Ik hield namelijk nog niet in nederigheid mijn God vast, Jezus, de nederige, en ik wist niet wat zijn zwakheid mij te leren had. Want uw Woord, de eeuwige waarheid, hoog uitreikend boven de hogere delen van de schepping, richt hen die zich onderworpen hebben opwaarts tot waar zij zelf is. In de laagten van de schepping heeft zij echter uit onze leemgrond een nederig huis gebouwd om daarmee degenen die onderwerping behoeften neer te halen van hun eigen hoogte en naar haar toe te trekken; daarmee wilde zij hun verwatenheid helen en hun liefde voeden en wilde zij bereiken, dat ze niet op zichzelf vertrouwend zich zouden verlopen, maar zich liever zwak zouden maken op het zien van de goddelijkheid voor hun voeten, zwak geworden **door deelneming aan ons huidenkleed** (vgl. Gen. 3,21), en zich dan in hun vermoeienis op haar zouden laten vallen, waarna zij op kon rijzen en hen omhoog kon dragen.

Boek VIII

Uitstel en overwinning van de genade

1.2. (...) Wat mij betreft, ik was niet langer tevreden met wat ik in de wereld deed, en ik voelde het als een zware last, nu mijn begeerten niet meer, zoals vroeger, met de hoop op eer en geld bleven aanvuren om die drukkende slavendienst te blijven verduren. Ik vond namelijk in die dingen al geen genoegen meer, als ik ze vergeleek met uw lieflijkheid en *de luister van uw huis, dat ik liefhad.* (Ps. 25,8)

Vreugde van de mens en van God voor de bekering van de zondaar

3,6. Goede God, wat heeft er in de mens plaats, dat hij zich meer verheugt over het heil van een ziel waaraan gewanhoopt is of die uit een groter gevaar bevrijd is, dan wanneer hij altijd hoop had gehad of wanneer het gevaar geringer was geweest? Ook gij immers, barmhartige Vader, verheugt u meer *over één boetvaardige dan over negen en negentig rechtvaardigen die geen boetvaardigheid nodig hebben.* (Luc. 15,4vv.) En wij ook horen met groot genoegen toe, wanneer wij horen hoe het schaap op de verrukte schouders van de herder huiswaarts wordt gedragen, nadat het verdwaald was, en hoe de drachme naar uw schatkist wordt teruggebracht, terwijl de geburen delen in de vreugde van de vindster; en tranen schieten ons in de ogen van vreugde bij de feestelijke viering in *uw huis* (Ps. 25,8), wanneer daar het verhaal wordt voorgelezen van uw jongste zoon: *omdat hij dood was en weer levend is geworden, verloren was en weer gevonden is.* (Luk. 15,24) (...)

De vreugde is groter na de moeite

3,7. Wat heeft er in de ziel plaats, wanneer ze meer vreugde beleeft aan het vinden of terugkrijgen van wat haar lief is dan ze zou beleefd hebben, wanneer ze dat dierbare altijd was blijven bezitten? Ook alle andere dingen immers getuigen daarvan en aan alle kanten zijn er getuigenissen te over die luid roepen: 'Zo is het!' Een zegevierende veldheer houdt zijn triomftocht: hij zou niet gezegevierd hebben, als hij niet had gestreden, en hoe groter het gevaar in de strijd is geweest, des te groter is de vreugde bij de triomf. Een storm slingert de schepelingen heen en weer en bedreigt hen met een schipbreuk; allen zien bleek van de dreigende dood; maar dan bedaren hemel en zee en zijn zij diep verheugd, omdat ze diep beangst zijn geweest. Iemand die ons lief is ligt ziek; zijn pols vertelt dat het er slecht mee staat; allen die zijn behoud wensen, zijn in de geest mee ziek: het loopt goed met hem af en hij wandelt nog niet eens met zijn vroegere krachten rond, of er ontstaat al een vreugde zoals er niet geweest is, toen hij vroeger gezond en krachtig rondwandelde.

Ja, die genoegens van het menselijk leven worden door de mensen zelfs gezocht met behulp van onaangenaamheden, die hen niet onverwacht en tegen hun wil overvallen, maar die ze wetens en willens teweegbrengen. Aan eten en drinken is geen enkel genoegen, als de onaangenaamheid van honger en dorst er niet aan

voorafgaat. Drinkers eten zelfs een bepaald soort zoute hapjes om een onprettige branderigheid te laten ontstaan: doordat het drinken die branderigheid blust, ontstaat er genoeg. Zo is het ook een vast gebruik geworden dat verloofde bruiden niet op staande voet ten huwelijk worden gegeven: de echtgenoot, zo vreest men, zou geen waarde hechten aan de vrouw die hem zo maar is gebracht en die hij als verloofde niet verlangend heeft verwacht.

3,8. Zo gaat het bij minderwaardig, verfoeilijk plezier, zo bij een vreugde die toegestaan en geoorloofd is, zo daar waar alleen de ongerepte adeldom van de vriendschap in het spel is, zo ook bij hem *die dood was en weer levend is geworden, die verloren was gegaan en weer gevonden is* (Luc. 15,32): overal wordt een grotere vreugde voorafgegaan door een grotere zwarigheid. Wat heeft dat te betekenen, Heer mijn God? Gij zelf zijt voor uzelf toch een eeuwige vreugde en rondom u zijn bepaalde wezens, die altijd verheugd zijn om u. Wat heeft het dan te betekenen, dat dit deel hier van de realiteit die wisseling vertoont van neergang en opgang, van storingen en verzoeningen? Is dat soms de maat en de zijnswijze, toen gij van *de hoogste hoogten der hemelen* (Mat. 24,31) tot de diepste diepten der aarde, van het begin tot het einde der eeuwen, van de engel tot het wormpje en van de eerste beweging tot de laatste al de soorten van de goede dingen en al uw rechtvaardige werken één voor één op hun eigen plaatsen zette en één voor één op hun eigen tijden ten uitvoer bracht? Wee mij, wat zijt Gij hoog in de hoogten en diep in de diepten! En nergens verwijdert gij u en wij keren zo moeilijk tot u weer!

De vreugde voor de bekering van een bekende mens is groter

4,9. Ach toe, Heer, toe, wek ons op en roep ons terug, zet ons in vuur en grijp ons, word gloed en word lieflijkheid: laat ons rennen. Zijn er niet velen, die uit een diepere onderwereld van blindheid dan Victorinus naar u terugkomen en tot u naderen en door het licht beschenen worden en het licht ontvangen, dat hen die het ontvangen van u het vermogen doet krijgen om uw zonen te worden? (...)

De strijd van twee wilsstrevingen

5,10. Hoe het zij, zodra mij door uw dienaar Simplicianus dat verhaal over Victorinus was gedaan, schoot ik in vuur en vlam om hem na te volgen: dat was trouwens ook de bedoeling geweest waarmee Simplicianus het verteld had. Toen liet hij er ook nog het treffende verhaal op volgen, hoe in de dagen van keizer Julianus een wet werd uitgevaardigd, waardoor aan christenen het onderwijzen van literatuur en retorica werd verboden, en hoe Victorinus zich bij die gelegenheid schikte naar die wet en liever de praatschool liet varen dan uw woord waardoor *gij de tongen van kinderen welsprekend maakt*. (Wijsh. 10,21) Nadat ik dit had gehoord, leek hij mij nog meer een gelukkig dan een dapper man, gelukkig vanwege de gelegenheid die hij gevonden had om zich vrij te maken voor u.

Dat was ook hetgeen waar ik naar verzuchtte, geboeid als ik bleef, niet in het ijzer van een ander, maar in mijn eigen ijzeren wil. Mijn wil werd beheerst door de vijand en hij had mij daar een keten uit gesmeed en mij vast gekluisterd. Want uit verkeerdheid van de wil is de wellust ontstaan en door het dienen van de wellust de gewoonte en bij gebrek aan weerstand tegen de gewoonte de dwingende noodzaak. En dit waren om zo te zeggen de ineen geschakelde ringen - daarom heb ik het een keten genoemd - waarmee een harde slavernij mij gekluisterd hield. De nieuwe wil echter, die ik begonnen was te hebben, de wil om u onbaatzuchtig te dienen en u te genieten, o God, gij enige zekere heerlijkheid - die wil vermocht nog niet de overhand te krijgen op de vroegere wil, die door de langdurige gewoonte sterk was geworden. En zo bevonden zich die twee willens van mij, één oud en één nieuw, één vleeselijk en één geestelijk, met elkander in tweestrijd en verstrooiden zij door onenigheid mijn ziel. ...

Het uitstel

5,12. Zo liet ik me door de last van de wereld met welbehagen neerdrukken, op dezelfde manier als dat vaak met de slaap gebeurt, en de gedachten waarmee ik me richtte naar u, waren zo iets als de pogingen van mensen die wel wakker willen worden, maar zich dan toch door hun diepe slaap laten overmannen en er weer in terugzinken. En zoals er geen mens is die altijd door zou willen slapen, en naar het gezonde oordeel van alle mensen de wakende toestand de voorkeur verdient, terwijl nochtans de mens, als de loomheid zwaar in zijn leden zit, veelal het ogenblik uitstelt om de slaap van zich af te schudden en dan van die slaap die hem al mishaaft, met meer behagen geniet, al is de tijd van opstaan ook gekomen, zo verging het ook mij: ik hield het stellig voor beter mij aan uw liefde gewonnen te geven dan naar de wil van mijn eigen begeerte te blijven leven; en toch, het eerste leek mij goed en overwon mij, het tweede leek mij prettig en bond mij. Want ik wist geen antwoord, wanneer gij tot mij zeide: **Word wakker, gij die slaapt, en rijst op uit de dood en Christus zal u verlichten!** (Ef. 5,14) En als gij mij op alle mogelijke manieren liet zien dat uw woorden waarheid waren, wist ik helemaal geen antwoord meer, overtuigd als ik was door hun waarheid. Ik bracht alleen maar wat trage, slaperige woorden uit: 'Dadelijk! Ja, dadelijk! Laat me nog eventjes!' Maar dat 'Dadelijk, ja, dadelijk' vond geen eind in een daad en dat 'Laat me nog eventjes' liep op tot een lange tijd. Vergeefs was ik naar **de inwendige mens met uw wet** ingenomen, aangezien **een andere wet in mijn ledematen zich weerde tegen de wet van mijn geest en mij gevankelijk bracht onder de wet van mijn zonde in mijn ledematen**. De wet van de zonde is namelijk de gewelddadigheid van de gewoonte, waardoor de geest, ook al wil hij het niet, wordt getrokken en vastgehouden: en hij verdient dat door met zijn wil in die gewoonte te geraken. Wie had dus mij, rampzalige, **uit het lichaam van deze dood** kunnen verlossen, tenzij uw **genade door Jezus Christus, onze Heer?** (Rom. 7,22-25)

Augustinus geconfronteerd met zichzelf

7,16. Dit verhaal vertelde Ponticianus. Gij echter, Heer, waart tijdens zijn woorden maar bezig mij terug te draaien naar mijzelf; gij haalde mij weg van achter mijn rug, waar ik mij had neergezet, niet van zins naar mezelf te kijken; gij zette mij voor mijn gezicht neer, zodat ik zien moest, hoe lelijk ik was, hoe misvormd en hoe smerig, hoe vol vlekken en zweren. En ik zag het en griezelde, en er was geen plek meer waarheen ik kon vluchten, weg van mijzelf. En bij iedere poging die ik deed om mijn blik van mijzelf af te wenden was die man er met dat verhaal dat hij vertelde, en dan zette gij mij weer tegenover mijzelf, dan duwde gij mij onder mijn eigen ogen om mij mijn boosheid te laten ontdekken en verfoeien. Ik kende die boosheid wel, maar ik had me van den domme gehouden en geprobeerd haar te laten voor wat zij was en haar te vergeten.

7,17. Toen echter was dat uit: hoe vuriger mijn sympathie was voor die mensen van wie ik hoorde dat ze tot hun heil gegrepen waren en zich ter genezing geheel en al u hadden toevertrouwd, des te hartgrondiger verfoeide ik mijzelf, wanneer ik mij met hen vergeleek. Een groot aantal van mijn jaren was immers met mij mee verlopen - twaalf jaren wel - sinds ik in mijn negentiende levensjaar door het lezen van Cicero's *Hortensius* een aansporing had gekregen om de wijsheid na te streven, en sinds ik het toen maar uit bleef stellen het aardse geluk te versmaden en mij vrij te maken voor het zoeken naar de wijsheid, die wijsheid, waarnaar alleen al het zoeken - afgezien van het vinden - te verkiezen viel boven de toestand van iemand, die de schatten en de koninkrijken van geheel de wereld had gevonden en op zijn wenk kon baden in de lichamelijke genietingen. Maar ik, deerniswekkende, diep deerniswekkende jongeman, ik had al meteen bij het begin van mijn jongemannenjaren zelfs tot u gebeden om kuisheid en gezegd: 'Geef mij kuisheid en onthouding, maar doe het niet meteen!' Ik was namelijk bang dat gij mij met spoed zoudt genezen van de ziekte der begeerlijkheid, die ik liever verzadigd wilde zien dan gedoofd. En ik was gegaan *langs verkeerde wegen* (Eccl. 2,16) in een heiligschennend bijgeloof, waar ik wel geen zekerheid over had, maar dat ik toch boven dat andere stelde, waar ik niet vroom naar zocht, maar vol vijandigheid tegen vocht..

7,18. Ook was ik gaan menen dat de reden, waarom ik het dag na dag maar uitstelde de wereldse hoop te laten varen en u alleen te volgen, hierin gelegen was, dat zich niets met zoveel zekerheid aan mij voordeed, dat ik er mijn koers kon op richten. En tenslotte was de dag gekomen, dat ik naakt voor mijzelf kwam te staan en dat mijn geweten tegen mij uitvoer: 'Waar is nu al je praat? Je zei toch maar steeds, dat je de last van je waan niet af wilde werpen, omdat de waarheid onzeker was? Welaan: ze is nu zeker en die last drukt je nog altijd! En mensen, die zich niet zo met zoeken hebben afgetobd en die geen tien jaar en langer over die dingen hebben nagedacht, zij hebben hun schouders vrijer, zij krijgen vleugels!'

Zo knaagde het maar in mijn binnenste en raakte ik diep en gruwelijk beschaamd, terwijl Ponticianus die verhalen deed. En toen hij was uitgepraat en ook de aangelegenheid was afgehandeld, waarvoor hij was gekomen, ging hij heen en keerde ik tot mijzelf. Wat heb ik toen al niet tegen mezelf gezegd! Met wat een zweepslagen van gedachten heb ik mijn ziel niet geranseld om haar zo ver te krijgen, dat ze met mij meeding in mijn pogen om u achterna te gaan! Zij stribbelde tegen, zij verzette zich, maar ze kwam niet met verontschuldigen: al haar argumenten waren vervluchtigd en weerlegd; wat overbleef was een stomme ontsteltenis, en als de dood sidderde zij ervoor, zich te onttrekken aan de stroom van de gewoonte, waarin zij wegziecte naar de dood.

De crisis

8,19. En toen, onder dat verwoed krakeel in het huis van mijn binnenste, dat krakeel dat ik zo heftig met mijn ziel was aangegaan in onze kamer, mijn hart - toen kwam er een ogenblik dat ik met verwilderd gezicht en verwilderde gedachten op Alypius toerende en schreeuwende: 'Wat laten wij ons aandoen? Wat moet dat verhaal dat je gehoord hebt? De ongeleerden staan op en veroveren de hemel en wij met onze geleerdheden zonder hart, kijk eens waar wij blijven wentelen in het vlees en het bloed! Dat zij ons voor zijn gegaan, is dat voor ons soms een reden om ons te schamen hen achterna te gaan? Schamen wij ons niet hen niet eens achterna te gaan?' Dat waren zo ongeveer mijn woorden. Daarna joeg mijn heftige opwinding mij van hem vandaan, terwijl hij onthutst zweeg en mij bekeek: ik praatte niet zoals anders en mijn stemming sprak nog meer uit mijn voorhoofd, wangen, ogen, kleur en stemtoon dan uit de woorden die ik uitbracht.

Bij ons woonverblijf was een kleine tuin waar wij gebruik van maakten, zoals trouwens van het hele huis, want onze hospes, de eigenaar van het huis, woonde er niet in. Naar die tuin had mij de storm in mijn binnenste gedreven: daar zou niemand het brandend pleit storen dat ik met mezelf was begonnen, totdat het af zou lopen, hoe wist gij, ik niet: ik was alleen maar tot mijn heil buiten zinnen en stervend aan een dood tot leven, waarbij ik wist, hoe iets slechts ik was, en niet wist, hoe iets goeds ik weldra ging zijn.

Ik ging dus weg, de tuin in, door Alypius op de voet gevolgd. Mijn afzondering hield immers niet op waar hij bij mij was. En hoe had hij mij kunnen verlaten, terwijl ik er zo aan toe was? Wij gingen daar zitten, zo ver mogelijk van het huis.

Ik morde in mijn geest, woedend van wilde verontwaardiging dat ik maar niet ging naar wat mij goed leek, naar het verbond met u, mijn God, terwijl *heel mijn gebeente* (Ps. 34,10) riep dat ik daarnaar toe moest gaan, en terwijl het dat verbond hemelhoog prees. En het gaan daarnaar toe gebeurde niet met schepen of wagens of met de voeten; ik hoefde er niet eens de afstand voor te gaan, die ik van het huis was gegaan naar de plaats waar wij zaten: niet alleen daarnaar toe gaan maar ook daar aankomen was niets anders dan willen gaan, maar dit willen gaan moest krachtig en

onverminderd gebeuren en niet bestaan in het her- en derwaarts draaien en duwen van een halfverlamde wil, die met zijn opwaarts strevende deel optornde tegen een ander deel, dat neerwaarts ging.

Het geheim van de menselijke wil

8,20. Tenslotte was juist ik in die opwinding van mijn weifeling met mijn lichaam zoveel dingen aan het doen, die mensen wel eens willen en dan toch niet kunnen, hetzij dat ze er de ledematen zelf niet voor hebben, hetzij dat die ledematen met boeien gebonden, door ziekte ontkracht of hoe dan ook geremd zijn. Als ik mijn haar uittrok, op mijn voorhoofd sloeg of met ineengestrengelde vingers mijn knie omvatte, dan deed ik dat omdat ik het wilde. Het was evenwel ook mogelijk geweest dat ik het wel gewild, maar niet gedaan had, indien namelijk de bewegingsmogelijkheid van mijn ledematen mij niet ten dienste had gestaan. Ik deed bijgevolg heel veel dingen, waarbij willen en kunnen niet samenvielen. En ik deed maar niet datgene wat mij onvergelyklijk veel nader aan het hart lag en wat ik zou kunnen, zodra ik het wilde, omdat ik het, zodra ik het wilde, ook beslist zou willen: het vermogen om te doen viel daar namelijk samen met de wil, en het willen zelf was reeds doen. En toch kwam het maar niet tot doen en gaf het lichaam gemakkelijker gehoor aan de geringste wil van de ziel, zodat zich op haar wenk de ledematen roerden, dan dat die ziel zelf aan zichzelf gehoorzaamde om haar eigen dringende wil louter door te willen ten uitvoer te brengen.

9,21. Wat is de grond van dit wonderlijk verschijnsel? Waarom is dat zo? Laat uw erbarmen licht geven en laat mij vragen: misschien kan ik een antwoord vernemen uit de verborgenheden van de straffen der mensen en uit de duistere kwellingen van de kinderen van Adam. Wat is de grond van dit wonderlijke verschijnsel? Waarom is dat zo? De geest geeft het lichaam een bevel en er wordt onverwijld gehoorzaamd? De geest geeft zichzelf een bevel en er volgt verzet. De geest beveelt dat de hand beweegt, en het gebeurt zo vlot, dat bevel en uitvoering amper te onderscheiden zijn. En de geest is de geest, terwijl de hand lichaam is. Maar nu beveelt de geest dat de geest wil, en het is geen andere dan de geest en toch doet hij het niet.

Wat is de grond van dit wonderlijk verschijnsel? Waarom is dat zo? Degene, zoals gezegd, die beveelt om te willen is degene die niet bevolen zou hebben, indien hij het niet gewild had, en hij doet niet wat hij beveelt.

De zaak is echter, dat hij niet algeheel wil: dientengevolge beveelt hij hij niet algeheel. Hij beveelt namelijk in de mate waarin hij wil, en datgene wat hij beveelt blijft in die mate achterwege waarin hij het niet wil. De wil immers beveelt dat de wil er is, geen andere wil, maar hijzelf. De wil beveelt dus niet in zijn volledigheid en daarom is hij niet wat hij beveelt. Was namelijk de wil volledig, dan zou hij geen bevel geven om er te zijn, want dan was hij er al. Het is dus geen wonderlijk verschijnsel, dit ten dele willen en ten dele niet-willen, maar het is een ziekte van de geest, omdat deze niet in

zijn geheel opwaarts komt: door de waarheid laat hij zich omhoog beuren, door de gewoonte omlaag sleuren. En dat er twee willen zijn komt hierdoor, dat één van de twee niet geheel is en de ander heeft wat de een ontbreekt.

Hoogtepunt van de crisis

11,25. Zo leed ik en werd ik gefolterd, terwijl ik mezelf bitterder dan ooit aanklaagde en mij in mijn boei bleef draaien en keren, totdat op het laatst die boei, waardoor ik nog werd vastgehouden, helemaal af zou knappen: ze was al wel dun geworden, maar ik werd er toch nog door vastgehouden. En gij deed uw aandrang voortduren in mijn verborgenheden, Heer, en verdubbelde in strenge deernis de geselslagen van vrees en van schaamte om te verhinderen, dat ik weer ging dralen en dat dan die dunne, zwakke boei, die nog was overgebleven, voor afbreken behoed zou worden en weer kracht zou krijgen en mij vaster zou binden.

Want innerlijk zei ik tegen mijzelf: 'Vooruit! Nu moet het gebeuren! Nu moet het gebeuren!' En met dat woord was ik al op weg naar wat mij goed voorkwam. Bijna deed ik het al en ik deed het niet. Toch viel ik niet terug in mijn vroegere doen; neen, ik bleef vlakbij staan en ik schepte adem. En weer deed ik een poging en het scheelde iets minder of ik was er, en nog iets minder, en ja, ja, ik raakte het, ik had het vast, en neen, ik was er niet en ik raakte het niet en ik had het niet vast: ik bleef aarzelen om te sterven voor de dood en te leven voor het leven, en het ingeprente slechtere had meer macht over mij dan het ongewende betere, en hoe dichter mij het tijdstip naderde, waarop ik anders zou zijn, des te heviger joeg het mij angst aan; toch dreef het mij niet terug en deed het mij ook niet omkeren, alleen maar haperen.

De oude vriendinnen

11,26. Wat me tegenhield, waren nietigheden van nietigheden, ijdelheden van ijdelheden, mijn vriendinnen van oudsher; zachtjes trokken ze aan mijn kleed van vlees en mompelden: 'Laat je ons lopen?' en 'Van dat moment af mag zullen we niet meer bij je zijn, tot in eeuwigheid niet meer!' en 'Van dat moment af mag je dit en dat niet, tot in eeuwigheid niet meer!' En de dingen die ze me voorhielden waar ik 'dit' en 'dat' gezegd heb! De dingen die ze me voorhielden, mijn God! Mogen die van uw dienaren worden afgewend door uw barmhartigheid! Wat een schunnigheden hielden ze me voor, wat een schandelijkheden! En ik hoorde hen, al veel minder dan ten halve, terwijl ze mij om zo te zeggen al niet meer vrijmoedig, in mijn gezicht tegenspraken, maar zo iets deden als achter mijn rug mompelen en terwijl ik wegliep, tersluiks aan mij rukken om mij te laten omkijken. Met dat al maakten ze dat ik trager ging en dat ik aarzelde om mij uit de voeten te maken, mij van hen los te rukken en de sprong te doen naar waar ik werd geroepen; de gewoonte bleef met al haar geweld maar zeggen: 'Denk je dat je die dingen zult kunnen missen?'

Rede van de Onthouding

11,27. Toch was het al zover, dat zij het nog maar heel mat zei. Aan de kant namelijk waarheen ik mijn gezicht had gewend en waarheen ik sidderde om te gaan, daar vertoonde zich de onthouding in haar kuise hoogheid: vredig was zij en blij zonder uitgelaten te zijn, en met edele bekoorlijkheid noodde zij mij om zonder aarzelen te komen; zij stak, om mij op te nemen en te omarmen, haar vrome handen uit, gevuld met scharen goede voorbeelden. Zoveel jongen en meisjes waren daar, een menigte van jonge mensen, mensen van alle leeftijden, waardige weduwen en bejaarde maagden, en in al die mensen was zichzelf, de onthouding, en er was geen sprake van onvruchtbaarheid, maar zij was een vruchtbare moeder van kinderen, de vreugden die zij van u, Heer, had ontvangen.

En zij lachte om mij met een aanmoedigende spotlach, alsof ze wou zeggen: 'Wat die mannen, die vrouwen kunnen, zou jij dat niet kunnen? Kunnen die mannen en vrouwen het dan soms door zichzelf en niet door de Heer hun God? De Heer hun God heeft mij aan hen gegeven. Wat sta jij op je eigen voeten zonder dat je staat? Werp je weg, in zijn armen, en wees maar niet bang: Hij zal zich niet terugtrekken, zodat je komt te vallen. Werp je weg, onbezorgd: Hij zal je opvangen en genezen!' En ik was diep beschaamd, dat ik het gemompel van die nietigheden maar bleef horen en aarzelend tussen beide bleef hangen. En opnieuw begon zij en het was alsof ze zei: 'Doof moet je worden tegenover je onreine, aardse ledematen, doof zodat ze gedood worden. Ze vertellen *je aangename dingen, maar niet zoals de wet* (Ps. 118,25) is van de Heer, je God.'

Deze strijd in mijn hart was enkel maar een strijd van mijzelf tegen mijzelf. Alypius week overigens niet van mijn zijde en wachtte stilzwijgend, wat de afloop zou zijn van mijn ongewone bewogenheid.

Tranen, eenzaamheid en gebed

12,28. En toen, nadat uit verholen gronden een diep overdenken al mijn ellende naar boven had gebracht en voor de ogen van mijn hart had neergezet, toen brak er een geweldige storm los, die een geweldige tranenregen met zich meedroeg. En om die, met al zijn woorden, helemaal uit te laten stromen stond ik op, ging bij Alypius weg - het kwam mij voor dat de eenzaamheid zich beter leende om mij aan mijn tranen over te geven - en verwijderde mij zo ver, dat ik door geen aanwezigheid van iemand anders, al was dat ook Alypius, gestoord kon worden. Zo was mijn stemming toen, en hij zag het, want ik had geloof ik het een of ander tegen hem gezegd, waarbij mijn stem kennelijk al een klank vol tranen had gehad, en ik was daarmee opgestaan. Zo leef jij op de plek waar wij gezeten hadden, diep onthutst.

Ik ging languit liggen onder een vijgeboom - hoe weet ik niet - en vierde aan mijn tranen de teugel, en de beken van mijn ogen braken los, een welbehaaglijke offerande voor u; en ik praatte uitvoerig tegen u, wel niet met deze woorden, maar wel in deze geest: *En gij, Heer, hoe lang nog? Hoe lang nog, Heer, zult gij steeds maar vertoornd zijn? Wees onze oude ongerechtigheden niet indachtig!* (Ps. 6,4; 78,5; 78,8) Want door die oude

ongerechtigheden - en dat merkte ik - werd ik vastgehouden. En ik stiet maar klagende woorden uit: 'Hoe lang nog, hoelang nog, dat "morgen" en weer "morgen"? Waarom niet meteen? Waarom niet op dit moment een eind aan mijn verfoeilijkheid?'

Neem, lees

12,29. Dat zei ik maar en ik schreide maar in een bittere vermorzeling van mijn hart. En ineens, daar hoor ik een stem uit een naburig huis, een stem die zingende zei en steeds weer herhaalde, een stem als van een jongetje of van een meisje, ik weet het niet: 'Neem en lees! Neem en lees!' En meteen veranderde mijn gezicht en begon ik ingespannen na te denken of kinderen bij een of ander spelletje iets van dien aard zingen; het wilde me niet te binnen schieten dat ik het ooit ergens had gehoord. Toen bedwong ik de heftige stroom van mijn tranen en stond op: de enige verklaring die ik kon geven was deze, dat ik van Godswege bevel kreeg om het boek te gaan openen en de eerste passage waar mijn oog op viel te lezen. Ook over Antonius had ik namelijk gehoord dat hij toevallig tijdens een lezing uit het evangelie was binnengekomen en daar een aansporing in had gehoord, alsof tot hem de woorden gericht waren die daar tot hem werden gelezen: *Ga, verkoop al wat ge hebt en geef het aan de armen; dan zult ge een schat in de hemel hebben. En kom dan en volg mij.* (Mat. 19,21) Dat was toen het orakel geweest, waardoor hij zich op staande voet tot u bekeerd had.

Met snelle schreden ging ik dus terug naar de plek waar Alypius nog zat: daar had ik namelijk het boek van de apostel neergelegd, toen ik er was opgestaan en weggegaan. Ik pakte het, deed het open en las zwijgend de passage waar mijn ogen het eerst op vielen: *Niet in brasserij en dronkenschap, niet in slaapkamers en oneerbaarheden, niet in twist en naijver, maar trekt de Heer Jezus Christus aan en vertroetelt niet het vlees in begeerlijkheid.* (Rom. 13,13)

Verder lezen wilde ik niet en het was ook niet nodig. Want meteen, bij het eind van deze zin, stroomde er als een licht van zekerheid in mijn hart binnen en vluchtte al de duisternis van mijn weifelen en twijfelen heen.

12,30. Toen stak ik mijn vinger of de een of andere bladwijzer in het boek, deed het dicht en deelde - mijn gezicht was al rustig geworden - het gebeurde aan Alypius mee. En datgene was er zonder dat ik het wist in hem omging liet hij toen op de volgende manier blijken: hij vroeg me de tekst te mogen zien die ik gelezen had. Ik wees hem die en hij keek toen nog verder dan ik gelezen had. En ik wist niet wat daarna kwam. Het waren de woorden: *De zwakke in het geloof moet ge u aantrekken* (Rom. 14,1). Hij betrok dat op zichzelf en vertelde het mij. Hij overwon echter zijn zwakheid al door die aansporing, en zonder enige onrust of aarzeling sloot hij zich aan bij het besluit en het goede voornemen, dat zo geheel in de lijn lag van zijn

levenstrant, waardoor hij zich reeds lang in hoge mate van mij - en in zijn voordeel - had onderscheiden.

Toen gingen wij naar binnen, naar mijn moeder. Wij deelden het haar mee. Zij was verheugd. Wij vertelden haar hoe het in zijn werk was gegaan: zij was opgetogen en triomfantelijk en zegende u, ***die machtig zijt om meer te doen dan wij vragen of begrijpen.*** (Ef. 3,20) Zoveel meer zag zij zich door u verleend ten opzichte van mij dan ze in haar klagende en schreiende verzuchtingen steeds weer van u gevraagd had. Gij had mij namelijk op dusdanige wijze tot u bekeerd, dat ik naar geen vrouw meer zocht en naar geen enkele verwachting meer van deze wereld, en dit terwijl ik stond op die meetlat van het geloof, waarop gij mij zoveel jaren tevoren aan haar getoond had; en daardoor had gij ***haar rouw in een vreugde doen verkeren*** (Ps. 29,12), die veel overvloediger was dan zij gewild had en veel kostbaarder en zuiverder dan zij door kleinkinderen uit mijn vlees had verlangd.

Boek IX

De vreugde van de terugkeer naar God

Dankzegging

1,1. *O Heer, ik ben uw dienaar, ik ben uw dienaar en de zoon van uw dienares. Gij hebt mijn boeien verbroken: aan u zal ik een offer van lofprijzing brengen.*(Ps. 115,16v.) Mijn hart moet u prijzen en mijn tong en *al mijn gebeente moet zeggen: 'Heer, wie is aan u gelijk?'* (Ps. 34,10) Dat moet het zeggen, en geef mij dan een antwoord en *zeg tot mijn ziel: 'Ik ben uw heil!'* (Ps. 34,3)

Wie ben ik geweest en hoe ben ik geweest? Wat is er niet kwaad geweest aan mijn daden of, zo niet aan mijn daden, dan toch aan mijn woorden of, zo niet aan mijn woorden, dan toch aan mijn wil? Gij echter, Heer, zijt goed en barmhartig, en uw rechterhand, begaan met de diepte van mijn dood, heeft van de bodem van mijn hart het diepe water van het bederf weg gehoosd. En alles kwam hierop neer: dat ik niet-wilde wat ik gewild had en dat ik wilde wat gij wilde.

Maar waar was hij al die jarenlange tijd geweest en uit welke onderste diepe schuilhoek werd hij ineens te voorschijn geroepen, mijn vrije wil, zodat ik toen mijn nek kon buigen onder uw zachte juk en mijn schouders onder uw lichte last, Christus Jezus, *mijn helper en mijn verlosser?* (Ps. 18,15) Hoe zoet is het toen eensklaps voor mij geworden de zoetheden van de onbenulligheden te missen! Ik was zo angstig geweest, dat ze me zouden ontgaan, en toen was ik blij ze te laten gaan. Dat kwam, omdat gij ze uit mij wegdreef, gij, de waarachtige, opperste zoetheid, omdat gij ze uit mij wegdreef en in hun plaats zelf bij mij binnentrad, gij, lieflijker dan alle genieting, maar niet voor het vlees en het bloed, klaarder dan alle licht, maar meer innerlijk dan alle verborgenheid, verhevener dan alle eerbewijs, maar niet voor wie verheven zijn op zichzelf. Reeds was mijn ziel bevrijd uit de knagende zorgen uit de knagende zorgen van het eierzuchtig streven, het geld verdienen, het rondrollen en krabben over de schurftplekken van mijn lusten, en reeds praatte ik met u, mijn roem en mijn rijkdom en mijn heil, mijn Heer en mijn God.

2,3. Gij had ons hart met uw liefde doorschoten en wij droegen uw woorden met ons mee, als pijlen door ons binnenste geboord; en de voorbeelden van uw dienaren - van zwart fonkellicht en van dood levend gemaakt door u - waren samen getast in de boezem van ons overdenken en zij verbrandden en verteerden, om ons niet meer naar omlaag te laten glijden, onze drukkende loomheid en zetten ons in lichter laaie, zodat iedere ademtocht van tegenspraak, die van de arglistige tong zou komen, ons feller zou doen vlammen en ons niet uit zou kunnen doven. (...)

Borstpijn

2,4. Daar kwam nog bij, dat juist die zomer door de overmatige inspanning bij de lessen mijn longen het waren gaan begeven: ze ademden nog maar moeilijk,

demonstreerden hun slechte toestand door pijnen in de borst en lieten geen luider of langduriger spreken meer toe. Aanvankelijk was ik er overstuur van geweest, omdat het mij al bijna onontkoombaar ging dwingen de last van dat leraarsambt neer te leggen, of, indien er behandeling en genezing mogelijk was, het werk althans tijdelijk te laten rusten. Zodra echter de volledige wil *om vrij te zijn en te zien dat Gij de Heer zijt* (Ps. 45,11), bij mij was opgekomen en vaste voet had gekregen - gij weet het, mijn God - begon ik mij er zelfs over te verheugen dat ik mede over dit ongelogen excuus kon beschikken om de ontstemming te temperen van de mensen die mij omwille van hun kinderen, de vrijen, nooit vrijheid gunden. Van vreugde daarover vervuld schikte ik mij dus maar in de tijd die nog verlopen moest; ik weet niet of het helemaal twintig dagen waren, maar het kostte toch inspanning om ze door te komen, aangezien de begeerte, die altijd met mij mee had getorst aan de zware taak, nu terug was geweken en ik met de drukkende last alleen zou zijn gebleven, indien niet de lijdzaamheid de plaats van de begeerte had ingenomen. (...)

Nebrius

3,6. Terwijl het voor hem een tijd van kwellende zorg was, deelde Nebrius in onze vreugde. Ook deze was, alvorens christen te zijn, in de valkuil terecht gekomen van de verderfelijke dwaling die hem het lichaam van de waarheid, uw Zoon, voor een schijnbeeld had doen aanzien. Toch was hij uit die kuil aan het opklimmen en het stond toen zo met hem, dat hij, zonder nog een van de heilige tekenen van uw kerk ontvangen te hebben, zich niettemin een vurig zoeker naar de waarheid betoonde. Niet lang na onze bekering en wedergeboorte door uw doop hebt gij hem, die toen ook een gelovig katholiek was en u in volmaakte kuisheid en onthouding diende, in Afrika bij de zijnen - nadat door zijn toedoen zijn hele huis tot het christendom was gekomen - uit het vlees losgemaakt. En thans *leeft hij in de schoot van Abraham* (Luc. 16,22), wat het ook moge wezen, dat door die schoot wordt aangeduid: daar leeft mijn Nebrius, mijn lieve vriend en na zijn vrijlating uw aangenomen zoon; daar leeft hij, want welke andere plaats is er voor een dusdanige ziel? Daar leeft hij, op die plaats, waarover hij mij, onervaren mensje, zo dikwijls vragen stelde. Nu houdt hij zijn oor niet meer naar mijn mond gericht, maar brengt hij zijn geestelijke mond aan uw bron en drinkt daar naar hartelust wijsheid, zoveel hij maar kan, in nimmer eindigend geluk. Ik neem overigens niet aan, dat hij zich aan die wijsheid zo een roes drinkt, dat hij mij vergeet: gij immers, Heer, degene die hij daar drinkt, zijt ons indachtig. (...)

Lezing van de Psalmen - Psalm 4

4,8. Wat een kreten, mijn God, heb ik tot u doen opgaan bij het lezen van de psalmen van David, die gelovige liederen, die klanken van vroomheid, waar een opgeblazen geest door afgestoten wordt - ik, nog onervaren in de echte liefde tot u, ik de catechumeen, die daar met die andere catechumeen, Alypius, op het landgoed mijn

vakantie doorbracht, terwijl mijn moeder ons leven deelde, mijn moeder met haar vrouwelijke aard, haar mannelijk geloof, haar bedaagde onverstoorbaarheid, haar moederlijke liefde, haar christelijke vroomheid! Wat een kreten deed ik tot u opgaan bij het lezen van die psalmen en hoe heftig vlamde ik door hen naar u op en brandde ik van verlangen om ze, als ik gekund had, over heel de wereld te laten horen, tegen de hoogmoed van het menselijk geslacht! Ze worden overigens over de hele wereld gezongen en *niemand is er, die zich voor uw gloed kan bergen*. (Ps. 18,7) Met hoeveel heftig, fel verdriet was ik verontwaardigd over de manicheeërs en anderzijds weer met hen begaan, omdat ze niet wisten van die taaltaken, die medicamenten, omdat ze in ziekelijk verzet het tegengif bestreden waardoor ze gezond hadden kunnen zijn. Ik had wel gewild dat ze ergens bij mij gestaan hadden op die ogenblikken, en dat ze - zonder dat ik hun aanwezigheid had beseft - mijn gezicht hadden gezien en mijn kreten hadden gehoord bij het lezen van psalm vier, toen in die dagen van rust. Ik had gewild dat ze op die manier gezien hadden, wat in mij door die psalm teweeg werd gebracht: *Toen ik u aanriep, hebt gij mij verhoord, God van mijn gerechtigheid! In benauwenis hebt gij ruimte voor mij gemaakt! Erbarm u over mij, Heer, en verhoor mijn gebed!* (Ps. 4,2) Ach, als ze dat eens gehoord hadden, zonder dat ik van hun horen had geweten: anders hadden ze kunnen menen dat ik om hunnentwil zei wat ik tussen die psalmwoorden zei; want ik zou ook inderdaad die dingen niet gezegd hebben en ze niet aldus gezegd hebben, wanneer ik gemerkt had dat ik door hen werd gehoord en gezien; overigens, als had ik ze gezegd, dan zouden zij ze niet zo verstaan hebben als ik ze zei, bij mijzelf en tot mijzelf, in uw tegenwoordigheid, uit de persoonlijke aandoening van mijn ziel.

4,9. Ik huiverde van vrees en tegelijk brandde ik van hoop en opgetogenheid om uw barmhartigheid, Vader. En dat alles kwam naar buiten door mijn ogen en mijn stem, waar in de psalmtekst uw goede Geest zich naar ons toekeert en tot ons zegt: *Zonen van de mensen, hoelang nog bezwaard van hart? Waarom hebt gij de ijdelheid lief en zoekt gij de leugen?* (Ps. 4,3) Want dat had ik gedaan, de ijdelheid liefhebben en de leugen zoeken. En gij, Heer, gij had *uw Heilige* reeds *verheerlijkt* (Ps. 4,4; Ef. 1,20) *door Hem op te wekken uit de doden en Hem een plaats te geven aan uw rechterhand* (Luc. 24,46), om daarvandaan uit den hoge zijn belofte te zenden, *de Trooster, de Geest van de waarheid*. (Joh. 14,16v.) En Hij had die Geest ook reeds gezonden, maar ik wist er niet van. Hij had die Geest gezonden, omdat Hij reeds verheerlijkt was door zijn opstanding uit de doden en zijn opklimming ten hemel. Voordien was *de Geest nog niet gegeven, omdat Jezus nog niet verheerlijkt was*. En de profeet roept: *Hoe lang nog bezwaard van hart? Waarom hebt gij de ijdelheid lief en zoekt gij de leugen? Weet, dat de Heer zijn Heilige verheerlijkt heeft!* (Ps. 4,3v.) Hij roept: *Hoelang nog?* en hij roept *Weet!* En ik, ik had zolang in mijn onwetendheid de ijdelheid liefgehad en de leugen gezocht, en daarom sidderde ik bij het horen van deze woorden, omdat ze gezegd worden tot dusdanige mensen als ik mij herinnerde geweest te zijn. In de fantasiebeelden immers, die ik in

de plaats van de waarheid had vastgehouden, was ijdelheid geweest en leugen. En met veel harde, heftige woorden ging ik daartegen te keer, in de smart van mijn herdenken.

Ach, als die woorden eens gehoord waren door hen die altijd nog maar de ijdelheid liefhebben en de leugen zoeken! Misschien zouden zij erdoor geschokt zijn en zouden ze die leugen hebben uitgespuwd en had gij hen dan verhoord op hun roepen tot u, aangezien *Hij die bij u voor ons ten beste spreekt* waarachtig in het vlees voor ons *is gestorven*. (Rom. 8,34)

4,10. Ik las verder: *Wordt vertoornd en zondigt niet*. (Ps. 4,5) Wat werd ik daardoor aangegrepen, mijn God, ik die al geleerd had vertoornd te zijn op mijzelf over de daden van mijn verleden, om verder niet te zondigen! En die toorn had reden van bestaan, want het was niet een andere natuur uit het geslacht van de duisternis die door middel van mij gezondigd had, volgens het beweren van hen die op zichzelf niet vertoornd worden en die *zich de toorn verzamelen voor de dag van de toorn en de openbaring van uw rechtvaardig oordeel*. (Rom. 2,5)

Mijn 'goede dingen' lagen ook al niet meer daarbuiten en ze werden al niet meer met de ogen van het lichaam in het zonlicht van deze wereld gezocht. Degenen immers die hun vreugde buiten willen vinden raken gemakkelijk leeg en storten zich uit in de zichtbare en tijdelijke dingen, en met hongerig denken likken ze dan de beelden van die dingen. Ach, als zij hun ontbering eens beu werden en zeiden: *Wie zal ons de goede dingen tonen?* Dan zouden wij zeggen en zij zouden het horen: *Getekend is op ons het licht van uw aangezicht, o Heer*. (Ps. 4,6v.) Want wij zijn niet *het licht dat iedere mens verlicht* (Joh. 1,9), maar wij worden verlicht door u, zodat wij, die *eens duisternis waren, licht* (Ef. 5,8) zijn in u. Ach, als zij het innerlijke eeuwige eens zagen! Ik had het geproefd en daarom knarsetande ik van spijt dat ik het hun niet kon tonen, indien ze bij mij waren aangekomen met hun hart in hun ogen naar buiten gericht, van u afgewend, en dan gezegd hadden: *Wie zal ons de goede dingen tonen?* Daar immers waar ik vertoornd was geworden om mijzelf, daarbinnen in de slaapkamer waar ik rouwmoedig was geweest, waar ik geofferd had en mijn oude mens had geslacht, waar ik begonnen was mijn hernieuwing voor te bereiden, in hopen op u - daar waart gij zoet voor mij gaan worden en *had gij vreugde in mijn hart gebracht*. (Ps. 4,7) En luidkeels riep ik, terwijl ik deze dingen buiten las en binnen bevroedde, en ik wilde niet meer verveelvoudigd worden in de goederen van deze aarde, de tijden verslindend en door de tijden verslonden, want in de eeuwige enkelvoudigheid had ik ander *koren en andere wijn en olie*. (Ps. 4,8)

4,11. En bij het volgende vers riep ik uit, en hoog klonk de stem van mijn hart: *O in vrede, o in hetzelfde - o wat zei hij ook weer? - zal ik inslapen en de slaap vinden*. (Ps. 4,9) Wie immers zal ons weerstaan, wanneer het woord vervuld zal worden dat geschreven staat: *Verslonden is de dood in de overwinning?* (1 Kor. 15,54) En *hetzelfde*,

dat zijt gij bij uitstek, gij die niet verandert en in u is de rust die alle inspanningen vergeet, omdat er naast u niemand anders is en ook niet de vele andere dingen verworven behoeven te worden die niet zijn wat gij zijt, maar *gij, Heer, mij in enkelvoudigheid hebt doen hopen.* (Ps. 4,10)

En ik las maar en stond in vuur en vlam, en ik kon niet vinden wat ik moest doen voor die dove doden, waar ik zelf toe behoord had, ik wanwezen, bittere, blinde blaffer tegen boeken die zoet zijn van hemelse honing en stralend helder van uw licht. En *over de vijanden* van die Schrift *verging ik van ergernis.* (Ps. 138,21)

Terugkeer naar Milaan en voorbereiding van het doopsel. Adeodatus 6,14. Toen de tijd was aangekomen, waarop ik mij voor het doopsel diende op te geven, verlieten wij het buitengoed en keerden weer terug naar Milaan. Ook Alypius nam het besluit om met mij samen in u herboren te worden; hij was reeds bekleed met de nederigheid die bij uw heilige tekenen past en toonde zich ook een onvervaard bedwinger van zijn lichaam, waarin hij zelfs zo ver ging, dat hij het ongemene stuk bestond, om met blote voeten de ijzig kille Italiaanse grond te betreden. Wij namen in ons gezelschap ook de jeugdige Adeodatus op, mijn zoon naar het vlees, geboren uit mijn zonde. Gij had hem goed gemaakt. Hij was toen ongeveer vijftien jaar en overtrof in scherpzinnigheid tal van geziene en geleerde mannen. Het zijn uw gaven die ik lovend belijd, Heer mijn God, Schepper van het al, die grootmachtig zijt in het hervormen van onze misvormsels. Want ik had aan die jongen geen verder aandeel dan mijn zonde; al werd hij door ons dan opgevoed in uw leer en tucht, dat was ons door u ingegeven, door niemand anders. Uw eigen gaven zijn het dus die ik u lovend belijd.

Er bestaat een boek van onze hand, *De magistro* getiteld. Daarin voert Adeodatus een gesprek met mij. Alles wat er aan mijn gespreksgeenoot in de mond wordt gelegd - gij weet het - zijn gedachten van hem, toen hij zestien jaar was. Nog tal van andere, verbazingwekkendere dingen heb ik van hem meegemaakt. Het was iets dat mij deed huiveren, die begaafdheid. En wie anders dan gij is de bewerker van dergelijke wonderen? Vroegtijdig hebt gij zijn leven weggenomen van de aarde en ik denk daardoor met meer gerustheid aan hem terug, zonder iets te vrezen van zijn knapenjaren, noch voor zijn jongemannenjaren, zonder hoe dan ook iets te vrezen voor die mens.

Wij maakten hem tot onze metgezel, onze leeftijdgenoot in uw genade, en wij wilden hem opvoeden in uw leer en tucht. En wij ontvingen het doopsel en de bange zorg om ons vroegere leven vluchtte van ons heen. (...)

Evodius. Opvoeding van Monnica

8,17. (...) Ik sla vele dingen over, omdat ik snel verder wil. Aanvaard mijn belijdenissen en dankzeggingen, mijn God, over talloze dingen, zelfs al vermeld ik ze niet. Ik wil evenwel aan niets voorbijgaan aan wat mijn ziel wil baren over haar, uw

dienares, die mij heeft gedragen, zowel in het vlees om mij geboren te doen worden tot dit tijdelijk licht, als in het hart om mij geboren te doen worden tot het eeuwig licht. Het zijn niet haar gaven die ik ga vermelden, maar uw gaven, aan haar gegeven. Zij had immers zichzelf niet gemaakt, noch zichzelf grootgebracht: gij hebt haar geschapen en haar vader net zo min als haar moeder wist, wat voor kind uit hen voort zou komen. Zij werd *in de vrees voor u* (Ps. 5,8) opgevoed door de roede van uw Christus, door het bewind dat uw enige Zoon voerde in een gelovig gezin, een goed lidmaat van uw Kerk. Mijn moeder roemde overigens op het punt van haar opvoeding minder de zorg van haar moeder dan die van een stokoude dienstbode, een die haar vader nog als klein jongetje had gedragen, zoals kleine kinderen wel vaak op de rug van wat oudere meisjes worden rondgedragen. Om die reden en ook om haar hoge leeftijd en uitstekende levenswandel werd zij in dat christelijk gezin door haar meester en meesteres met grote onderscheiding behandeld. Zodoende werd haar ook de zorg voor de dochter des huizes toevertrouwd, een taak waarvan zij zich ijverig kweet. Moest ze de meisjes tot de orde roepen, dan was ze, zo nodig, doortastend in heilige strengheid; onderwees ze hen, dan toonde ze een sobere wijsheid. Zo wilde zij niet toestaan dat de kinderen buiten de uren waarop zij aan de tafel van hun ouders hun sobere maaltijd tot zich namen zelfs maar water dronken, ook al kwelde hen een brandende dorst; zij hoopte daarmee een slechte gewoonte te voorkomen en voegde er dit verstandige woord aan toe: 'Nu drinken jullie water, omdat jullie over geen wijn kunnen beschikken, maar als jullie eenmaal aan de man zijn gekomen en de baas bent geworden over voorraadkamers en wijnkelders, gaan jullie het water te min vinden, maar de gewoonte om te drinken zal jullie dan te machtig zijn!'

Door deze verstandige voorschriften en het gezag waarmee ze wist te bevelen hield zij de gulzigheid van die nog jeugdige jaren in toom en wist zij zelfs van de dorst van die meisjes iets schoons te maken en die te brengen tot een betamelijke maat, zodat de kinderen niet meer wensten wat ze niet mochten.

Vermaning van Monnica voor een slechte gewoonte

8,18. En met dat al was toch, zoals uw dienaar weleens aan mijn, haar zoon, vertelde, de drankzucht bij haar binnengeslopen. Wanneer namelijk, zoals dat gebruikelijk was, van haar ouders, die haar beschouwden als een kind dat zich wist te beheersen, opdracht kreeg om wijn uit het vat te gaan halen, stak zij de scheplepel door de boven opening en alvorens dan de wijn in de karaf uit te gieten, nipte zij er met de tippen van haar lippen aan en nam een klein slokje: meer kon ze namelijk niet, omdat haar smaakzin zich ertegen verzette, want ze deed het helemaal niet uit drankzucht, maar onder invloed van de eigenaardige wilde bevliegingen van haar leeftijd, die uitspatten in speelse streken en die bij de kinderen doorgaans in bedwang worden gehouden door de druk van de grote mensen.

Aan dat kleine beetje voegde zij dag na dag kleine beetjes toe en aldus was zij - want *wie het kleine gering acht komt gaandeweg ten val* (Eccl. 19,1) - tot een dusdanige verslaafdheid vervallen, dat ze al bijna volle bekertjes ongemengde wijn met gulzige teugen naar binnen sloeg.

Waar bleef toen die schrandere oude vrouw en dat strenge verbod? Had zij soms ook maar iets kunnen uitrichten tegen die verborgen ziekte, indien niet uw helende zorg, Heer, over ons waakte? Waar vader en moeder en opvoeders niet aanwezig zijn, daar zijt gij aanwezig, gij die ons geschapen hebt, gij die ons roept, die zelfs door middel van averechts handelende mensen iets goed weet te bereiken tot heil van de zielen. Wat hebt gij toen tot stand gebracht, mijn God? Hoe hebt gij ingegrepen? Waarmee hebt gij genezing bewerkt? Hebt gij niet uit een andere ziel een hard, scherp scheldwoord te voorschijn gebracht, als een lancet uit uw verborgen arsenaal, en toen met een enkele snee die ettering weggehaald? De dienstbode, in wier gezelschap ze doorgaans bij het wijnvat kwam, kreeg namelijk eens, zoals dat kan gebeuren, woorden met haar jonge meesteres, terwijl ze met elkander alleen waren. Daarbij maakte die dienstbode haar een verwijt van dat wijndrinken door haar bitter honend een puurdrinkster te noemen. De steek trof mijn moeder diep: zij gaf acht op de verfoeilijkheid van haar gedrag, veroordeelde het meteen en maakte er zich van los. Zoals vrienden ons met vleierijen op het verkeerde pad brengen, zo zetten vijanden ons vaak met scherpe woorden op de rechte weg. En wat gij hun dan vergeldt is niet datgene wat gij door hen teweegbrengt, maar datgene wat ze zelf gewild hebben. Die dienstbode was er in haar woede op uit om haar jonge meesteres te krenken, niet om haar te genezen: daarom deed ze het ook onder vier ogen, hetzij omdat die twee toevallig zo bij elkaar waren op de tijd en de plaats van de twist, hetzij misschien omdat ze zelf geen risico wilde lopen, daar ze het zo laat aan het licht had gebracht. Gij echter, Heer, bestuurder van hemelingen en aardbewonders, die tot uw doeleinden de diepe wateren dwingt van die snelle stroom, de vloed der eeuwen, zo geordend woelig, gij hebt zelfs met behulp van de ziekte van de ene ziel de andere gezond gemaakt. Daarmee hebt gij willen voorkomen dat iemand die dat opmerkt het aan zijn eigen kunnen toeschrijft, wanneer eens door zijn woord een ander die hij verbeterd wil zien tot beterschap zou komen.

Monnica en haar plichten als echtgenote

9,19. Zo werd zij in ingetogenheid en matigheid opgevoed en meer door u tot onderdanigheid aan haar ouders gebracht dan door haar ouders tot onderdanigheid aan u. En zodra zij volwassen en huwbaar was geworden, werd ze uitgehuwelijkt; zij diende haar man als haar meester en gaf zich veel moeite om hem voor u te winnen; zij deed dat door hem van u te spreken met haar gedragingen, waardoor gij haar schoon maakte en haar de eerbiedige liefde en bewondering van haar man deed verdienen. Zijn inbreuken op de echtelijke trouw verdroeg zij op een zodanige manier, dat ze daarover met haar man nooit enige onmin had. Zij leefde namelijk in

de verwachting van uw *ontferming* (Jud. 21) over hem en hoopte dat, als hij eenmaal in u zou geloven, tot kuisheid zou komen. Hij was bovendien, ondanks zijn bijzondere goedhartigheid, opvliëgend van aard. Zij verstond evenwel de kunst om haar man in zijn woede niet te weerstaan, met geen daad en zelfs met geen woord. Zag zij echter, dat hij was uitgeraasd en weer tot rust gekomen, zodat er met hem viel te praten, dan gaf zij een verklaring van haar gedrag, wanneer hij zich daarover al te onredelijk had opgewonden. En wanneer vele getrouwde vrouwen, wier mannen zachtzinniger van aard waren, de sporen van slagen droegen, zodat hun gezichten er zelfs door ontsierd waren, dan gaven ze in gesprekken met vriendinnen de schuld aan de levenswandel van haar mannen; mijn moeder echter gaf de schuld aan de tongen van die vrouwen zelf en zij wees er onder de schijn van een grapje in alle ernst op, dat zij, na de voorlezing van de zogenaamde *tabulae matrimoniales* aanhoord te hebben, deze hadden moeten beschouwen als de documenten waardoor ze dienaressen waren geworden, en dat ze dientengevolge, indachtig waar ze stonden, geen hoge toon dienden aan te slaan tegen hun meesters. En wanneer dan die vriendinnen, wel wetend met hoe een heftige man zij moest leven, zich er verbaasd over toonden dat er nooit vernomen noch uit enig teken gebleken was, dat Patricius zijn vrouw had geslagen of dat het echtpaar ook maar één dag binnenshuis onmin had gehad, en dezelfde vriendinnen dan vertrouwelijk pratend naar de reden vroegen, gaf mijn moeder hun een uiteenzetting van haar hierboven vermelde stelregel. En de vrouwen die zich daaraan hielden, zagen het resultaat en waren er gelukkig mee; die er zich niet aan hielden, bleven er onderdoor gaan en het hard te verduren hebben.

Monnica en haar schoonmoeder

9,20. Ook tegenover haar schoonmoeder, die zich aanvankelijk door het geroddel van minderwaardige dienstboden tegen haar had laten opzetten, bleef zij volharden in haar gediënstigheid, en zij wist met zachtheid en verdraagzaamheid deze vrouw zo voor zich te winnen, dat ze uit eigen beweging de stokebranden onder de meiden, door wie de huiselijke vrede tussen haar en haar schoonmoeder dreigde verstoord te worden, bij haar zoon aanbracht en hem om bestraffing verzocht. En nadat hij, aan de wens van zijn moeder gehoor gevend en ook bedacht op de tucht onder zijn personeel en de eendracht onder zijn familieleden, de aldus bij hem aangebrachte vrouwen overeenkomstig het oordeel van de aanbrengrster met zweepslagen getuchtigd had, stelde zij vervolgens in het vooruitzicht dat iedereen die bij haar in het gevlij zou trachten te komen door iets kwaads over haar schoondochter te vertellen, op dusdanige beloningen harerzijds had te rekenen. Er was er geen meer die het waagde, en de beide vrouwen hebben sindsdien in een bijzonder aangename verhouding van wederzijdse welgezindheid geleefd.

Gave van Monnica om de tweedracht te verdrijven

9,21. Nog een andere gave had gij aan uw voortreffelijke dienaress geschonken, in wier schoot gij mij geschapen hebt, *mijn God, mijn barmhartigheid* (Ps. 58,18): de grote gave om overal waar mensenzielen met elkaar in onenigheid en tweedracht waren zo mogelijk als vreedstichter op te treden. Hoorde zij namelijk van beide zijden veel bittere woorden over de andere partij, zoals woedende, opgekropte vijandschap die vaak uitslaat, wanneer tegenover een aanwezige vriendin over de afwezige vijandin in bitse gesprekken de haat in al zijn rauwheid gelucht wordt - dan vertelde ze toch nooit iets aan de partij over de andere, of het moest iets zijn dat dienen kon om de betrokkenen weer te verzoenen.

Ik zou dit als een onbeduidende voortreffelijkheid beschouwen, indien ik niet tot mijn verdriet ondervond dat talloos velen, besmet door ik weet niet wat voor griezelige, wijd om zich heen grijpende zondenepidemie, niet alleen de uitlatingen van verbitterde vijanden oververtellen aan hun verbitterde vijanden, maar er zelfs dingen aan toevoegen die niet gezegd zijn - terwijl toch een weldenkend mens er niet tevreden moest mee zijn, indien hij de vijandschappen tussen de mensen alleen maar niet door kwaadspreken aanwakkerde en vergrootte, doch zich bovendien nog moest beijveren om ze door goede woorden te sussen. Dat was hetgeen mijn moeder deed en zij leerde dat van u, de innerlijke leermeester, die in de school van haar binnenste uw onderwijs gaf.

Monnica ten dienste van allen

9,22. Tenslotte heeft zij ook haar man voor u gewonnen, toen zijn tijdelijk leven al op het laatst liep; en wat ze in hem verdragen had, toen hij nog niet gelovig was, daar had ze niet meer over te klagen, toen hij gelovig was geworden. Zij was ook de dienaress van uw dienaren. Ieder van hen die haar kende, prees en eerde en beminde u ten zeerste in haar, omdat hij uw aanwezigheid in haar gewaarwerd door het getuigenis, dat de vruchten van haar heilige levenswandel aflegden: zij was immers *de vrouw van één man* geweest, zij *had haar ouders hun weldaden vergolden*, zij had *haar huis vroom* bestuurd en bezat *een getuigenis in haar goede werken*. (1 Tim. 5,9.4.10) Bij het grootbrengen van haar kinderen had zij even vaak in barensnood verkeerd als zij hen van u had zien afwijken. En op het laatst heeft zij voor ons allen, Heer, die - want door uw gave staat gij ons toe dat zo te zeggen - uw dienaren zijn, in de tijd dat we voor haar ontslapen, na het ontvangen van de genade van uw doopsel, reeds in u een gezamenlijk leven waren gaan leiden, zich zo zorgzaam betoond, alsof ze ons aller moeder, zo dienstvaardig, alsof ze ons aller dochter was.

De contemplatie van Ostia

10,23. Toen nu de dag op handen was dat zij heen zou gaan uit dit leven - een dag die bekend was, maar waar wij nog niet van wisten - waren de dingen zo gelopen - door u, naar ik geloof, op uw verborgen wijze aldus geregeld - dat zij en ik, alleen, aan een venster geleund stonden, vanwaar men uitzag over de binnentuin van het huis dat

ons herbergde, daar in Ostia aan de Tiber, waar wij, ver van alle drukte, na de inspanning van een lange reis krachten verzamelden voor de tocht over zee. Wij stonden daar dus met ons beiden alleen te praten, een heerlijk gesprek: *wij vergaten wat voorbij was en reikten naar wat voor ons lag* (Fil. 3,13) en samen vroegen wij ons af, bij de aanwezige waarheid - die gij zijt - hoe het zijn zou: het eeuwige leven van de heiligen, dat *geen oog heeft gezien en geen oor heeft gehoord, en dat in het hart van de mens niet is opgekomen* (1 Kor. 2,9); niettemin snakten wij met de mond van ons hart naar de waterstromen van omhoog, de stromen uit uw bron, *de bron van het leven die bij u is* (Ps. 35,10): daar wilden wij naar de mate van ons bevatten mee bedruppeld worden om een zo verheven iets hoe dan ook met ons denken te bereiken.

10,24. En toen ons gesprek tot dit eindpunt kwam, dat wij de grootste mate van genieting der vleselijke zinnen in de grootste mate van materieel licht niet alleen niet vergelijkenswaard, maar zelfs niet vermeldenswaard achtten naast de heerlijkheid van dat andere leven, richtten wij ons in nog vuriger bewogenheid opwaarts naar *hetzelfde* (Ps. 4,9) en doorwandelden trapsgewijs alle materiële dingen en ook de hemel zelf, waaruit de zon, de maan en de sterren hun licht over de aarde laten stralen. En nog bleven we klimmen, meer innerlijk denkend en sprekend en uw werken bewonderend, en wij kwamen aan ons verstand en overstegen dat, om het oord te bereiken van de onuitputtelijke overvloed, waar gij Israël tot de eeuwigheid weidt met de waarheid als voedsel, en daar is het leven de wijsheid, door wie al de geschapen dingen worden, ook de dingen die geweest zijn en die zullen zijn, terwijl zij zelf niet wordt, maar zo is als zij geweest is en steeds zo zijn zal. Of liever: er is in haar geen geweest zijn en geen zullen-zijn, maar enkel zijn, aangezien zij eeuwig is. En terwijl wij praatten en naar die wijsheid haakten, raakten wij haar even aan, door een algehele stoot van ons hart, en wij slaakten een zucht, lieten *de eerstelingsgaven van de geest* (Rom. 8,23), die daar gebonden zijn, achter en keerden terug tot het gedruis van onze mond, waar het woord een begin neemt en een einde krijgt. En wat voor gelijkenis heeft dat woord met uw Woord - onze Heer - dat in zichzelf verblijft zonder te verouderen en dat alles nieuw maakt?

10,25. Wij spraken dan als volgt: Gesteld eens dat voor iemand het rumoer van het vlees tot zwijgen kwam, dat tot zwijgen kwamen de beelden van aarde en wateren en lucht, tot het uitspansel tot zwijgen kwam en de ziel tegen zichzelf zweeg en, zichzelf niet meer bedenkende, zichzelf oversteeg, dat tot zwijgen kwamen de dromen en de onthullingen van de fantasie, dat voor die mens alle taal en alle teken volkomen tot zwijgen kwam, alsook alles wat wordt door voorbij te gaan - want tot wie luistert zeggen al die dingen: *Wij hebben onszelf niet gemaakt, maar Hij heeft ons gemaakt die blijft in eeuwigheid* (Ps. 99,3.5) - gesteld dat ze na die woorden dan verder verstomden, omdat ze hun oor gespist hadden op Hem die hen heeft gemaakt, en gesteld dat dan Hij, alleen Hij, zou spreken, niet door hen, maar door zichzelf, zodat

wij zijn woord zouden horen, niet door een lichamelijke ton, niet door de stem van een engel, niet door het klinken van een wolk, niet door het raadsel van een gelijkenis, neen, zodat wij Hemzelf, die wij liefhebben in die geschapen dingen, zonder die geschapen dingen zouden horen, gelijk wij ons nu hebben opgericht en in een snel flitsende gedachte de eeuwige, boven alles bestendig blijvende wijsheid hebben aangeraakt - gesteld eens, dat dit durend zou blijven en dat alle andere wijzen van zien, die van zo andere aard zijn, ons ontnomen zouden worden en dat dan dit ene zien zijn ziener mee zou slepen en opzuigen en wegbergen in dieper innerlijke vreugden, zodat er een eeuwigdurend leven zou zijn van dezelfde aard als dit ene moment van inzicht geweest is waar wij naar verzucht hebben: geldt daar dan niet het woord: *Treed binnen in de vreugde van uw Heer*? (Mat. 25,21) En wanneer zal dat zijn? Zal het zijn *als wij allen zullen opstaan, maar niet allen zullen veranderd worden?* (1 Kor. 15,51)

Monnica voelt haar dood naderen

10,26. Zulke dingen zei ik, al was het ook niet in die vorm en met deze woorden, maar niettemin, Heer, weet gij, dat wij op die dag dergelijke gesprekken voerden en dat onder dat praten deze wereld met al haar genoegens waardeloos voor ons werd. Gij weet ook dat mijn moeder toen zei: 'Wat mij betreft, mijn zoon, ik vind in dit leven al nergens meer genoeg in. Wat ik hier nog moet doen en waarom ik nog hier ben, ik weet het niet, want mijn verwachting van deze wereld is ten einde. Een reden was er waarom ik nog wat in dit leven verlangde te blijven: de wens om jou alvorens ik zou sterven als katholiek christen te zien. Meer dan ten volle heeft mijn God mij die gunst geschonken, zodat ik je nu zie als zijn dienaar en zelfs als een die het aardse geluk versmaad heeft. Wat doe ik hier nog?'

Ziekte van Monnica

11,27. Wat ik daarop heb geantwoord, komt me niet duidelijk meer in mijn herinnering, omdat intussen... Na amper vijf dagen - veel langer was het niet - ging zij met koorts naar bed. En terwijl ze ziek lag, verloor ze op een dag het bewustzijn en lag gedurende korte tijd buiten kennis. Wij snelden toe, maar zij kwam spoedig weer bij, en toen ze mij en mijn broer aan haar bed zag staan, zei ze tegen ons op de toon van iemand die een vraag stelt: 'Waar was ik?' Vervolgens keek ze ons aan, die verbijsterd stonden van droefheid, en ze zei: 'Jullie moeten je moeder hier begraven.' Ik bleef zwijgen en trachtte mijn tranen te weerhouden. Maar broer daarentegen zei iets waardoor hij de wens uitsprak dat ze niet in den vreemde, maar in haar vaderland zou sterven, alsof dat gelukkiger zou zijn. Toen zij dat hoorde kreeg haar gezicht een verontruste uitdrukking, en keek zij hem afkeurend aan, omdat hij zo iets dacht. Vervolgens wendde zij haar blik naar mij en zei: 'Hoor eens wat hij zegt.' En kort daarna zei ze tot ons beiden: 'Begraven jullie dit lichaam maar waar het uitkomt; laat de zorg daarover jullie niet hinderen; één ding vraag ik jullie slechts: dat jullie bij

het altaar van de Heer mij gedachtig zijn, waar jullie ook zijn zullen.' En nadat ze deze gedachte met de woorden die ze ter beschikking had tot uiting had gebracht, zweeg ze en onderging ze de kwelling van haar verergerende ziekte.

11.28. Ik evenwel liet mijn gedachten gaan over uw gaven, *onzichtbare* (Kol. 1,15) God, over de gaven die gij in de harten van uw gelovigen doet dalen en waar zulke bewonderenswaardige vruchten uit voortkomen; en daarover denkende was ik verheugd en bracht ik u dank, omdat mij weer voor de geest kwam wat ik wist: met hoeveel zorg zij altijd getobd had over het graf, dat ze voor zichzelf naast het lichaam van haar man reeds tevoren had laten klaarmaken. Aangezien zij namelijk in grote eendracht geleefd hadden, was het ook haar wens - de menselijke geest is nu eenmaal te weinig in staat om de goddelijke dingen te bevatten - dat aan dat geluk nog iets anders zou worden toegevoegd en door de mensen zou worden vermeld: de haar verleende gunst, dat na haar verblijf overzee de aarde van de beide echtgenoten door dezelfde aarde bedekt werd.

Op welk ogenblik overigens die ijdele wens door de volheid van uw goedheid had opgehouden in haar hart te leven, was mij niet bekend en ik was blij verbaasd dat haar gezindheid mij op die wijze was gebleken, al had zij overigens ook tijdens dat gesprek aan het venster bij de woorden 'Wat doe ik hier nog?' niet laten blijken dat ze in haar vaderland wenste te sterven. Naderhand hoorde ik ook, dat zij tijdens ons verblijf in Ostia op een dag al met enkelen van mijn vrienden, waar ik zelf niet bij was, en in moederlijke vertrouwelijkheid had zitten praten over over de geringschatting voor dit leven en de weldaad van de dood; die vrienden, verbaasd over zoveel mannelijke kracht in een vrouw - een kracht die haar door u gegeven was - hadden haar toen gevraagd of zij er niet tegenop zag haar lichaam op een plaats achter te laten die zo ver van haar eigen stad verwijderd was. 'Voor God' antwoordde zij hun, 'is niets ver weg, en ik hoef niet bang te zijn dat Hij op het eind van de wereld de plek niet vindt, waar Hij mij ten leven moet wekken!'

Dood van Monnica

Zo is dan op de negende dag van haar ziekte, in het zes en vijftigste jaar van haar leven en in het drieëndertigste jaar van het mijne die godvruchtige en vrome ziel van haar lichaam gescheiden.

Augustinus bedwingt zijn tranen

12.29. Ik drukte haar de ogen toe en in mijn binnenste stuwde zich een mateloos grote droefheid op, die in tranen dreigde over te stromen. Maar onverwijd zogen, op een vinnig bevel van mijn geest, de ogen hun waterwel weer op, tot droogwordens toe; en bij die worsteling was ik er bitter slecht aan toe. Op dat ogenblik echter - zij had juist de laatste adem uitgeblazen - begon de jonge Adeodatus kreten uit te stoten; hij werd door ons allen tot bedaren gebracht en zweeg toen. Op die manier

werd ook iets kinderlijks bij mijzelf, dat in tranen dreigde uit te breken, door de stem van de man, de stem van het hart, bedwongen en tot zwijgen gebracht. Wij vonden het namelijk ook niet gepast bij dat sterfbed onze deelneming te tonen door schreiende klachten en gejammer, omdat daarmee doorgaans droefheid tot uiting wordt gebracht over een zekere deerniswekkendheid van degenen die sterven of over hun veronderstelde algehele vernietiging. Mijn moeders sterven was echter niet deerniswekkend en zij stierf ook niet algeheel. Dat was onze overtuiging, gewaarborgd door haar levenswandel en berustend *op een niet geveinsd geloof* (1 Tim. 1,5) en stellige argumenten van de rede.

12,30. Wat was het dan dat mij in mijn binnenste zo'n drukkende droefheid gaf? Toch wel niets anders dan de verse wonde, veroorzaakt door de plotselinge breuk in de heerlijke, dierbare gewoonte van ons gezamenlijk leven. Zeker, is was blij om haar getuigenis: juist tijdens die laatste ziekte had ze mij, terwijl ik haar behulpzaam was, wel liefkozend een goede zoon genoemd en met innige tederheid gezegd, dat ze aan mijn mond nooit een hard of kwetsend woord tegen haar had horen ontvallen. Maar toch, mijn God die ons gemaakt hebt, wat voor overeenkomst, wat voor vergelijkbaarheid bestond er tussen de door mij aan haar bewezen eer en de door haar aan mij betoonde dienstbaarheid? Omdat ik dus verstoken werd van die diepe vertroosting, die zij voor mij was, werd mijn ziel gekwetst en het leven om zo te zeggen stukgescheurd, dat ene leven dat ontstaan was uit het mijne en het hare.

12,31. Toen wij de jongen dan hadden doen ophouden met schreien, greep Evodius het psalmboek en begon een psalm te zingen. En het hele gezelschap daar in huis antwoordde hem: *Van barmhartigheid en gerechtigheid zal ik u zingen, Heer!* (Ps. 100,1) Nadat het gebeurde ruchtbaar was geworden, kwamen tal van broeders en vrome vrouwen toelopen: degenen wier taak dat was zorgden op de gebruikelijke wijze voor het lijk, terwijl ik op een plek waar ik dat gevoeglijk kon doen met de mensen die meenden mij niet alleen te mogen laten, bleef zitten praten, over onderwerpen die bij het ogenblik pasten: zo gebruikte ik de waarheid als een pijnstillend middel om mijn kwellend verdriet te verzachten, een verdriet dat u wel bekend was, maar waar zij niet van wisten, terwijl ze aandachtig luisterden en veronderstelden dat ik geen aandoening van verdriet voelde. Ik echter, ik klaagde aan uw oren, waar van die mensen niemand het hoorde, de weekheid aan van mijn gevoel en ik trachtte de stroom van mijn droefenis te stremmen, en hij schikte zich min of meer naar mijn wil; daarna kwam hij echter opnieuw opzetten, met alle kracht; tot een uitbarsting van tranen kwam het wel niet en zelfs niet tot een vertrekken van mijn gezicht, maar ik wist wat ik in mijn hart onderdrukte! En omdat het mij heftig mishagde, dat ik zo onderhevig was aan deze menselijke aandoeningen, die zich volgens de gestelde orde en de omstandigheden van onze staat noodzakelijkerwijze voordoen, daarom

was ik met een ander verdriet verdrietig om mijn verdriet en werd ik door dubbele droefenis verscheurd.

Begrafenis

12,32. Toen werd het lijk ten grave gedragen: zonder tranen gingen wij en keerden wij terug: zelfs niet bij die gebeden, die wij tot u opzonden, toen het offer van onze losprijs voor haar werd opgedragen, terwijl het lijk voor de beaarding naast het graf stond - zo is het plaatselijk gebruik - zelfs bij die gebeden heb ik niet geschreid. De hele dag door ging ik echter in stilte zwaar gebukt onder mijn verdriet en met ontredderd hart bleef ik u vragen, zo goed als ik dat kon, mijn verdriet te helen. Gij deed dat echter niet, en dat was, geloof ik, om mij er door dit ene voorbeeld blijvend van te doordringen, hoezeer iedere gewoonte een boei is en zelfs een denken bedreigt, dat zich reeds voedt met het woord dat niet misleidt. Ik besloot ook een bad te gaan nemen, omdat ik namelijk gehoord had dat de baden, de *balnea*, zo heten omdat de Grieken de naam *balaneion* hebben gegeven aan datgene wat de beklemming van de ziel verdrijft. Ja, ook dat belijd ik aan uw barmhartigheid, Vader *van de wezen* (Ps. 67,6): dat ik mij gebaad heb en er nog net zo aan toe was als voor mijn bad: de bitterheid van de droefenis zweette niet weg uit mijn hart. Vervolgens ging ik slapen en ik werd weer wakker en vond mijn verdriet in niet geringe mate gekalmeerd; en terwijl ik daar zo alleen op mijn bed lag, schoten mij de zo ware versregels van uw Ambrosius te binnen. Ja, gij zijt

God, Schepper van al wat bestaat,
bestuurder van de hemel, die
de dag met edel licht bekleedt,
de nacht met liefelijke slaap,
opdat de rust opnieuw bekwaamt
de moede leden tot hun taak,
de murwe harten lichter maakt
en losbindt het beklemmend leed.

*deus, creator omnium
polique rector uestiens
diem decoro lumine,
noctem sopora gratia,
artus solutos ut quies
reddat laboris usui
mentesque fessas alleuet
luctusque soluat anxios.*

Augustinus laat zijn tranen stromen

12,33. En daarna bracht ik allengs uw dienaars weer in mijn gedachten terug, zoals ik haar vroeger had ervaren, en haar levenswandel, tegenover u zo vroom, tegenover ons zo heilig lief en inschikkelijk, waarvan ik nu plotseling verstoken was; en ik kreeg lust om voor uw aangezicht te schreien, over haar en voor haar, over mij en voor mij. En ik liet de tranen gaan die ik had ingehouden - ze konden stromen zoveel als ze wilden - en ik spreidde die tranen als een legerstede voor mijn hart, en het vond er zijn rust in, omdat daar uw oren waren, niet die van een of ander mens die over mijn geschrei zijn hoogmoedig oordeel gaf.

En nu, Heer, belijd ik het u in mijn boek. Laat het lezen wie wil en laat hij het opnemen zoals hij het wil; en ontdekt hij er een zonde in, dat ik een klein deel van een uur om mijn moeder heb geschreid, om mijn moeder die daar toen voor mijn ogen gestorven was, maar die om mij vele jaren geschreid had om mij voor uw ogen te laten leven - laat die lezer mij dan niet uitlachen, maar liever, als hij een grote naastenliefde heeft, zelf voor mijn zonden schreien tot u, de Vader van de broeders van uw Christus.

Gebed voor Monnica

13,34. Ik echter, wiens hart is nu is genezen van die wonde, waarin mij een vleselijke aandoening had kunnen worden verweten, ik vergiet voor u, onze God, een heel ander soort tranen voor die vrouw, die uw dienaar was. Het zijn tranen die vloeien uit een geest die onthutst is door de overweging van de gevaren, waardoor iedere ziel wordt bedreigd die in Adam sterft. Al heeft zij, in Christus tot leven gewekt, ook voor haar losmaking uit het vlees zo geleefd, dat uw naam om haar geloof en levenswandel geprezen wordt, ik durf toch niet te zeggen dat, sinds gij haar door het doopsel hebt doen herboren worden, uit haar mond nimmer een woord is gekomen dat indruiste tegen uw gebod. Door de waarheid, uw Zoon, is ook gezegd: *Als iemand tegen zijn broer 'dwaas' zegt, zal hij strafbaar zijn voor het helse vuur.* (Mat. 5,22) En wee ook over een loffelijk mensenleven, indien gij het zonder barmhartigheid zoudt onderzoeken! Aangezien gij echter onze misslagen beslist niet met bitse strengheid nagaat, hopen wij met vertrouwen op een plaats bij u. Overigens: al wie zijn eigen werkelijke verdiensten opsomt, wat somt hij u anders op dan uw eigen gaven? Ach, als de mensen eens zagen dat ze mensen zijn, en *als degene die roemt eens in de Heer roemde!* (2 Kor. 10,17)

13,35. En daarom, *mijn lof* en mijn leven, gij *God van mijn hart* (Ps. 117,14; 72,26), laat ik nu haar goede daden even rusten - waarvoor ik u vol vreugde dank breng - en bid ik u om vergeving voor de zonden van mijn moeder: *verhoor mij* (Ps. 142,1) omwille van de medicijn voor onze wonden die aan het hout heeft gehangen en die, *aan uw rechterhand gezeten, voor ons bij u ten beste spreekt.* (Rom. 8,34) Ik weet dat zij de barmhartigheid heeft beoefend en haar schuldenaars van harte hun schuld heeft vergeven: vergeef ook gij haar schuld aan haar, indien zij zich die gemaakt heeft in de loop van die vele jaren na het water van het heil. Vergeef, Heer, vergeef! Dringend smee ik u, *niet* met haar *in het gericht te gaan.* (Ps. 142,2) *Laat de barmhartigheid zegevieren over het oordeel* (Jak. 2,13), omdat uw woorden waar zijn en gij aan de barmhartigen barmhartigheid hebt beloofd. En dat ze barmhartig waren hebt gij hun gegeven, die *barmhartig zult zijn voor wie gij barmhartig geweest zijt en barmhartigheid zult bewijzen aan wie gij barmhartigheid hebt bewezen.* (Rom. 9,15; vgl. Ex. 33,19)

Geloof van Monnica in het eucharistisch offer

13,36. En gij hebt, geloof ik, al wel reeds gedaan wat ik u vraag, maar **laat ook de vrijwillige gaven van mijn mond u welgevallig zijn, o Heer.** (Ps. 118,108) Zij heeft namelijk, toen de dag van haar verscheiden ophanden was, er niet over gedacht dat haar lichaam duur moest worden aangekleed of met specerijen gebalsemd; ze heeft geen kostelijk grafmonument verlangd of zich zorgen gemaakt om een graf in haar vaderstad: dat waren niet de dingen die ze ons opdroeg, maar haar enige wens was herdacht te worden bij uw altaar dat zij gediend had zonder ooit een dag over te slaan, omdat zij wist dat daar het heilig slachtoffer wordt toebedeeld, waardoor **het handschrift dat ons aanklaagde** (Kol. 2,14) was teniet gedaan, het slachtoffer waardoor de vijand verslagen is die onze misdrijven optelde en zocht wat hij ten laste kon leggen, maar die niets vond in Hem, door wie wij overwinnen. Wie zal Hem zijn onschuldig bloed terugstorten? Wie zal Hem de prijs vergoeden waarmee Hij ons gekocht heeft, en ons aldus aan Hem ontnemen? Aan het heilig teken van deze voor ons betaalde losprijs had uw dienaar haar ziel gebonden met de band van het geloof. Niemand kan haar aan uw schutsel ontrukken. Met geweld noch list heeft hij kans ertussen te komen, de leeuw en de draak: zij zal namelijk niet antwoorden dat ze geen schuld heeft - anders zou ze door de sluwe aanklager van schuld overtuigd en overmeesterd worden - maar zij zal antwoorden dat haar schulden kwijt zijn gescholden door Hem, aan wie niemand zal terugbetalen wat Hij, door geen schuld verplicht, voor ons betaald heeft.

Besluit

13,37. Moge zij dus in de vrede zijn, samen met haar man, voor en na wie zij met geen ander gehuwd is geweest, aan wie zij dienstbaar is geweest, terwijl zij **vrucht** voor u droeg **met verdraagzaamheid** (Luk. 8,15), ten einde ook hem voor u te winnen. En geef gij de gedachte in, mijn Heer en mijn God, geef gij de gedachte in aan uw dienaren, mijn broeders, uw zonen, mijn meesters, wie ik dienstbaar ben met hart en stem en pen, geef gij aan al degenen die dit zullen lezen de gedachte in om bij uw altaar Monnica, uw dienaar, te gedenken, samen met Patricius, eens haar echtgenoot, de beide mensen door wier vlees gij mij in dit leven hebt binnengeleid, ik weet niet hoe. Mogen zij allen met vrome liefde hen beiden gedenken, die in dit vergankelijk licht mijn ouders zijn geweest, die mijn broer en mijn zuster zijn in dat gezin waar gij de vader en de katholieke Kerk de moeder is, die mijn medeburgers zijn in het eeuwige Jeruzalem, waar uw volk in den vreemde naar verzucht, van uittocht tot wederkeer: dan zal aan het laatste verzoek dat zij mij gedaan heeft overvloediger worden voldaan in de gebeden, die velen door mijn belijdenissen zullen storten, dan door mijn gebeden alleen.

Boek X

De gemoedsgesteltenis van Augustinus

Waarachtig tegenover God staan ...

1,1. Moge ik u *kennen*, u die mij kent, *moge ik u kennen zoals ik ook gekend ben*. (1 Kor. 13,12) Kracht van mijn ziel, treed haar binnen en zet haar naar uw hand, om haar te hebben en te bezitten *zonder vlek of rimpel*. (Ef. 5,27) Dat is wat ik hoop, daarom spreek ik, en van die hoop komt mijn vreugde, zo vaak ik terecht verheugd ben; wat echter dit leven verder nog biedt, verdient te minder tranen, naarmate er meer, te meer tranen, naarmate er minder om geschreid wordt. Inderdaad, *gij hebt de waarheid liefgehad* (Ps. 51,8), want *wie de waarheid doet* (Ps. 51,8), *hij komt tot het licht*. (Joh. 3,21) Ik wens haar te doen, de waarheid, met mijn hart ten overstaan van u door mijn belijdenis, met mijn pen ten overstaan van de velen die er getuigen van zullen zijn.

... terwijl hij alles van de mens weet

2,2. En wat u nu betreft, Heer, *voor wiens ogen* de diepe *afgrond* van het menselijk bewustzijn *blootligt* (Hebr. 4,13): wat zou er voor u verborgen kunnen zijn in mij, ook al wilde ik het u niet belijden? Ik zou daarmee u voor mij onzichtbaar maken, niet mij voor u! Nu echter getuigen mijn zuchten dat ik aan mezelf mishaag, en daarom straalt gij en wekt gij mijn instemming en mijn liefde en mijn verlangen, zodat ik schaamrood word over mijzelf en mijzelf verwerp en u verkies en noch aan u, noch aan mijzelf meer anders wil behagen dan om u.

Voor u, Heer, ben ik dus open en bloot, wie of wat ik ook ben. En wat de vrucht is van mijn belijdenis aan u, ik heb het al gezegd. Die belijdenis doe ik ook niet met woorden en klanken van het vlees, maar met de woorden van mijn ziel en de kreten van mijn denken, die door uw oor onderkend worden. (...)

... tegenover mijn christelijke broeders

3,4. Ik vraag u, mijn innerlijke arts, mij duidelijk te maken, welke vrucht het afwerpt wanneer ik dat doe. Want de belijdenissen van mijn vroegere slechtheid, die gij hebt kwijtgescholden en hebt toegedekt om mij gelukkig te laten zijn in u, toen gij door het geloof en door uw sacrament mijn ziel veranderd hebt - het lezen en horen van die belijdenissen wekt het hart op om niet in wanhoop te blijven slapen en te zeggen 'Ik kan het niet!', maar om wakker te worden in de liefde van uw barmhartigheid en in de zoetheid van uw genade, die kracht geeft aan iedere zwakke mens, wanneer die door haar zijn zwakheid gaat beseffen. En voor goede mensen is het een genoegen de vroegere slechte daden te lezen van hen, die er nu vrij van zijn: ze ervaren dat genoegen niet, omdat die daden slecht zijn, maar omdat ze er vroeger geweest zijn en er nu niet meer zijn. (...)

... mogen zij zich verenigen met mijn dankzegging en gebed

4,5. (...) Het is namelijk geen geringe vrucht, Heer mijn God, dat **door velen dank aan u gebracht wordt om ons** (2 Kor. 1,11) en door velen tot u gebeden wordt voor ons. Laat het hart van de broeders maar in mij liefhebben wat gij leert liefhebben en laat het in mij maar betreuren wat gij leert betreuren. Laat het hart van de broeders dat maar doen: ik kan het niet verwachten van het hart van de vreemden, **van de zonen der vreemden, wier mond ijdelheid heeft gesproken en wier rechterhand een rechterhand is van ongerechtigheid** (Ps. 143,7v.); ik verwacht het echter wel van dat broederhart dat, wanneer het mij nu looft of laakt, mij liefheeft. Aan zulke mensen zal ik mij mededelen: mogen zij verlicht ademen om het goede, bezwaard zuchten om het slechte in mij. Het goede: dat zijn uw maaksels en uw gaven; het slechte: dat zijn mijn misslagen en uw oordelen.

Mogen zij verlicht ademen om het een, bezwaard zuchten om het ander, en moge lofgezing en leedgeschrei tot voor uw aanschijn stijgen uit de harten van mijn broeders, uw wierookvaten. Gij echter, Heer, schep behagen in de geur van uw heilige tempel en **erbarm u over mij naar uw grote barmhartigheid** (Ps. 50,3), ter wille van uw naam; en wat gij begonnen zijt, laat dat niet liggen, en breng het onvolmaakte in mij tot voltooiing. (...)

4,6. (...) Een klein kind, dat ben ik, maar mijn Vader leeft in eeuwigheid en mijn beschermer weet mij te helpen. Een en dezelfde immers is het die mij het leven heeft gegeven en die mij beschermt, en gij, die ene, zijt al mijn goed, gij almachtige, die met mij zijt ook voor ik nog met u ben. Ik zal mijzelf dus mededelen aan die soort mensen, aan wie gij mij beveelt dienstbaar te zijn, en ik zal nu geen mededelingen doen over de mens die ik geweest ben, maar over degene die ik al ben en nog ben, **zonder dat ik echter oordeel over mijzelf**. (1 Kor. 4,3) Moge ik zo dan gehoor vinden.

Wat is God beminnen?

6,8. Geen twijfel, maar zekerheid heeft mijn bewustzijn hierover, Heer, dat ik u liefheb. Gij hebt mijn hart getroffen met uw woord en ik ben u lief gaan hebben. Maar ook de hemel en de aarde en alles wat zij bevatten: het zegt me allemaal aan alle kanten dat ik u lief moet hebben; het houdt niet op dat tot allen te zeggen, **zodat ze niet te verontschuldigen zijn**. (Rom. 1,20) Nog dieper **zult gij u echter over hem erbarmen over wie gij u erbarmd hebt, en uw barmhartigheid zult gij aan hem betonen voor wie gij barmhartig zijt geweest** (Rom. 9,15): deed gij dat niet, dan vertellen hemel en aarde uw lofprijzingen aan dovemansoren.

Maar wat heb ik lief, wanneer ik u liefheb? Geen schoonheid van een lichaam, geen luister van de tijd, geen lichtglans die mijn aardse logen lief is, geen heerlijke melodieën van gevarieerd gezang, geen aangename geur van bloemen, reukwerken en specerijen, geen manna en geen honing, geen ledematen die welgevallig zijn aan de omhelzingen van het vlees: deze dingen zijn het niet die ik liefheb, wanneer ik mijn God liefheb. En niettemin heb ik zo iets als een licht lief, zo iets als een

stemgeluid, zo iets als een geur, zo iets als een spijs en zo iets als een omhelzing, wanneer ik mijn God liefheb, die licht is en stemgeluid en geur en spijs en omhelzing van mijn innerlijke mens, daar waar voor mijn ziel die lichtglans fonkelt, die door geen plaats bevat wordt, daar waar die klank weerklinkt, die door geen tijd wordt weggerukt, daar waar die geur hangt, die door geen wind verstrooid wordt, daar waar die smaak bestaat, die door geen gretig eten wordt verminderd, daar waar die omhelzing wordt gegeven, die door geen verzadiging losraakt. Dat is het wat ik liefheb, wanneer ik mijn God liefheb.

Hoe God vinden?

6,9. En wat is dat? Ik heb de aarde ondervraagd, en die zei: 'Ik ben het niet.' En alles wat er op die aarde is heeft hetzelfde beleden. Toen ondervroeg ik de zee en haar diepten en de levende wezens die kruipen. En zij gaven ten antwoord: 'Wij zijn niet uw God. Gij moet boven ons zoeken.' Ik ondervroeg de waaiende winden en heel de dampkring met zijn bewoners zei: 'Anaximenes vergist zich. Ik ben God niet.' Ik ondervroeg de hemel, de zon, de maan, de sterren. 'Ook wij zijn de God niet waar gij naar zoekt,' zeiden ze. Ik ondervroeg de massa van de wereld over mijn God en zij gaf mij ten antwoord: 'Ik ben het niet, maar Hij heeft mij gemaakt.' En ik zei tot alle dingen die de poorten van mijn vlees omringen: 'Spreek mij over mijn God, die gij niet zijt; vertelt mij iets over Hem.' En luidkeels riepen ze: *Hij heeft ons gemaakt.* (Ps. 99,3) Mijn vragen was mijn aandachtig beschouwen, hun antwoord was hun vorm. (...)

De schepselen niet alleen zien maar ook beoordelen

6,10. Vertoont deze vorm zich soms niet aan allen die een gave waarneming hebben? Waarom zegt hij dan niet aan allen hetzelfde? De dieren, kleine en grote, zien wel die vorm, maar zij kunnen geen vragen stellen, omdat er bij hen geen oordelende rede boven de boodschappende zintuigen is geplaatst. De mensen echter kunnen vragen stellen: *zodoende zijn zij in staat Gods onzichtbaarheden door de geschapen dingen te begrijpen en te zien.* (Rom. 1,20) (...)

Gij zijt al beter, mijn ziel, dat zeg ik u, omdat gij de massa van uw lichaam in beweging brengt en er leven aan verleent, hetgeen iets is dat geen lichaam voor een ander lichaam tot stand brengt. Uw God is echter ook voor u het leven van het leven.

7,11. Wat heb ik derhalve lief, wanneer ik mijn God liefheb? Wie is Hij daar boven het hoofd van mijn ziel? Alleen maar langs mijn ziel zal ik tot Hem opklimmen. Ik zal voorbijgaan aan de kracht in mij, waardoor ik verbonden blijf met het lichaam en het organisme van dat lichaam met leven vervul. (...)

Beschrijving van het geheugen

8,12. (...) En dan kom ik aan de velden en de weidse gebouwen van het geheugen, waar zich de schatkamers bevinden met de talloze beelden, die daar van alle soorten waargenomen dingen binnen zijn gebracht. Daar ligt ook alles opgeborgen wat wij met vergrotingen of verkleiningen of onverschillig welke wijzigingen van de door onze waarneming aangeraakte dingen hebben gedacht, en ook alles wat er verder nog in bewaring is gegeven of neergelgd, voor zover het niet is opgezogen en bedolven door het vergeten.

Wanneer ik daar ben, beveel ik dat er te voorschijn wordt gebracht wat ik maar verkies: bepaalde dingen komen dan onverwijld opdagen, terwijl naar andere langer wordt gezocht en deze om zo te zeggen uit verder weg gelegen bergplaatsen worden opgediept; er zijn er ook die in zwermen komen aanvliegen en die, terwijl er naar iets anders gevraagd en gezocht wordt, tussenbeide springen, alsof ze willen zeggen: 'Zijn wij het soms niet?' En met de hand van mijn hart blijf ik ze wegduwen van het aangezicht van mijn herinneren, net zolang totdat het gewenste doorbreekt en uit de verborgenheid voor mijn ogen treedt. Andere dingen bieden zich zonder moeilijkheden en in ongestoorde volgorde aan, juist zoals ze worden opgeroepen: het voorafgaande maakt plaats voor het volgende en wordt, terwijl het zo plaats maakt, opgeborgen om te voorschijn te komen, wanneer ik dat weer wens. Dit alles doet zich voor, wanneer ik uit mijn herinnering iets aan het vertellen ben. (...)

Inhoud van het geheugen: de zintuiglijke voorstellingen

8,13. (...) Overigens zijn het niet de dingen zelf die er binnenkomen: het zijn veeleer de beelden van de waargenomen dingen, die daar ter beschikking staan van het denken dat zich hen herinnert.

Hoe die beelden tot stand zijn gebracht? Wie zal het zeggen, ook al blijkt duidelijk, door welke zintuigen ze zijn gegrepen en daarbinnen opgeborgen? (...)

De menselijke handelingen, de scheppende verbeelding

8,14. In mijn binnenste verricht ik dat alles, in het enorme paleis van mijn geheugen: daar heb ik namelijk de hemel, de aarde en de zee tot mijn beschikking, met alles wat ik erin of erop heb kunnen waarnemen, met uitzondering van die dingen die ik vergeten heb. Daar kom ik ook mijzelf tegen, en dan haal ik mij mezelf weer voor de geest, wat ik heb gedaan en wanneer en waar, en welke gevoelens ik gehad heb, toen ik dat deed. Daar bevindt zich alles wat ik mij herinner, hetzij ik het ervaren, hetzij ik het geloofd heb. En uit diezelfde voorraad ga ik dan ook de beelden van ervaren dingen of op grond van ervaren dingen geloofde dingen weer zelf combineren, nu eens deze, dan weer gene, en uit die verleden dingen maak ik mij dan ook een beeld van toekomstige handelingen en gebeurlijkheden en verwachtingen, en al die dingen overleg ik dan weer alsof ze tegenwoordig zijn. 'Ik ga dit of dat doen,' zeg ik bij mezelf, in die enorme ruimte van mijn ziel, die gevuld is met beelden van zoveel en zo grote dingen, 'en dan zal er dit of dat op volgen.' Of ik zeg; 'Ach, als dit of dat er

nu eens was!' of 'God verhoede dit of dat!' Dat zijn zo de dingen die ik bij mezelf zeg, en terwijl ik ze zeg, zijn de beelden aanwezig van alle dingen die ik zeg, gekomen uit datzelfde schathuis van het geheugen, en zonder die beelden zou ik van die dingen helemaal niets hebben kunnen zeggen.

Geheime diepte van het geheugen

8,15. Groot is dat vermogen, dat mijn geheugen is, geweldig groot, mijn God! Een weidse, onbegrensde ruimte is het! Wie is er tot op zijn grond gekomen? En dit vermogen is een vermogen van mijn geest en behoort tot mijn natuur, en ikzelf vat niet alles wat ik ben. De geest is dus te beperkt om zichzelf te vatten. Maar waar zou het dan zijn, datgene wat hij van zichzelf niet vat? Hoe komt het dan dat hij het niet vat? Verbazing bevangt mij daarover, diepe verbazing; verbijstering grijpt mij aan. En dan gaan de mensen er op uit om met verbazing te kijken naar hoge bergtoppen, naar de machtige golven van de zee, naar de brede stromen van de rivieren, de wijldheid van de oceaan en de banen van de gesternten, maar voor zichzelf hadden ze geen aandacht en het maakt hun verbazing niet gaande, dat ik bij het noemen van al deze dingen ze niet met mijn ogen zag, terwijl ik ze toch niet genoemd zou hebben, indien ik de bergen, golven, rivieren en gesternten, die ik gezien heb, en de oceaan, waar ik door geloven van weet, niet binnen mij, in mijn geheugen, had gezien, over even enorme ruimten uitgestrekt als had ik ze buiten mij gezien. En toch heb ik die dingen niet door mijn zien opgezogen, toen ik ze zag met mijn ogen, en heb ik de dingen zelf ook niet bij mij, maar alleen hun beelden, waarbij ik dan van iedere indruk weet, door welk zintuig van het lichaam ik hem gekregen heb.

De wetenschappelijke kennis

9,16. Dit zijn evenwel niet de enige dingen die door dat mateloos bevattingsvermogen van mijn geheugen worden vastgehouden. Daar bevindt zich ook hetgeen ik van de wetenschappen heb opgenomen en mij nog niet heb laten ontschieten: het ligt daar om zo te zeggen opgeborgen op een inwendige plaats, die geen plaats is. En van die dingen draag ik niet de beelden mee, maar de dingen zelf. (...)

Oorsprong van de wetenschappelijke kennis

10,17. (...) Hoe en langs welke weg zijn die dingen mijn geheugen dan binnengekomen? Toen ik ze geleerd heb, heb ik op de een of andere manier - hoe weet ik niet - dat niet gedaan door geloof te hechten aan de geest van iemand anders, maar ik heb ze in mijn eigen geest herkend en toen als waar beaamd en aan mijn geest toevertrouwd, alsof ik ze weer opborg op een plaats waar ik ze vandaan kon halen, wanneer ik dat wilde. Ze waren daar dus reeds, ook voordat ik ze geleerd had. (...)

De getallen

12,19. Het geheugen bevat eveneens de begrippen en de talloze wetten van de getallen en van de maten. Geen van deze is er ingeprent door een zintuig van het lichaam, aangezien die begrippen en wetten geen kleur hebben en ook niet klinken of geuren of geproefd of betast zijn. Wel heb ik de klanken gehoord van de woorden, waardoor ze worden betekend, wanneer het gesprek over hen gaat, maar die woordklanken zijn iets anders dan die begrippen en wetten. Die woordklanken luiden immers in het Grieks ook anders dan in het Latijn, terwijl de begrippen en wetten niet Grieks zijn, noch Latijns, noch tot een andere taal behorend. (...)

De passies van de ziel

14,21. Ook de aandoeningen van mijn geest zijn opgenomen in datzelfde geheugen: ze bevinden zich daar niet op de wijze waarop de geest zelf ze heeft, wanneer hij ze ervaart, maar op een heel andere wijze, beantwoordend aan aard en vermogen van het geheugen. Ik herinner mij namelijk mijn vroegere vreugde, terwijl ik nu niet verheugd ben, en mijn voormalige droefheid roep ik mij weer te binnen, terwijl ik niet bedroefd ben, en dat ik op een gegeven ogenblik bang ben geweest, herdenk ik nu zonder vrees, en mijn begeerte van vroeger ben ik indachtig zonder begerig te zijn. Soms herinner ik me zelfs omgekeerd mijn vroegere droefheid met vreugde en mijn vreugde met droefheid. (...)

Is God boven het geheim van het geheugen?

17,26. Groot is dat vermogen, dat mijn geheugen is: het is op de een of andere manier iets huiveringwekkends, mijn God, die diepe, onbegrensde veelvoudigheid! En dat geheugen is mijn geest, ben ik zelf! Wat ben ik dan, mijn God? Wat ben ik voor wezen? Leven ben ik, veelsoortig, veelvormig leven, leven van een geweldige onmetelijkheid! En zie, in de velden en grotten en de hollen van mijn geheugen, ontelbaar vele en in ontelbare veelheid gevuld met ontelbaar veel dingen, die zich daar bevinden door hun beelden, zoals alles wat stoffelijk is, of door hun eigen aanwezigheid, zoals wetenschap en kunst, of door ik weet niet wat voor begrippen of merktekens, zoals de aandoeningen van de geest, die de geest, ook terwijl hij ze niet meer ondergaat, door het geheugen vasthoudt, aangezien alles wat zich in het geheugen bevindt zich in de geest bevindt - daar, te midden van al die dingen loop ik heen en weer, vlieg ik her en der; ik dring er ook tussen, zover ik kan, en nergens is er een einde of een grens: zo groot en machtig is het geheugen, zo groot en machtig is het leven in de mens, die aan de dood onderhevig leeft.

Wat moet ik dus doen, o gij mijn ware leven, mijn God? Ook aan dat vermogen in mij dat geheugen heet zal ik voorbijgaan, voorbijgaan om u te bereiken. Lieflijk licht, wat zegt gij mij? Zie, ik zal langs mijn geest opklimmen tot u die boven mij zijt, altijd blijvend, en ik zal ook aan dat vermogen van mij voorbijgaan dat geheugen heet, in

mijn verlangen om u te raken zoals gij geraakt kunt worden, om u aan te hangen zoals gij aangehangen kunt worden. (...)

God zoeken is het gelukkige leven zoeken

20,29. Op welke wijze zoek ik naar u, Heer? Want wanneer ik naar u, mijn God, zoek, dan zoek ik het gelukkige leven. Ik wil u zoeken om te maken dat mijn ziel leeft; want mijn lichaam leeft van mijn ziel, mijn ziel van u. Hoe zoek ik dus het gelukkige leven? Ik heb het pas wanneer ik zeg: 'Het is genoeg!' Ik heb het pas daar waar ik dat moet zeggen.

Hoe zoek ik het nu? Breng ik het mij weer te binnen als iets dat ik heb vergeten en waarvan ik nog vasthoud dat ik het vergeten heb? Of streef ik ernaar het te leren als iets onbekend, hetzij nooit door mij geweten, hetzij zo door mij vergeten, dat ik me zelfs niet herinneren het te hebben vergeten? Is het gelukkige leven niet juist dat leven dat door allen wordt gewild en dat door volstrekt niemand niet wordt gewild? Waar hebben ze het leren kennen, dat ze het zo willen? Waar hebben ze het gezien, dat ze het lief hebben gekregen? Er is geen twijfel aan: wij hebben het op de een of andere manier. Er is één bepaalde manier om het te hebben, en wanneer iemand het zo heeft, is hij gelukkig; daarnaast zijn er ook mensen die gelukkig zijn door hun hoop. Zij hebben het gelukkige leven op een mindere manier dan degenen die reeds in daadwerkelijk hebben gelukkig zijn, maar ze zijn er toch beter aan toe dan degenen die noch in hopen, noch in hebben gelukkig zijn. Maar zelfs deze laatsten: indien ze het gelukkige leven niet op de een of andere manier hadden, zouden ze niet aldus gelukkig willen zijn; en dat ze het willen, staat onomstotelijk vast; op de een of andere manier hebben ze weet gekregen van het gelukkige leven en hebben ze het in een of andere, ik weet niet wat voor kennen; van dit kennen tracht ik nu te achterhalen of het zich in het geheugen bevindt; bevindt het zich namelijk aldaar, dan zijn we al eens gelukkig geweest. Ik laat nu in het midden of wij het allen individueel zijn geweest, of gezamenlijk in die mens die de eerste zondaar is geweest, in wie wij ook allen gestorven zijn en uit wie wij allen geboren zijn, van ongeluk vergezeld. Wat ik nu vraag is, of het gelukkige leven zich in ons bevindt. Wij zouden het namelijk niet liefhebben, indien wij het niet kenden. Wij horen het vernoemen en wij allen erkennen, dat wij streven naar de door die naam aangeduide zaak. (...)

De algemeenheid van de wil om gelukkig te zijn

21,31. Waar dus en wanneer heb ik mijn gelukkig leven ervaren, zodat ik het mij te binnen kan brengen, het kan liefhebben en ernaar kan verlangen? En dat doe ik niet alleen of in gezelschap van enkele weinigen: neen, wij willen beslist allen gelukkig zijn. Als wij van dat geluk niet zo stellig wisten, zouden wij het niet zo stellig willen. (...)

Dat ze gelukkig willen zijn, is een punt, waarin allen evenzeer overeenstemmen, als ze desgevraagd eenstemmig zouden zeggen dat ze zich willen verheugen, de vreugde. Ook al komt de een er zus, de ander zo, er is toch één ding dat allen

trachten te bereiken: zich verheugen. En omdat dat iets is, waarvan niemand kan zeggen dat hij het nooit heeft ervaren, daarom wordt dat zich verheugen, die vreugde in het geheugen gevonden en herkend, wanneer men de woorden 'gelukkig leven' hoort.

Het gelukkige leven is genieten van God

22,32. Verre moet het zijn, Heer, verre van het hart van uw dienaar die u belijdenis doet, verre moet het zijn, dat ik mij gelukkig zou achten zonder dat daarbij de aard van mijn vreugde meespreekt. Er bestaat immers een vreugde, die aan de niet vromen niet wordt gegeven, maar wel aan hen die u belangeloos zijn toegedaan, wier vreugde gij zelf zijt. En dat is nu juist het gelukkige leven: zich verheugen naar u, uit u en om u: dat is het en niets anders. Wie echter menen dat het iets anders is, zijn op een andere vreugde uit en niet op die ene ware. Met dat al is er toch altijd een of ander beeld van vreugde waar hun wil zich niet van afwendt.

Dwalingen omtrent het gelukkige leven

23,33. Het staat dus niet vast, dat alle mensen gelukkig willen zijn, aangezien degenen die hun vreugde niet aan u willen ontlenen - en daarin alleen bestaat het gelukkige leven - eigenlijk het gelukkige leven helemaal niet willen. Of willen ze het wel allen, maar *begeert dan het vlees tegen de geest en de geest tegen het vlees, zodat ze niet doen wat ze willen* (Gal. 5,17), en is dan het gevolg dat ze vallen in wat ze vermogen en daar dan mee tevreden zijn, omdat ze datgene wat ze niet vermogen met niet zoveel kracht willen als vereist is om het te vermogen? Want ik stel aan allen de vraag wat van beide ze liever willen: zich verheugen om de waarheid of om onwaarheid. Ze aarzelen niet te zeggen dat ze zich liever om de waarheid verheugen, evenmin als ze aarzelen te zeggen dat ze gelukkig willen zijn. Het gelukkige leven is immers de vreugde om de waarheid, want dat is hetzelfde als vreugde om u, die *de waarheid* zijt, o God, *mijn licht, heil van mijn aangezicht, mijn God*. (Ps. 26,1;41,12) (...)

23,34. (...) De waarheid is hun lief als ze licht geeft, gehaat als ze weerlegt. Want omdat ze niet misleid willen worden en wel willen misleiden, hebben ze haar lief als zij zich laat kijken, en haten ze haar als ze hen te kijk zet. En dat is iets dat de waarheid hun zal vergelden: wie door haar niet ontdekt willen worden, die zal zij ook tegen hun wil ontdekken, terwijl zij zelf voor hen onontdekt blijft. Zo, ja zo staat het met de menselijke geest, zo en niet anders: in zijn blindheid en traagheid, zijn lelijkheid en onooglijkheid wil hij verborgen blijven, maar dat er voor hem iets verborgen blijft wil hij niet. En dan krijgt hij precies het omgekeerde: hijzelf blijft niet verborgen voor de waarheid maar de waarheid toch voor hem. (...)

God is in het geheugen ...

24,35. Wat een afstand heb ik nu in mijn geheugen afgelegd, al zoekende naar u, en buiten dat geheugen heb ik u niet gevonden; want ik heb niet iets over u gevonden dat ik mij niet herinnerde: sinds ik u heb leren kennen, is dat al zo. Want sinds ik u heb leren kennen, heb ik u niet vergeten. Waar ik immers waarheid vond, daar vond ik mijn God, de waarheid zelf, die ik niet vergeten heb van het ogenblik af dat ik haar heb leren kennen. Zodoende verblijft gij in mijn geheugen, sinds ik u heb leren kennen, en ik vind u daar, wanneer ik mij u herinner en vreugde schep in u. Dat zijn de heilige vreugden die gij mij hebt geschonken in uw barmhartigheid, begaan met mijn armoede.

... maar niet als een voorwerp op een plaats

25,36. Maar waar verblijft hij in mijn geheugen, Heer? Waar verblijft gij daar? Wat voor een kamer hebt gij er u gemaakt? Wat voor een heiligdom hebt gij er u gebouwd? Gij hebt aan mijn geheugen de gunst bewezen erin te verblijven; maar in welk gedeelte van het geheugen gij verblijft: dat is wat ik naga. (...) Toen ben ik het verblijf van mijn geest zelf binnengetreden - hij heeft in mijn geheugen een verblijf, omdat de geest zich ook zichzelf herinnert - en ook daar waart gij niet, want evenmin als gij een lichamenlijk beeld zijt of een aandoening van een levend wezen - onze blijdschap bijvoorbeeld of onze droefheid, ons verlangen of onze vrees, onze herinnering of ons vergeten en al dergelijke dingen - evenmin zijt gij de geest zelf, want gij zijt de Heer God van de geest, en al die dingen veranderen, maar gij blijft onveranderlijk boven alle dingen, en gij hebt u verwaardigd in mijn geheugen te wonen, sinds ik u heb leren kennen. (...)

Hoe is God in het geheugen gekomen?

26,37. Waar heb ik u dus gevonden, zodat ik u leerde kennen? Want alvorens ik u leerde kennen waart gij nog niet in mijn geheugen. Waar heb ik u dus gevonden, zodat ik u leerde kennen? Waar anders dan in u, boven mij? En daar is geen sprake van een plaats; en wij verwijderen ons en komen naderbij, en van een plaats is geen sprake. Waarheid, overal zijt gij gezeten voor allen die u raadplegen, en aan allen tegelijk geeft gij antwoord, ook al raadplegen ze u over verschillende dingen. Duidelijk antwoordt gij, maar niet door allen wordt gij duidelijk gehoord. Zij raadplegen u allen over hetgeen ze willen, maar ze horen niet altijd wat ze willen. Uw beste dienaar is diegene die er niet zozeer naar uitziet om van u te horen wat hij zelf heeft gewild, maar die er eerder op bedacht is te willen wat hij van u gehoord heeft.

Het gelukkige leven is genieten van God

22,32. Verre moet het zijn, Heer, verre van het hart van uw dienaar die u belijdenis doet, verre moet het zijn, dat ik mij gelukkig zou achten zonder dat daarbij de aard van mijn vreugde meespreekt. Er bestaat immers een vreugde, die aan de niet

vromen niet wordt gegeven, maar wel aan hen die u belangeloos zijn toegedaan, wier vreugde gij zelf zijt. En dat is nu juist het gelukkige leven: zich verheugen naar u, uit u en om u: dat is het en niets anders. Wie echter menen dat het iets anders is, zijn op een andere vreugde uit en niet op die ene ware. Met dat al is er toch altijd een of ander beeld van vreugde waar hun wil zich niet van afwendt.

28,39. Wanneer ik u eenmaal aan zal hangen uit heel mijn wezen, zal er voor mij nergens meer leed zijn, nergens meer last; dan zal mijn leven levend zijn, volkomen vervuld van u. Nu evenwel - want wie gij vervult die beurt gij op - ben ik nog niet van u vervuld en dientengevolge mijzelf tot last. Er wordt nog gestreden tussen mijn vreugden waar ik om schreien, en mijn droefheden waar ik mij om verblijden moet - en hoe de overwinning uit gaat vallen, weet ik niet. Ik arme! Heer, heb erbarmen met mij! Gestreden wordt er tussen mijn boze droefheden en mijn vrome vreugde, en hoe de overwinning uit gaat vallen, weet ik niet. Ik arme! **Heer, heb erbarmen met mij!** (Ps. 30,10) Ik arme! Zie, ik verheel mijn wonden niet: gij zijt de arts en ik ben ziek; gij zijt barmhartig en ik erbarmelijk. Is **het leven van de mens op aarde geen beproeving?** (Job 7,1) Wie zou zich lasten en moeilijkheden wensen? Wat gij ons beveelt is dat we ze dulden, niet dat we ze liefhebben. Niemand heeft lief wat hij duldt, ook al is het hem lief te dulden. Hij moge zich immers al verheugen dat hij duldt, toch heeft hij liever dat er niets te dulden valt. In de tegenspoed verlang ik naar voorspoed, in de voorspoed ben ik beducht voor tegenspoed. En waar is daartussen een middengebied, waar **het mensenleven geen beproeving** is? Wee de voorspoed van deze wereld, wee en andermaal wee, om de vrees voor tegenslag en om het bederf dat de vreugde bedreigt! Wee de tegenslagen van de wereld, wee en andermaal en ten derde male wee, om het verstoken zijn van voorspoed en omdat tegenslag zelf al hard is en omdat hij de lijdzaamheid dreigt te breken. Is niet inderdaad **het leven van de mens op aarde een beproeving** zonder enig respijt?

29,40. En heel mijn hoop is alleen gevestigd op uw overgrote barmhartigheid. Geef wat gij beveelt en beveel wat gij wilt. Gij draagt ons onthouding op. **En toen ik beseftte** - zegt een zeker iemand, **dat niemand zich onthouden kan tenzij God het geeft, was ook dat reeds wijsheid: te weten van wie die gave kwam.** (Wijsh. 8,21) Door de onthouding worden wij namelijk bijeengebracht en teruggebracht naar het Ene, dat wij hebben verlaten om tot de vele dingen te vervallen. Wie immers naast u iets liefheeft dat hij niet om uwentwil liefheeft, heeft u te weinig lief. O liefde, die altijd brandt en nimmer dooft, o liefde, mijn God, steek mij in brand! Beveel mij de onthouding! Geef wat gij beveelt en beveel wat gij wilt!

De mens in gevecht met zichzelf

30,41. In ieder geval beveelt gij, dat ik mij onthoud van **de begeerlijkheid van het vlees, de begeerlijkheid van de ogen en de eerzucht van de wereld.** (vgl. 1 Joh. 2,16) (...)

De echte middelaar, Jezus Christus

43,69. Wat hebt gij ons liefgehad, goede Vader, **die uw enige Zoon niet hebt gespaard, maar Hem voor ons, zondaars, hebt overgeleverd!** (Rom. 8,32) Wat hebt gij ons liefgehad, omwille van wie hij, **die het geen roof achtte aan u gelijk te zijn, onderdanig is geworden, tot de dood aan het kruis** (Fil. 2,6.8), hij de enige **die onder de doden vrij was** (Ps. 87,5), die **de macht had zijn leven af te leggen en de macht had het te hernemen** (Joh. 10,18), hij die ten overstaan van u voor ons de overwinnaar en het slachtoffer is geweest, en de overwinnaar omdat hij het slachtoffer was, hij die ten overstaan van u voor ons priester en offer is geweest, en priester omdat hij offer was, hij die ten overstaan van u ons van slaven tot zonen heeft gemaakt, uit u geboren en ons dienend. Terecht is op hem mijn krachtige hoop gevestigd, dat gij al mijn kwalen genezen zult door hem, die zetelt aan uw rechterhand en die bij u **voor ons ten beste spreekt**. (Mat. 4,23; Rom.8,34) Was dat niet zo, ik zou wanhopig zijn, want talrijk en ernstig zijn die kwalen in mij. Talrijk zijn zij en ernstig, maar uw medicijn is krachtiger. Wij hadden kunnen menen dat uw Woord verwijderd was van een verbinding met de mens, en wij hadden aan onszelf kunnen wanhopen, indien dat Woord niet vlees was geworden en onder ons gewoond had.

43,70. Verslagen om mijn zonden en om de zware last van mijn ellende had ik in mijn hart de gedachte opgevat en het plan overwogen de vlucht te nemen naar de eenzaamheid. Gij hebt mij echter tegengehouden en gij hebt mij moed ingesproken door te zeggen: **Daarom is Christus voor allen gestorven, opdat degenen die leven niet meer voor zichzelf zouden leven, maar voor hem die om hunnentwil gestorven is.** (2 Kor. 5,15) Welnu, Heer, **ik werp mijn zorg op u** (Ps. 54,23), opdat ik mag leven, **ik zal de wonderen uit uw wet beschouwen** (Ps. 118,18). Gij kent mijn onwetendheid en mijn zwakheid, **onderricht mij en genees mij** (Ps. 6,3; 142,10). Uw eniggeboren Zoon, **in wie al de schatten van de wijsheid en de wetenschap verborgen zijn** (Kol. 2,3), heeft mij vrijgekocht met zijn bloed. **Laat de hovaardigen mij niet smalen** (Ps. 118,122), want mijn gedachte is gericht op **mijn losprijs** (Ps. 61,5), en ik eet en drink die, en ik deel die uit, en ik, arme, ik verlang ermee verzadigd te worden te midden van hen die eten en verzadigd worden. **En zij zullen de Heer prijzen, degenen die hem zoeken** (Ps. 21,27).

Boek XI

Overweging van de Schriftuur

Waarom belijden als God alles weet?

1,1. U behoort de eeuwigheid, Heer, en de dingen die ik u zeg, zijn u dus zeker niet onbekend, en evenmin ziet gij tijdsgewijs wat in de tijd gebeurt. Waarom doe ik dan omstandige verhalen over zoveel dingen? Zeker niet om u de verhaalde dingen door mijn toedoen te laten vernemen. Veeleer wék ik mijn gevoelens van liefde tot u op, en ook die van mijn lezers, om ons allen te laten zeggen: **Groot is de Heer en lofwaardig bovenmate!** (Ps. 95,4) Ik heb het alreeds gezegd en ik wil het nog eens zeggen: uit liefde tot uw liefde doe ik het. Wij bidden toch immers ook, en niettemin zegt de waarheid: **Uw Vader weet wat ge nodig hebt, al voor gij het hem vraagt.** (Mat. 6,8) Onze eigen gevoelens leggen wij dus naar u open, terwijl wij u onze erbarmelijkheden belijden en uw erbarmen over ons; daarbij is onze wens dat gij, aangezien gij het begin reeds gemaakt hebt, ons algeheel zult bevrijden: dan zullen wij niet langer meer rampzalig zijn in onszelf, maar verzadigd worden in u, want gij hebt ons geroepen om arm van geest te zijn, zachtmoedig, bedroefd, hongerend en dorstend naar gerechtigheid, barmhartig, zuiver van hart en vreedzaam. Ja, ik heb u veel dingen verteld, en ik heb dat kunnen en willen doen, omdat gij daarvoor gewild hebt, dat ik u, mijn Heer en mijn God, beleed dat gij goed zijt en dat uw barmhartigheid tot in eeuwigheid duurt.

(...)

Gebed

2,3. Heer mijn God, **sla acht op mij gebed** (Ps. 60,2) en laat uw barmhartigheid gehoor geven aan mijn verlangen: het brandt niet voor mijzelf alleen, maar wil ook mijn geliefde broeders van nut zijn; gij ziet in mijn hart dat het zo is! Ik wil u de dienstbaarheid offeren van mijn overdenken en van mijn tong: geef mij iets **om u aan te bieden**, want **ik ben pover en arm** (Ps. 65,15; 85,1), maar **gij zijt rijk voor allen die u aanroepen** (Rom. 10,12), gij die, zelf onbekommerd, u om ons bekommert. Besnijd mijn lippen, van binnen en van buiten, en zuiver ze van alle onbezonnenheid en van alle leugen. Laat uw schriften mijn zuivere lust zijn en moge ik in hen niet dwalen en door hen niet tot dwaling brengen. **Heer**, sla acht op mij en **erbarm u, Heer** (Jer. 18,19; Ps. 26,7 en 85,3) mijn God, gij licht van de blinden en kracht van de sterken, sla acht op mijn ziel en hoor haar roepen uit de diepte. Want indien tot in de diepte toe uw oren niet aanwezig zouden zijn, waar moeten wij dan gaan? Naar wie moeten wij dan roepen? **U behoort de dag en u de nacht** (Ps. 73,16): op uw wenken vliegen de ogenblikken voorbij. Schenk ons daarvan een stuk tijd voor onze onderzoekingen naar de verborgenheden van uw wet, en sluit de wet niet voor ons dicht, wanneer wij aankloppen. Het is toch niet uw wil geweest, dat zoveel duistere, geheimzinnige bladzijden vruchteloos werden neergeschreven, en het ontbreekt toch ook die

wouden niet aan hun eigen herten, die er zich in terugtrekken en er uitrusten, die er rondlopen en grazen, die er zich neerleggen en herkauwen! **Volmaak mij** (Ps. 16,5), Heer, en leg die wouden voor mij open. Uw stem is mijn vreugde, uw stem, ja, boven een stroom van genietingen! Geef wat ik liefheb, want ik heb lief, ook dat al door uw gave. Laat uw gaven niet los en veronachtzaam niet uw gras dat dorstig is! Ik wil u belijdenis doen van alles wat ik in uw boeken zal ontdekken; **ik wil de stem van uw lofprijzing horen** (Ps. 25,7), ik wil u drinken en **de wonderen van uw wet** (Ps. 118,18) beschouwen, vanaf **het begin**, waarin gij **de hemel en de aarde** (Gen. 1,1) gemaakt hebt, tot aan de heerschappij, met u tot in eeuwigheid, van uw heilige stad.

Hoe het eerste vers van Genesis verstaan?

3,5. Laat mij horen en begrijpen, hoe gij **in het begin hemel en aarde** (Gen. 1,1) gemaakt hebt. Mozes heeft dat neergeschreven, hij heeft het neergeschreven en is heengegaan, hij is vanhier overgegaan, van u naar u overgegaan, en hij staat hier nu niet meer voor me. Stond hij namelijk hier voor me, dan zou ik hem vasthouden en hem vragen en hem in uw naam bezweren mij die woorden uit te leggen, en dan zou ik de oren van mijn lichaam openzetten voor de klanken die uit zijn mond naar buiten zouden komen. (...)

Maar nu ik hem niet ondervragen kan, richt ik mijn vraag tot u - van wie hij vervuld was, toen hij die ware dingen zei - tot u, o waarheid, mijn God, en ik vraag u: **Reken mijn zonden niet aan**, en gij, die toentertijd aan uw dienaar gegeven hebt die dingen te zeggen, geef gij mij ook die dingen te begrijpen.

10,12. (...) Gods wil behoort dus tot het wezen zelf van God. Indien er echter in Gods wezen iets is opgekomen dat er tevoren niet was, dan wordt dat wezen niet naar waarheid eeuwig genoemd. Indien anderzijds die wil van God, dat er een schepping zou zijn, van eeuwigheid geweest is, waarom is dan ook de schepping niet van eeuwigheid?

De geest gehecht aan de tijd is niet bekwaam om het eeuwige te vatten

11,13. Wie zo praten hebben nog geen begrip van u, **o wijsheid van God** (Ef. 3,10), licht van de geesten, ze hebben er nog geen begrip van, hoe de dingen gemaakt worden die door u en in u gemaakt worden; zij trachten het eeuwige te bevroeden, maar **hun hart** fladdert nog in de voorbije en toekomstige bewegingen van de dingen; **hun hart is nog ijdel** (Ps. 5,10): wie zal het vasthouden, vastzetten, zodat het even stil kan staan en even de glans kan grijpen van de altijd stilstaande eeuwigheid en dan, die eeuwigheid vergelijkend met de nimmer stilstaande tijden, kan zien, dat zij niet te vergelijken is, en kan zien, dat een lange tijd alleen maar lang wordt door een groot aantal voorbijgaande bewegingen, die niet tegelijk tot uitbreiding kunnen komen, terwijl in de eeuwigheid niets voorbijgaagt, maar de eeuwigheid algeheel tegenwoordig is, welke algehele tegenwoordigheid geen tijd heeft; en dan verder kan

zien dat al het voorbije voort wordt gestuwd door het toekomstige, en dat al het toekomstige volgt op het voorbije, en dat al het voorbije en al het toekomstige geschapen wordt door en voortkomt uit datgene wat steeds tegenwoordig is? Wie zal het hart van de mens vasthouden, zodat het stil kan staan en zien hoe de eeuwigheid, die noch toekomstig, noch voorbij is, stilstaande de toekomstige en voorbije tijden bestuurt? Is *mijn hand* daartoe wel *bij machte*? (Gen. 31,29) Volbrengt de hand van mijn mond door woorden zo'n groots werk?

Transcendentie van de goddelijke eeuwigheid ten opzichte van de tijd

13,16. (...) Gij gaat echter vooraf aan alle verleden dingen door de hoogheid van uw immer tegenwoordige eeuwigheid, en gij gaat alle toekomstige dingen te boven, omdat zij toekomstig zijn en, eenmaal gekomen, verleden zullen zijn, terwijl *gij één-en-dezelfde zijt en uw jaren geen einde zullen nemen* (Ps. 101,28). Uw jaren gaan noch komen, terwijl onze jaren hier gaan en komen, ten einde alle te kunnen komen. Uw jaren staan alle tegelijk, aangezien ze staan: er worden geen gaande jaren door komende verdrongen, want uw jaren gaan niet voorbij. Onze jaren zullen pas al onze jaren zijn, wanneer ze alle niet-zijn. *Uw jaren zijn één dag* (2 Petr. 3,8) en uw dag is niet alle-dagen, niet dagelijks, maar het is vandaag, omdat uw vandaag niet wijkt voor een morgen, evenmin als het ook op een gisteren is gevolgd. Uw vandaag is de eeuwigheid, en als mede-eeuwig hebt gij dus diegene verwekt tot wie gij gezegd hebt: *Vandaag heb ik u verwekt*. (Ps. 2,7) Alle tijden zijn door u gemaakt en voor alle tijden zijt gij, en er is nooit een tijd geweest dat er geen tijd was.

Het is moeilijk om de tijd te omschrijven

14,17. (...) Wat is dus de tijd? Wanneer maar niemand het me vraagt, weet ik het; wil ik het echter uitleggen aan iemand die het vraagt, dan weet ik het niet. Nochtans zeg ik zonder aarzelen dat ik dit weet: indien er niets voorbij zou gaan, zou er geen verleden tijd, indien er niets op komst zou zijn, zou er geen toekomstige tijd, indien er niets zou zijn, zou er geen tegenwoordige tijd zijn. Maar die twee tijden, de verleden en toekomstige tijd, hoe zijn ze dan eigenlijk, indien enerzijds de verleden tijd er niet meer, anderzijds de toekomstige tijd er nog niet is? En wat de tegenwoordige tijd betreft: indien hij steeds tegenwoordig zou zijn en niet tot het verleden over zou gaan, zou hij geen tijd meer zijn, maar eeuwigheid. Indien dus de tegenwoordige tijd daardoor tijd wordt, dat hij tot verleden overgaat, hoe zeggen we dan ook van hem nog dat hij is, hij, wiens zijn veroorzaakt wordt doordat hij niet meer zal zijn, zodat wij alleen maar naar waarheid kunnen zeggen dat hij tijd is, omdat hij neigt naar niet-zijn?

Hoe spreken over verleden, heden en toekomst?

20,26. Dit is nu wel klaar en duidelijk; noch de toekomstige, noch de verleden dingen zijn, en er wordt ook niet in eigenlijke zin gezegd dat er drie tijden zijn, verleden,

tegenwoordig en toekomstig. Maar misschien zouden we in eigenlijke zin kunnen zeggen dat er drie tijden zijn, wanneer we bedoelen: een tegenwoordige tijd van het verleden, een tegenwoordige tijd van het tegenwoordige en een tegenwoordige tijd van het toekomstige. Er is namelijk in de ziel een soort drietal - elders dan in de ziel zie ik het niet - bestaande uit de volgende dingen: de tegenwoordige herinnering van het verleden, de tegenwoordige aanschouwing van het tegenwoordige en de tegenwoordige verwachting van het toekomstige. (...)

Bede om oplossing

22,28. Mijn geest is heftig verlangend om inzicht te hebben in dat zeer gewikkelde raadsel. Sluit niet af mijn God, Heer mijn God, mijn goede Vader, ik smeeek het u om Christus' wil, sluit voor mijn verlangen niet af dat even alledaagse als ontoegankelijke dingen! Belet mijn verlangen niet er toe door te dringen; laat ze voor mij dagen bij het licht van uw erbarmen, Heer! Wie zal ik erover ondervragen dan u en aan wie zal ik met meer vrucht mijn onkunde belijden dan aan u? Gij wordt niet gehinderd door mijn ijver die heftig oplaait naar uw Schriften! Geef wat mijn liefde wil, want ik heb lief, en dat is een gave van u. Geef het, Vader, die waarlijk **aan uw zonen de goede gaven weet te schenken**. (Mat. 7,11) Geef het, omdat ik op mij heb genomen kennis te verwerven en omdat **moeite mij te wachten staat** (Ps. 72,16), totdat gij opendoet. (...)

23,29. Ik heb van een geleerd man gehoord, dat de bewegingen van de zon, maan en sterren eigenlijk de tijden zijn. Die mening heb ik niet beaamd. (...)

Nieuw gebed

25,32. Ik belijd u, **Heer**, dat ik nog steeds niet weet, wat de tijd dan wel is, en anderzijds belijd ik u, **Heer** (Ps. 9,2), dat ik weet dat ik deze dingen in de tijd zeg en dat ik reeds lang aan het spreken ben over de tijd en dat dit 'lang' enkel maar lang is door verloop van tijd. Hoe weet ik dit dan, wanneer ik niet weet wat de tijd is? Of weet ik misschien niet, hoe ik moet zeggen wat ik weet? Ik, arme, die niet eens weet wat ik niet weet! Hier ben ik, mijn God, hier sta ik voor u: **ik vertel geen leugens** (Gal. 1,21): zoals ik spreek, zo is mijn hart. Gij zijt het die **mijn lamp** lichtend zult maken. **Heer mijn God**, gij zult licht brengen in **mijn duisternis!** (Ps. 17,29)

Maat van de tijd en duur van het bewustzijn

27,36. In u, mijn geest, meet ik de tijden. Protesteer nu niet tegen mij, dat wil zeggen tegen uzelf, en kom niet aan met de verwarde veelheid van uw indrukken. In u, zeg ik, meet ik de tijden. De indruk die de dingen in hun voorbijgaan op u maken en die na hun voorbijgaan blijft, die indruk, die tegenwoordig is, is wat ik meet, niet de dingen die voorbij zijn gegaan en die de indruk ten gevolg hebben. Die indruk meet

ik, wanneer ik de tijden meet. De tijden zijn derhalve die indruk, of wat ik meet zijn geen tijden. (...)

Geheugen, aandacht, verwachting

28,37. Maar hoe is het mogelijk dat het toekomstige slinkt of verbruikt wordt, terwijl het nog niet is? En hoe kan het verledene groeien, dat niet meer is? Hoe anders dan omdat er in de geest die dat teweeg brengt drie dingen zijn? De geest namelijk verwacht, slaat gade en herinnert zich: hij doet dat zo, dat hetgeen hij verwacht via wat hij gadeslaat overgaat naar wat hij zich herinnert. Terwijl - wie zal dat ontkennen? - het toekomstige nog niet is, is er toch in de geest reeds een verwachting van het toekomstige. Terwijl dus - wie zal ook dat ontkennen? - het verledene niet meer is, is er toch in de geest nog een herinnering aan het verledene. En terwijl - wie zal ook dat ontkennen? - de tegenwoordige tijd geen uitgebreidheid heeft, omdat hij in een stip voorbijgaat, is niettemin het gadeslaan voortdurend, waardoorheen datgene wat aanwezig zal zijn tot weg-zijn overgaat.

Niet een toekomstige tijd, die nog niet is, is dus lang, maar lang in de toekomst is een lange verwachting van de toekomst; en een verleden tijd, die niet meer is, is evenmin lang, maar lang in het verleden is een lange herinnering aan verleden.

Toepassing

28,38. Ik ga de woorden uitspreken van een lied dat ik ken. Alvorens ik begin, strekt mijn verwachting zich uit over het hele lied; ben ik echter begonnen, dan strekt zich uit, naarmate ik van die verwachting afhaal en naar het verleden overbreng, ook mijn herinnering uit; en het hele leven van dit handelen van mij strekt zich dus naar twee kanten uit, naar de herinnering wegens hetgeen ik gezegd heb, en naar de verwachting wegens hetgeen ik ga zeggen; steeds tegenwoordig is echter mijn gadeslaande aandacht, waardoorheen het voormalig toekomstige voorbij wordt gebracht om verleden te worden. En naarmate dit verder en verder gaat, wordt de verwachting korter en de herinnering langer, totdat alle verwachting opraakt, wanneer dat gehele handelen ten einde is en over is gegaan in herinnering.

En wat er bij dat lied als geheel gebeurt, gebeurt ook bij ieder afzonderlijk deel van het lied en bij ieder van zijn lettergrepen; het gebeurt ook bij een langere handeling, waarvan dat lied eventueel een deel is; het gebeurt ook bij het gehele leven van een mens, waarvan al zijn handelingen delen zijn; het gebeurt ook in het geheel van de wereld, de tijd van *de zonen der mensen* (Ps. 30,20), waar alle mensenlevens delen van zijn.

Ambigüiteit van de menselijke tijd: aandacht en verstrooiing

29,39. *Maar uw barmhartigheid is beter dan de levens!* (Ps. 62,4) En daarom heeft, terwijl mijn leven uitgestrektheid naar twee kanten is, *uw rechterhand mij opgenomen* (Ps. 17,36); zij heeft dat gedaan door mijn Heer, de Mensenzoon, de middelaar tussen u,

de ene, en ons, de velen, in vele dingen en door vele dingen velen; zo **kan ik grijpen door Hem, door wie ik ook gegrepen ben** (Fil. 3,12); zo kan ik mij verzamelen uit mijn oude dagen en het ene nagaan; zo vergeet ik het voorbije, en niet her en der getrokken naar het toekomstige en tot voorbijgaan bestemde, maar reikhalzend naar wat voor mij ligt ga ik er op af, niet in verdeeldheid, maar **in aandacht** (Ps. 25,7), **ga ik af op de palmtak van de roep naar boven** (Ps. 26,4), waar ik het loflied horen en uw heerlijkheid aanschouwen zal, die komen noch voorbijgaan kent.

Nu echter vergaan **mijn jaren nog in zuchten** (Ps. 30,11); en gij, mijn troost, Heer, mijn Vader, gij zijt eeuwig, maar ik ben de tijden in verspat, wier orde ik niet ken, en in wilde wisselingen worden mijn gedachten uiteengereten, de binnenste ingewanden van mijn ziel, totdat ik in u uit mag stromen, gelouterd en geklaard door het vuur van uw liefde.

31,41. (...) Laat hem die dit begrijpt u lovend belijden, en laat ook degene die het niet begrijpt u lovend belijden. Hoe hoog zijt gij! En de nederigen van hart zijn uw huis! Want **gij richt de terneergeslagenen weer op** (Ps. 144,14; 145,8), en degenen wier hoogheid gij zijt, komen niet ten val.

Boek XII

Labeur van de zoekende intelligentie

De hemel van de hemel, de hemel en de aarde

2,2. Aan uw hoogheid belijdt de nederigheid van mijn tong, dat gij de hemel en de aarde gemaakt hebt: deze hemel die ik zie, en de aarde waarop ik tred en waaruit deze aarde komt die ik draag, gij hebt ze gemaakt. (...)

De schepping uit het niets

7,7. (...) En zo hebt gij dan, Heer, die niet nu dit, dan dat zijt en niet nu zo, dan anders, maar hetzelfde en hetzelfde en hetzelfde, *de heilige, heilige, heilige, de Heer God, de almachtige* (Jes. 6,3; Apoc. 4,8) - zo hebt gij dan in het begin dat uit u is, in uw wijsheid, uit uw wezen geboren, iets gemaakt en dat iets hebt gij uit niets gemaakt. Want *de hemel en de aarde* hebt gij niet uit u gemaakt: wat uit u was, zou immers gelijkstaan met uw eniggeborene en zodoende ook met u, en het zou op geen enkele wijze te rechtvaardigen zijn dat het niet met u gelijkstond. En iets anders buiten u was er niet om ze daaruit te maken, God, ene drievuldigheid en drievuldige eenheid. En de reden waarom gij ze uit niets gemaakt hebt, *de hemel en de aarde*, een groot iets en een klein iets, is deze, dat gij almachtig zijt en goed zijt om alle dingen als goede dingen te maken, de grote hemel zowel als de kleine aarde. Gij waart en verder was er niets; en daaruit hebt gij *de hemel en de aarde* gemaakt, twee wezens, het een aan u nabij, het ander aan het niets nabij, het een om u boven zich, het ander om niets beneden zich te hebben.

Gebed om het volle licht te verkrijgen

10,10. O waarheid, licht van mijn hart, laat niet mijn eigen duisternis tot mij spreken! Tot de dingen van deze wereld ben ik vervallen en in het duister gekomen, maar daaruit, zelfs daaruit ben ik u gaan liefhebben. *Ik ben verdwaald* en *ik heb mij u weer herinnerd*. (Ps. 118,176; Jon. 2,8) *Ik heb uw stem gehoord achter mij* (Hes. 3,12), die zei dat ik terug moest keren. En ternauwernood heb ik haar maar gehoord, die stem, vanwege het kabaal van de vredelozen. En zie, nu keer ik terug naar uw bron, verhit en hijgend. Laat niemand mij weerhouden: uit die bron wil ik drinken en dan zal ik leven. Zelf wil ik mijn leven niet zijn: uit mezelf heb ik slecht geleefd, de dood ben ik voor mijzelf geweest; in u kom ik weer tot leven. Spreek tot mij, gij, en laat mij uw woorden horen. Ik heb uw boeken geloofd en hun woorden zijn zeer geheimzinnig.

God is eeuwig, al het overige is geschapen

11,11. Met luide stem hebt gij, Heer, reeds aan mijn innerlijk oor gezegd, dat gij de eeuwige zijt, degene die alleen de onsterfelijkheid heeft, omdat gij door geen enkele vorm of beweging verandering ondergaat en omdat uw wil niet in de tijden wordt gewijzigd, aangezien een wil die nu zus, dan zo is niet onsterfelijk is.

Dit is mij **voor uw aangezicht** (Ps. 18,15) klaarblijkelijk; moge het mij steeds meer klaarblijkelijk worden, bid ik u, en moge ik bij deze verduidelijking steeds ingetogen onder uw vleugels blijven.

Iets anders, Heer, dat gij mij eveneens met luide stem aan mijn innerlijk oor gezegd hebt, is, dat alle gewordenheden en wezens die niet zijn wat gij zijt en die niettemin zijn, door u zijn gemaakt, en dat het enige dat niet van u komt, datgene is wat men niet is, alsook de beweging van de wil die weggaat van u, die zijt, maar naar datgene wat minder is, want misdoen en zonde is een dergelijke beweging; verder, dat de zonde van niemand u schade doet of de orde verstoort van uw heerschappij, zomin in het hoogste als in het laagste.

Dat is mij **voor uw aangezicht** (Ps. 18,15) klaarblijkelijk; moge het mij steeds meer klaarblijkelijk worden, bid ik u, en moge ik bij deze verduidelijking steeds ingetogen onder uw vleugels blijven.

De hemel van de hemel is niet mede-eeuwig met God

11,12. Ook nog het volgende hebt gij met luide stem aan mijn innerlijk oor gezegd: mede-eeuwig met u is zelfs dat schepsel niet, dat in u alleen zijn lust vindt, dat u in nimmer-aflatende zuiverheid indrinkt en zijn eigen veranderlijkheid nergens en nooit laat blijken, dat schepsel dat, met steeds u bij zich aanwezig, naar wie het zich met al zijn liefde gericht houdt, zonder een toekomst in verwachting te hebben en zonder ter herinnering iets naar het verleden over te brengen, door geen wisseling wordt gewijzigd en zich over geen tijden uitstrekt. O zalig dat schepsel, indien het bestaat, zalig door verslonden te zijn in uw zaligheid, zalig door u eeuwig als zijn inwoner en verlichter te hebben! Ik vind niets waarop ik de naam **hemel van de hemel, die voor de Heer is** (Ps. 113,16) liever toepasselijk zou achten dan dit uw huis, dat uw vreugde aanschouwt, zonder ooit tekort te komen door naar iets anders af te wijken, de zuivere geest, in opperste ééndracht één door de bevestiging van de vrede der heilige geestelijke wezens, die de burgers zijn van uw stad in de hemelen boven deze aardse hemelen.

11,13. Daaruit moet de ziel begrijpen, de ziel die in den vreemde ver weg is gekomen, ook al heeft zij dorst naar u, ook al zijn **de tranen haar brood geworden, terwijl haar dag aan dag gezegd wordt: Waar is uw God?** (Ps. 41,3.4), ook al vraagt zij van u maar **één ding** en zoekt ze maar naar dat ene ding, te wonen **in uw huis al de dagen van haar leven** (26,4) (En wat is haar leven anders dan gij? En wat zijn uw 'dagen' anders dan uw eeuwigheid, evenals 'uw' jaren dat zijn, uw **jaren die niet opraken, omdat gij dezelfde zijt?** (Ps. 101,28)) - daaruit moet dus de ziel, die dat vermag, begrijpen, hoe ver boven alle tijden gij de eeuwigte zijt, aangezien uw huis dat niet in den vreemde is gegaan, ook zonder mede-eeuwig aan u te zijn toch, door u zonder ophouden en onverzwakt aan te hangen, aan geen enkele wisseling van (Ps. 101,28) tijden onderhevig is.

Dit is mij *voor uw aangezicht* (Ps. 18,15) klaarblijkelijk, moge het mij steeds meer klaarblijkelijk worden, bid ik u, en moge ik bij deze verduidelijking steeds ingetogen onder uw vleugels blijven!

16,23. (...) spreek gij *in mijn hart* (Ps. 11,3; 14,3) volgens de waarheid, want gij zijt de enige die zo spreekt! Die mensen wil ik dan daar buiten hun gang laten gaan met in het stof te blazen en aarde in hun eigen ogen te jagen; en ik wil mijn kamer binnengaan en u liefdesliederen zingen, terwijl ik onuitsprekelijke zuchten uitzucht op mijn tocht in den vreemde en mij Jeruzalem te binnen breng, waar mijn hart hoog naar geheven is, Jeruzalem, mijn vaderstad, Jeruzalem, mijn moeder, voogd en bruidegom, haar zuivere en machtige geneugte, haar vaste vreugde en al haar onzegbare goederen, al haar goederen ineem, omdat gij alleen haar opperste en waarachtige goed zijt. En ik wil niet aflaten, vooraleer gij in de vrede van dat Jeruzalem, mijn lieve moeder, alwaar de eerstelingen van mijn geest zijn, waardoor ik over die dingen zekerheid bezit, alles wat ik ben bijeenbrengt uit deze verstrooiing en misvorming, en het zijn vorm en vastheid geeft voor eeuwig, *mijn God, mijn barmhartigheid*. (Ps. 58,18). (...)

Augustinus overlegt enkel met hen die deze waarheden aanvaarden

25,34. *Niemand meer mag mij lastig vallen* (Gal. 6,17) door tegen mij te zeggen: 'Mozes heeft niet gedacht wat u zegt, maar hij heeft gedacht wat ik zeg'. Want zou zo iemand tegen mij zeggen: 'Hoe weet u dat Mozes dat heeft gedacht wat u over deze woorden van hem ten beste geeft' - dan zou ik daar rustig bij moeten blijven en wellicht antwoorden wat ik hierboven geantwoord heb; misschien zou ik nog wat uitweiden als de man wat moeilijker te overtuigen was. Maar wanneer hij zegt: 'Hij heeft niet gedacht wat u zegt, maar wat ik zeg', terwijl hij toch niet ontkent, dat wij beiden dingen zeggen die waarheid zijn - o gij, leven van de armen, mijn God, in wiens schoot geen tegenspraak is, regen mij nu kalmeringen in mijn hart om dat soort lieden geduldig te verduren, die lieden die dat niet tegen mij zeggen, omdat ze helderziend zijn en in het hart van uw dienaar gezien hebben wat ze zeggen, maar omdat ze hoogmoedig zijn en in plaats van Mozes' mening te kennen verliefd zijn op hun eigen mening, niet omdat die waar is, maar omdat het de hunne is! Anders zouden ze op een andere mening evenzeer gesteld zijn, zoals ik ook gesteld ben op wat zij zeggen, wanneer ze de waarheid zeggen, niet omdat het van hen is, maar omdat het de waarheid is. Veronderstel echter dat die mening hun daarom lief zou zijn, omdat het de waarheid is, dan behoort ze reeds zowel aan hen als aan mij, aangezien ze gemeenschappelijk bezit is van allen die de waarheid liefhebben. Maar die bewering van hen, dat Mozes niet heeft bedoeld wat ik zeg, maar wat zijzelf zeggen, die bewering is iets wat ik niet aanvaard en wat mij niet bevalt, want ook al is het zo, dan is nog die toevallige treffer geen gevolg van weten, maar van wagen, geen vrucht van zien, maar van verwaandheid.

En daarom, Heer, moeten wij ook zo beven voor uw oordelen: uw waarheid behoort namelijk niet mij toe, noch deze of gene andere mens, maar ons allen, die gij gezamenlijk oproept om deel aan haar te hebben, terwijl gij ons dreigend vermaant haar niet als persoonlijke eigendom te willen hebben, om niet van haar onteigend te worden. Elkeen immers die zich persoonlijk toe-eigent wat gij aan allen te genieten biedt, en die wat allen behoort tot het zijne wil maken, wordt uit het gemeenschappelijke weggedreven naar wat hem eigen is, dat wil zeggen uit de waarheid naar de leugen. Want wie *leugen spreekt, hij spreekt uit eigen wezen*. (Joh. 8,44)

Als Augustinus Mozes was geweest, dan had hij alle mogelijke betekenissen ingesloten

26,36. Met dat al, mijn God, gij hoogte van mijn nederigheid en rust van mijn zwoegen, gij die mijn belijdenissen hoort en mijn *zonden* (Mat. 6,15) vergeeft: aangezien gij mij opdraagt mijn naaste lief te hebben als mijzelf, kan ik toch niet geloven dat aan Mozes, uw trouwe dienaar, een geringere gave is geschonken dan ikzelf gewild en gewenst zou hebben, indien ik in zijn tijd was geboren en indien gij mij dan op een dusdanige plaats had gezet. (...)

De al te menselijke voorstelling van de eenvoudigen moet men eerbiedigen
27,37. Want zoals het is met een bron, die binnen een klein bestek meer overvloed bevat en door middel van een aantal beekjes haar water over grotere uitgestrektheden aanbrengt dan zo maar één van die beekjes, dat over een grotere afstand uit diezelfde bron wordt afgeleid, zo is het ook met het verhaal van uw uitdeler: het moet aan een veelheid van mensen dienstig zijn die erover zullen gaan spreken, en daarom zit het binnen een klein bestek van woorden boordevol met waterstromen van heldere waarheid: daaruit kan dan een ieder de aan zijn vermogens beantwoordende waarheid aangaande deze dingen - en dat is voor de een deze, voor de ander die waarheid - over langere woordenomlopen afleiden. (...)

Overeenstemming in de liefde en de waarheid

30,41. Bij deze verscheidenheid van met de waarheid overeenstemmende opvattingen moge de waarheid zelf eensgezindheid baren en moge onze God zich over ons ontfermen, zodat wij de wet wettig gebruiken in die zuivere liefde, die het einddoel van de wet is. En daarom, indien iemand mij de vraag stelt, wat van deze dingen Mozes, uw grote dienaar, eigenlijk gedacht heeft, dan mogen deze woorden niet tot mijn belijdenissen behoren, indien ik aan u niet belijd, dat ik het niet weet. Wat ik wel weet, is dat die opvattingen met de waarheid overeenstemmen, uitgezonderd de vleselijke, waarover ik reeds gezegd heb wat ik nodig achtte. Degenen echter die kleine kinderen zijn, van wie men goede verwachtingen kan hebben en die niet worden afgeschrikt door deze woorden van uw boek, dat hoge dingen nederig zegt en weinige dingen overvloedig...

Maar laat ons allen die - dat erken ik - in deze woorden waarheid onderkennen en er waarheid over zeggen, elkander liefhebben en eveneens u liefhebben, onze God, bron van de waarheid, indien wij niet naar ongegronde gedachten, maar naar die waarheid zelf dorsten. Laat ons ook uw dienaar, de mededeler van deze Schrift, die vol was van uw Geest, zodanig eren, dat wij geloven, dat hij bij het schrijven van deze woorden door uw openbaring datgene voor ogen heeft gehad wat daarin het allermeest uitmunt, zowel door het licht van de waarheid als door de vrucht van het nut.

Vele betekenissen in de bedoeling van Mozes

31,42. En wanneer dus de ene zegt: 'Hij heeft bedoeld wat ik erin zie' en de andere: 'Welnee, wat ik meen! - dan meen ik mij vromer te gedragen, wanneer ik zeg: 'Waarom niet liever allebei, indien allebei die opvattingen waarheid zijn? En als er nog een derde is en een vierde, en als iemand nog iets totaal anders dat waar is in deze woorden ziet, waarom zou dan niet aangenomen worden, dat al die waarheden gezien zijn door degene die het werktuig van de ene God is geweest om de heilige boeken aan te passen aan de denkwijzen van de vele mensen die er waren en toch uiteenlopende dingen in zouden zien?'

Wat mij betreft - het is mijn persoonlijke overtuiging dat ik hier onbeschroomd uitspreek - ik zou beslist, wanneer ik iets moest schrijven dat het allerhoogste gezag had, het liever zo schrijven, dat in mijn woorden alles doorklonk wat men over dat onderwerp maar aan waarheid kon achterhalen, dan dat ik één enkele ware gedachte al te scherp deed uitkomen, met het gevolg dat ik andere opvattingen zou uitsluiten, waarin mij toch geen onwaarheid kon stoten.

Daarom wil ik, mijn God, ook niet zo driest zijn om niet te geloven dat die grote Mozes dat niet van u heeft mogen verkrijgen. Hij heeft bij het schrijven van die woorden zonder meer alles bedoeld en gedacht wat wij er waarheid in kunnen vinden, en daarenboven nog alles wat wij er niet of nog niet in hebben kunnen vinden en wat er toch in te vinden is.

Boek XIII

Geestelijke betekenis van de schepping

Gods voorkomende goedheid invoeren

1,1. Ik roep u aan, *mijn God, mijn barmhartigheid* (Ps. 58,18), u die mij hebt geschapen en die mij, toen ik u vergeten was, niet hebt vergeten. Ik roep u aan, ik roep u binnen in mijn ziel, die gij bereid maakt om u op te nemen door het verlangen dat gij haar hebt ingeademd: begeef mij niet nu dat ik u aanroep, gij die mij, alvorens ik u aanriep, reeds voor zijt geweest en steeds weer opnieuw met velerlei stemmen hebt aangedrongen, omdat gij wilde, dat ik uit mijn verte u horen en mij tot u bekeren zou en dat ik u, die mij riep, aan zou roepen. Gij hebt immers, Heer, al mijn slechte verdiensten weggenomen, om niet hun deel te geven aan mijn handen, waarmee ik mij van u heb losgemaakt, en gij zijt al mijn goede verdiensten voor geweest, om toch hun deel te geven aan uw handen, waarmee gij mij hebt gemaakt; want ook al eer ik was, waart gij, en ik was geen wezen waaraan gij geven moest te zijn, en toch, ik ben nu door uw goedheid, die met dit alles voorkomt, zowel met dat gij mij geschapen hebt als met datgene waaruit gij mij geschapen hebt. Want nodig hebt gij mij niet gehad, en ik ben ook niet een dusdanig goed, dat gij met mij gebaat zoude zijn, mijn Heer en mijn God. Gij hebt mij ook niet nodig, om u zo te dienen, alsof ik ervoor moest zorgen dat gij niet moe wordt van uw werk of dat uw macht niet geringer wordt bij gebrek aan mijn hulp. Evenmin hebt gij nodig dat ik mij zo aan u wijd als ik mij aan de aarde wijd, alsof gij zonder mijn toewijding verwaarloosd zoude raken. Neen, ik moet u dienen en mij aan u wijden, opdat het mij goed ga, dank zij u, van wie ik heb, dat ik zo ben, dat het mij goed kan gaan.

De Geest heft de zielen op door de liefde

7,8. Degene die daar met zijn begrip toe in staat is, moet nu over deze aangelegenheid zich laten leiden door uw apostel, wanneer die zegt, dat *uw liefde in onze harten is uitgestort door de heilige Geest die ons is gegeven* (Rom. 5,5), en wanneer die apostel ons dan *over de geestelijke dingen* onderricht en wijst op de boven alles *verheven weg* van de liefde, waarbij hij voor u de knieën buigt om voor ons te vragen dat wij de boven alles *verheven wetenschap* mogen verwerven *van de liefde van Christus* (1 Kor. 12,31 en Ef. 3,14). Hier ligt de reden waarom de Geest, die van het begin af boven alles verheven is, boven de wateren zweefde.

Tot wie moet ik spreken, hoe moet ik spreken over het wegen van de begeerlijkheid, neerwaarts drukkend de steile afgrond-diepte in, en over het klimmen van de liefde, opwaarts dragend door uw Geest, die *boven de wateren zweefde*? Tot wie moet ik spreken en hoe moet ik spreken? Want het zijn geen plaatsen, waarin wij ondergaan en bovenkomen. Wat is er gelijk en wat ongelijk? Gemoedsbewegingen zijn het, bewegingen van liefde zijn het, die hier in het spel zijn. Het is de onreinheid van onze geest die neerwaarts zinkt door de liefde tot de bekommernissen, en het is de

heiligheid van uw Geest die ons opwaarts heft door de liefde tot de onbekommerdheid en die aldus maakt dat wij hoog ons hart hebben, bij u, waar uw *Geest boven de wateren zweeft*, en dat wij komen tot de boven alles verheven rust, wanneer *onze ziel de wateren zonder wezen zal zijn doorgedaan*. (Ps. 123,5)

De geestelijke schepselen vallen als God ze niet opheft

8,9. (...) Want zelfs in de deerniswekkende onrust van de geesten, die neerwaarts gaan en hun duisternis tonen, beroofd van het kleed van uw licht, laat gij nog duidelijk zien, hoe groot gij het redelijk schepsel gemaakt hebt: wil het zalige rust vinden, dan volstaat voor dat schepsel op geen enkele wijze ook maar iets dat minder is dan gij, en daar ligt ook de reden waarom het zichzelf niet genoeg is. Gij immers, *onze God*, zult onze *duisternis* (Ps. 17,29) verlichten: van u komen onze klederen, en *ons duister zal zijn als de middag*. (Jes. 58,10)

Geef u aan mij, mijn God, geef u aan mij terug! Zie, ik heb u lief, en doe ik het te weinig, dan is mijn wens u met meer kracht lief te hebben: ik kan de liefde niet meten en dus niet weten, hoeveel liefde mij nog ontbreekt totdat er genoeg is, zodat mijn leven in uw armen snelt en van geen keren meer weet, totdat het geborgen wordt *in de verborgenheid van uw gelaat*. (Ps. 30,21) Eén ding weet ik maar: dat ik er kwalijk aan toe ben zonder u, niet alleen buiten mij, maar ook in mijzelf, en dat alle overvloed die mijn God niet is, voor mij tekort is.

Nieuwe uitleg van Genesis 1,1-3: de Kerk

12,13. Ga voort in uw belijdenis, mijn geloof! Zeg tot de Heer, uw God: Heilige, heilige, heilige, Heer mijn God, in uw naam zijn wij gedoopt, Vader en Zoon en Heilige Geest, in uw naam dopen wij, gij Vader en Zoon en heilige Geest, want ook bij ons heeft God in zijn Christus *de hemel en de aarde geschapen*: de geestelijke en de vleeselijke leden van zijn Kerk. En alvorens onze aarde de vorm van de lering aannam, was zij onzichtbaar en ongeordend en waren zij overdekt met de duisternis van de onwetendheid, want *vanwege zijn ongerechtigheid hebt gij de mens onderwezen* (Ps. 38,12) *en uw oordelen zijn als een diepe afgrond*. (Ps. 35,7) Maar omdat *uw Geest boven het water zweefde* (Gen. 1,2), heeft uw barmhartigheid onze erbarmelijkheid niet aan haar lot overgelaten en hebt gij gezegd: *Er zij licht! Doet boete, want het rijk der hemelen is nabij! Doet boete! Er zij licht!* (Mat. 3,2; 4,17)

En omdat *onze ziel verward was* (Ps. 41,7) over onszelf, hebben wij ons u herinnerd, Heer, vanuit het land waar *de Jordaan stroomt, en vanaf de berg, die aan u gelijk is* (Fil. 2,6), maar klein is om onzentwil; en onze duisternis is ons gaan tegenstaan, en wij hebben ons naar u gekeerd, en *er is licht gekomen* (Ps. 50,15). En toen was het zo ver: *eens zijn wij duisternis geweest, maar nu zijn wij licht in de Heer*. (Ef. 5,8)

De aardse Kerk verwacht in hoop de hemelse Kerk

13,14. Dat zijn wij nochtans *pas in het geloof, nog niet in de aanschouwing*. (2 Kor. 5,7) *In de hoop immers zijn wij gered, maar een hoop die gezien wordt is geen hoop meer*. (2 Rom. 8,24) Nog *roept de afgrond de afgrond toe*, maar het gebeurt reeds *met de stem van uw watervallen*. (Ps. 41,8) Nog is het zo dat degene die zegt: *Ik heb tot u niet kunnen spreken als tot geestelijke mensen maar ik heb het moeten doen als tot vleselijke mensen* (1 Kor. 3,1) - dat zelfs hij nog niet meent het gegrepen te hebben, dat zelfs hij, *vergetend wat achter hem ligt, zich uitstrekt naar wat voor hem is* (Fil. 3,13), en bezwaard zucht, en dat *zijn ziel dorst naar de levende God, gelijk het hert naar de waterbronnen* (Ps. 41v.), en dat hij zegt: *Wanneer zal ik er komen?* - vol verlangen om *overkleed te worden met zijn woning die uit de hemel is*. (2 Kor. 5,2) En hij roept dan de diepere afgrond en zegt: *Wordt niet aan deze wereld gelijkvormig, maar hervormt u door vernieuwing van uw denken*. (Rom. 12,2) En ook: *Wordt geen kinderen in uw gedachten, maar weest kinderen in de boosheid ten einde in uw gedachten volmaakt te zijn*. (1 Kor. 14,20) En: *Domme Galaten, wie heeft u behekst?* (Gal. 3,1)

Maar deze dingen zegt hij al niet meer met zijn eigen stem, want hij doet het met de uwe, van u die uit den hoge uw Geest hebt gezonden door toedoen van hem, die *naar omhoog* (Ps. 67,19) is opgeklommen en die *de watervallen* (Mal. 3,10) van zijn gaven heeft losgelaten, zoals *de macht van de stroom uw stad* (Ps. 45,5) kon verblijden. Daarheen immers verzucht *de vriend van de bruidegom* (1 Joh. 3,29), die *de eerstelingsgaven van de Geest* reeds bij hem heeft, maar in zichzelf nog blijft zuchten, wachtend op *de aanneming* als kind, op *de verlossing van zijn lichaam*. (Rom. 8,23) Naar die stad verzucht hij, want hij is een lidmaat van de bruid, en voor haar ijvert hij, want hij is *een vriend van de bruidegom*; voor haar ijvert hij, niet voor zichzelf, want *met de stem van uw watervallen*, niet met zijn eigen stem, *roept hij de andere afgrond* (Ps. 41,8) toe, voor wie hij ijvert en bevreesd is *dat, zoals de slang door zijn sluwheid Eva heeft bedrogen*, zo ook hun *gedachten afgebracht worden van de kuisheid* (2 Kor. 11,3), *die* is in onze bruidegom, uw enige Zoon, die kuisheid die daar het licht van de aanschouwing is, *wanneer wij Hem zullen zien zoals Hij is* (1 Joh. 3,2), wanneer het gedaan zal zijn met *de tranen die mijn brood zijn geworden, dag en nacht, terwijl alle dagen gezegd wordt: Waar is uw God?* (Ps. 41,4)

Hopen en volharden

14,15. En ik ook zeg: Mijn God, waar zijt gij? Ja, daar waar gij zijt heradem ik *even* in u, wanneer ik *mijn ziel boven mij uitstort met de stem van jubel en belijdenis, de klank van iemand die feestviert*. (Job 32,20; Ps. 41,5) En toch is mijn ziel nog bedroefd, omdat ze weer terugvalt en afgrond wordt, of liever bemerkt dat ze nog afgrond is. Tot haar zal mijn geloof zeggen, dat door u voor mijn voeten is aangestoken in de nacht: *Waarom zijt ge bedroefd, mijn ziel en waarom verontrust gij mij? Hoop op de Heer!* (Ps. 41,6; 42,5) *Een lamp voor uw voeten is zijn woord!* (Ps. 118,105) *Hoop* en volhard tot de nacht voorbijgaat, de moeder der ongerechten, totdat de toorn van de Heer voorbijgaat - kinderen van die toorn zijn ook wij eens geweest, *toen wij duisternis waren* (Ef. 5,8), en

de resten van de duisternis dragen wij nog met ons mee, in ons *vanwege de zonde* (Rom. 8,10) gestorven lichaam - *totdat de dag aanwaait en de schaduwen wijken!* (Hoogl. 2,17) *Hoop op de Heer! In de vroegte zal ik klaarstaan* (Ps. 41,6.12; 5,5) en uitzien: *altijd zal ik hem mijn belijdenis brengen. In de vroegte zal ik klaarstaan en het heil van mijn aangezicht zien* (Ps. 5,5;42,5), mijn God, die *ook onze sterfelijke lichamen levend zal maken om de Geest die in ons woont* (Rom. 8,11), want boven ons duistere stromende binnenste *zweefde* die Geest in barmhartigheid. Van die Geest hebben wij ook tijdens dit verblijf in den vreemde *het onderpand* (2 Kor. 1,22) ontvangen, waardoor wij thans reeds *licht* (Ef. 5,8) kunnen zijn, terwijl wij nog maar *in de hoop zijn gered* (Rom. 8,24) en *zonen van het licht en zonen van God zijn, geen zonen meer van de nacht en van de duisternis* (1 Thess. 5,5), wat wij toch zijn geweest.

Tussen die zonen en ons wordt, in deze onzekerheid waarin het menselijk kennen nog verkeert, de scheidingslijn alleen getrokken door u, *die onze harten* (Ps; 16,3) beproeft en *die het licht dag, het duister nacht* (Gen. 1,5) noemt. Ja, *wie onderscheidt* (1 Kor. 4,7) ons behalve gij? *Wat* hebben wij *overigens dat wij niet* hebben gekregen van u, wij die *uit dezelfde leemklomp* zijn gemaakt als vaten *tot eer*, waaruit ook andere vaten *tot oneer* gemaakt zijn? (Rom. 9,21)

Genesis 1,6: Het firmament verbeeld de Schriftuur

15,16. Wie anders ook dan gij, onze God, heeft voor ons dat *firmament* (Gen. 1,7) boven ons gemaakt, bestaande in het gezag dat ons in uw goddelijke Schrift geboden wordt? Want *de hemel zal opgerold worden als een boek* (Jes. 34,4) en nu is hij *als een huid voor ons uitgespannen* (Ps.103,2). Uw goddelijke Schrift heeft namelijk een nog verhevener gezag, nu die stervelingen, door wie gij haar aan ons hebt toebedeeld, de dood van deze wereld reeds ondergaan hebben. En gij weet, Heer, gij weet hoe gij met huiden de mensen gekleed hebt, toen ze door de zonde sterfelijk werden. Daarom hebt gij *als een huid* het firmament van uw boek uitgespannen, uw woorden zo vol eenstemmigheid, die gij door de bediening van stervelingen boven ons hebt aangebracht. Juist door hun dood immers wordt het hechte dak van het gezag in uw door hun mond uitgesproken woorden hoog uitgespannen over alles wat er beneden is: tijdens hun leven hier was het nog niet zo hoog uitgespannen. Toen had gij nog niet *de hemel als een huid* gespannen, nog niet de faam van hun dood allerwegen verbreid.

15,17. Laat ons *de hemelen* zien, Heer, *de werken van uw vingers* (Ps. 8,4)! Die voor onze ogen het nevelfloers opklaren waarmee gij ze bedekt hebt! Daar is uw getuigenis dat *aan de kleinen wijsheid biedt* (Ps. 18,8). Vervolmaak, mijn God, *uw lof uit de mond van de kinderen en de zuigelingen* (Ps. 8,3). Want wij kennen geen andere boeken die zo vernietigend zijn voor de hoogmoed, zo vernietigend voor *de vijand en de verdediger* (Ps. 8,3; Eccle. 30,6), die uw verzoening weerstaat door zijn zonden te verdedigen. Ik ken geen andere *woorden*, Heer, die *zo zuiver* (Ps. 11,7) zijn, zo geschikt om mij te

brengen tot belijdenis , om mijn nek te plooiën voor uw juk en om mij te noden tot een onbaatzuchtige eredienst aan u. Geef mij, mijn goede Vader, die voorwaarden te verstaan, geef het mij, die me eronder schik want voor ondergeschikten hebt gij ze hecht gevestigd.

Dankzegging voor de hele schepping

32,47. Dank zij aan u, Heer! (Apoc. 11,17) Wij zien de hemel en de aarde, hetzij we daar het lichamelijk deel van uw schepping onder verstaan, een hoger en een lager deel, hetzij we denken aan uw geestelijke en lichamelijke schepping. En als sieraad van deze delen, die ofwel de gehele massa van de wereld ofwel de gehele schepping zonder meer uitmaken, zien we dat er licht is gemaakt en dat dit licht van de duisternis is gescheiden.

Wij zien het firmament van de hemel, hetzij die tussen de hogere geestelijke en de lagere lichamelijke wateren gelegen is en het opperste lichaam is van de wereld, hetzij die hemel onze dampkringruimte is - want ook die wordt zo genoemd - waarin de gevleugelde dieren van de hemel dwalen tussen de wateren, die dampsgewijs boven de aarde zweven en ook in heldere nachten nog als dauw neerslaan, en die andere wateren, die zwaarwegend op de aarde stromen en golven.

Wij zien de gestalte van de verzamelde wateren op de velden van de zee en wij zien het droge land, bloot gekomen of gevormd om zichtbaar en geordend te zijn, de moeder van de planten en de bomen. Wij zien de lichten daarboven stralen: de zon is voldoende voor de dag, de maan en de sterren bieden troost aan de nacht, en door al deze lichten worden de tijden aangegeven en betekend.

Wij zien allerwegen de vochtige gewordenheid vruchtbaar gemaakt aan vissen, zeemonsters en vogels: de lichamelijke immers van de lucht, die het vliegen van de vogels draagt, krijgt haar dichtheid door de uitwaseming van de wateren.

Wij zien, dat het aanschijn van de aarde opgeluisterd wordt met de dieren van het land, en we zien dat de mens, naar uw beeld en gelijkenis gemaakt, over al de niet-redelijke levende wezens gesteld wordt, juist vanwege uw beeld en gelijkenis, dat wil zeggen: de kracht van zijn rede en verstand. En zoals in de ziel van de mens iets is dat bedenkt en regeert en iets anders dat daaraan onderworpen wordt om te gehoorzamen, zo is er ook in het lichamelijke een vrouw gemaakt voor de man, en dat is zo gebeurd, dat die vrouw weliswaar in haar geest een gelijke natuur ten aanzien van het redelijk verstand had, maar dat ze toch door haar lichamelijke geslacht aan het mannelijk geslacht werd onderworpen, op dezelfde wijze als de aandrift tot handelen onderworpen wordt om door het redelijke denken bevrucht te worden met de schranderheid, die juist doet handelen. Wij zien deze dingen, die zowel één voor één goed als alle tezamen zeer goed zijn.

Alle dingen zijn geschapen uit het niets

33,48. Uw werken loven u, opdat wij u liefhebben, en wij hebben u lief, opdat uw werken u loven. Zij hebben een begin en een einde krachtens de tijd, zij kennen opgang en ondergang, toename en afname, schone gestalte en ontstentenis. Zij hebben dus achtereenvolgens ochtend en avond, deels in verborgenheid deels in klaarblijkelijkheid. Uit het niets zijn ze namelijk door u gemaakt, niet uit uzelf, ook niet uit de een of andere, niet van u afkomstige of tevoren reeds bestaande stof, maar uit meegeschapen, dat wil zeggen door u tegelijk geschapen stof: gij hebt namelijk zonder enig tussenverloop van tijd aan de vormeloosheid van de stof vorm gegeven. Er is namelijk wel verschil tussen de stof van de hemel en de aarde enerzijds en de gestalte van de hemel en de aarde anderzijds, en gij hebt wel de stof uit volstrekt niets, de gestalte van de wereld uit de vormeloze stof gemaakt, maar gij hebt ze niettemin beide tegelijk gemaakt, zodat de vorm op de stof volgde zonder dat daartussen enig tijdsverloop optrad.

Allegorische uitleg van de schepping

34,49. Wij hebben ook de dingen nagegaan die gij hebt willen afbeelden, toen gij die werken in een dusdanige volgorde liet gebeuren of in een dusdanige volgorde liet opschrijven; en wij hebben gezien dat die afgebeelde dingen stuk voor stuk goed en alle tezamen zeer goed zijn. In het begin, in uw Woord, in uw enige Zoon hebt gij de hemel en de aarde gemaakt: dat zijn het hoofd den het lichaam van de Kerk, in de voorbestemming voor alle tijden, zonder morgen en avond.

Zodra gij echter begonnen zijt het voorbestemde tijdsgewijs ten uitvoer te leggen om de verborgenheden kenbaar te maken en onze ongeordendheden te ordenen - want onze zonden waren op ons en wij waren de duistere diepte ingegaan, ver van u weg, en *uw goede Geest* (Ps. 142,10) zweefde boven ons om ons te rechter tijd te hulp te komen - hebt gij de onvromen gerechtvaardigd en hen gescheiden van de bozen, en hebt gij het gezag van uw boek als een firmament bevestigd tussen de hogere schepsels, die uw lering moesten ontvangen, en de lagere, die zich moesten schikken onder het gezag van dat boek. En gij hebt de gemeenschap van de ongelovigen verzameld tot één samenspanning: daardoor kon de toeleg van de gelovigen zichtbaar worden ten einde voor u de werken van barmhartigheid voort te brengen, waarbij ze ook aan de armen aardse middelen uitdeelden om de hemelse schatten te verkrijgen. En vervolgens hebt gij zoiets als lichten aan het firmament ontstoken: het waren uw heiligen, die het woord van het leven hadden en die schitterden, doordat hun hoog gezag kenbaar was gemaakt met geestelijke gaven. En vervolgens hebt gij, om tot de gelovige scharen door te dringen, uit de lichamelijke stof heilige tekenen doen ontstaan en zichtbare wonderdaden en klinkende woorden in overeenstemming met het firmament van uw boek; en ook uw gelovigen moesten daardoor gezegend worden. Verder hebt gij gewild dat voor de tijdelijke behoeften van al uw dienaren, die tot de volmaking van de gelovigen in dit leven noodzakelijk

zijn, door deze gelovigen werken worden verricht die vruchtbaar zullen zijn voor de toekomst.

Al deze dingen zien wij **en zij zijn zeer goed**, want gij zijt het die ze in ons ziet, gij die ons de Geest hebt gegeven, waardoor wij ze konden zien en u erin konden liefhebben.

Zucht naar de rust van de zevende dag

35,50. **Heer God, geef ons de vrede** (Jes. 26,12) - **alles immers hebt gij ons geschonken** - (vgl. Thess. 3,16) de vrede van de rust, de vrede van de sabbat, de vrede zonder avond. Want heel deze ordening van zeer goede dingen zal haar maten vervullen en aldus voorbij moeten gaan: bij die dingen immers is het én morgen geworden én avond.

36,51. De zevende dag echter is een dag zonder avond en hij kent geen ondergang, want gij hebt hem geheiligd tot eeuwigdurend blijven. Zo kan uw rust op de zevende dag, die rust na uw **zeer goede werken**, die gij overigens rustend verricht hebt, door de stem van uw boek verteld worden om ons tevoren te zeggen, dat ook wij na onze werken - die daarom **zeer goede** werken zijn, omdat gij ze ons gegeven hebt - op de sabbatdag van het eeuwig leven onze rust zullen vinden in u.

37,52. Ook dan immers zult gij zo in ons rusten als gij thans in ons werkt; ook dan zal het zijn uw rust door ons, gelijk het nu hier uw werken door ons zijn. Gij echter, Heer, gij werkt onafgebroken en gij rust onafgebroken, en gij ziet niet naar de tijd, gij beweegt niet naar de tijd en gij rust niet naar de tijd: niettemin maakt gij het zien, dat in de tijd gebeurt, en de tijden zelf en de rust na de tijd.

58,53. Zo zien wij dan de dingen die gij gemaakt hebt, omdat ze zijn; bij u evenwel is het zo, dat ze zijn, omdat gij ze ziet. En wij zien van buiten dat ze zijn, innerlijk dat ze goed zijn. Gij echter hebt ze gemaakt gezien, daar waar gij gezien hebt dat ze gemaakt moesten worden.

En wij zijn op een latere tijd bewogen om goed te doen, nadat ons hart had ontvangen van uw Geest; in de tijd daarvoor echter werden wij bewogen om kwaad te doen, terwijl wij u verlieten. Gij echter, gij ene en goede God, zijt nimmer opgehouden met goed doen. Zeker, ook van onze werken zijn er sommige goed, door uw gave, maar ze zijn niet altijddurend. Na die werken hopen wij onze rust te vinden in uw grote heiliging. Gij echter, het goed dat geen enkel goed ontbeert, gij zijt altijd rustig, omdat gij zelf uw rust zijt.

En dit te begrijpen: wie van de mensen zal het aan een mens geven? Welke engel aan een engel? Welke engel aan een mens? Aan u moet het gevraagd worden, in u moet het gezocht worden, bij u moet geklopt worden: dan, ja dan zal het verkregen worden, dan zal het gevonden worden, dan zal er worden opengedaan.